

Demográfia

130/2016

Az európai egységre nehezedő demográfiai nyomás

Joshua R. Goldstein – Fanny Kluge: Demographic pressure on European unity

Population and Development Review, 2016. 2. sz. 299–304. p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2016.00137.x/full>

DOI: [10.1111/j.1728-4457.2016.00137.x](https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2016.00137.x)

Sok európai állam, mely költségvetési problémák sorával nézett szembe a 2008-as gazdasági válság idején, demográfiai szempontból meglehetősen jó állapotban van. Az olyan államok népességének, mint Görögország, Magyarország és Spanyolország, viszonylag kis hányada eltartott, a többség aktív korú. Ugyanakkor a népesség öregedése idővel az európai egységre nehezedő, egyre növekvő nyomást jelent majd.

Hosszútávon a népesség öregedése népszerűtlen reformok sorát teszi majd szükségessé, amilyen a nyugdíjkorhatár emelése, az egészségügyi ellátás árszabályozása, vagy az adóemelés. Európában az időskorú ellátottak aránya 2060-ra nagyjából megduplázódik: ma minden 100 aktív munkavállalóra 26 időskorú eltartott jut, 2060-ban ez a szám várhatóan 53 fő lesz.

A cikk szerzői az NTA (National Transfer Account) adatait használva végeztek számításokat arra vonatkozóan, hogy a változó korstruktúra mennyiben fogja növelni az európai államok költségvetési hiányát. A cikk azt igyekszik felmérni, hogy a politikának milyen mértékben szükséges a demográfiai változásokhoz alkalmazkodni.

Az élettartam növekedése lehet, hogy kissé gyorsabb vagy lassabb lesz az előre jelzettnél, a termékenységi ráta nagyobb vagy kisebb, a migráció mértéke eleve kiszámíthatatlan, de a társadalom öregedése mindentől függetlenül, a már megszületettek öregedése miatt fog bekövetkezni. E demográfiai változások következtében szerte Európában jelentősen fog növekedni az egyes államok költségvetésére nehezedő nyomás. A kieső állami

TARTALOMJEGYZÉK

Demográfia	1
Társadalom	21
Gazdaság	32
Általános kérdések.....	52

bevételek miatt átlagosan 22%-os költségvetési deficit várható a jelenlegi számítások alapján.

A jelenlegi 75 évnyi várható élettartam előrejelzések szerint 2060-ra Európa szerte 85 évre növekszik majd. A XXI. században azonban a plusz évek nem a gyermekkorhoz adódnak hozzá, ahogy a XIX. században és a XX. század elején, hanem az időskor hosszabbodik meg.

A költségvetési egyensúly megtartása érdekében az államoknak vagy adót kell emelniük, vagy drasztikusan csökkenteni a kormányzati kiadásokat, hogy a növekvő teher ellenére a pénzügyi egyensúly ne billenjen meg. A jövőben a költségvetési irányok alapvetően azokon a politikai döntéseken múlnak majd, amelyek az elkerülhetetlen demográfiai változásokra keresik a választ.

Döntő eleme a jövő költségvetési egyensúlyának a fiatal dolgozókat érintő humántőkebefektetések megléte. Az Európa-szerte végrehajtott reformok és befektetések nélkül jelentős a kockázata annak, hogy a gazdasági és demográfiai válság együtt végzetesen kibillentí Európat az amúgy is ingatag egyensúlyi állapotából.

TÁRGYSZAVAK: népesség öregedése, korstruktúra, várható élettartam, humántőke, állami költségvetés, Európa

SZULY RITA

131/2016

Az európai identitás demográfiai erősödése

Erich Striessing – Wolfgang Lutz: Demographic strengthening of European identity

Population and Development Review, 2016. 2. sz. 305–311. p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2016.00133.x/full>

DOI: [10.1111/j.1728-4457.2016.00133.x](https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2016.00133.x)

Számos politikatudományi tanulmány foglalkozik a deklarált nemzetiségi, illetve többes nemzetiségi identitás kérdésével. A polgárok érzelmi kötődéssel párosuló azonosulása egy politikai rendszerrel alapvető feltétele a rendszer stabilitásának és legitimitásának. Egy európai identitás kialakulásának ugyanakkor nem feltétlenül kell együtt járnia az egyes nemzeti és regionális identitások gyengülésével. Valójában az európai identitás nem megsemmisíti, hanem kiegészíti a nemzeti és regionális identitásokat. Más megfogalmazás szerint a nemzeti identitás nem „sírósója”, hanem „ugródeszkája” az európai identitásnak, sőt modellt nyújt egy távolabbi, tágabb politikai közösség kialakulásához.

Az Eurobarometer felvétel rendszeresen vizsgálatot végez az EU tagállamainak népessége körében az uniós tagságra és az abból származó előnyökre, valamint – az érzelmi dimenzióba átlépve – a nemzeti identitásra vonatkozó kérdésekre. Ezt a kérdést 1996-tól kezdve többször azonos formában tették fel: „A közeljövőben sajátmagát csak ... nemzetiségűnek, ... nemzetiségűnek és európainak, európainak és ... nemzetiségűnek vagy csak európainak gondolja?”

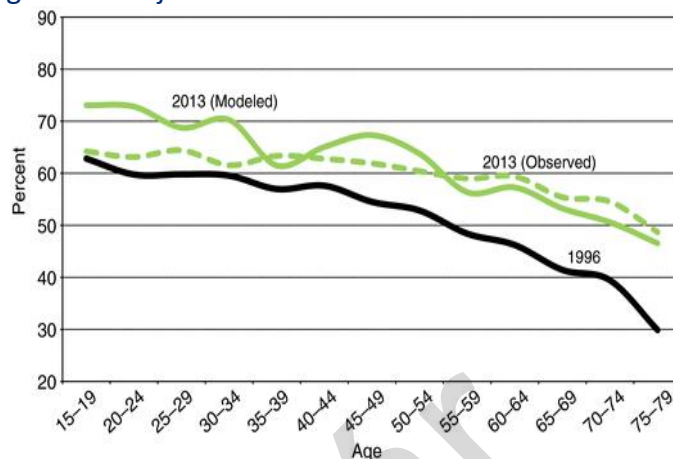
A többes identitás előfordulásai (beleértve az európai identitás megjelölését is) az EU-15 országokban, 1996–2004 átlaga és 2013 (%)

Ország	1996–2004	2013
Luxemburg	78	77
Olaszország	72	70
Franciaország	68	62
Spanyolország	64	66
Belgium	59	68
Hollandia	59	67
Németország	56	70
Dánia	54	57
Írország	53	46
Ausztria	51	64
Portugália	50	54
Görögország	46	56
Svédország	45	57
Finnország	43	54
Egyesült Királyság	40	38
Népességszám szerint súlyozott átlag	58	61

(Forrás: Eurobarometer)

Az Európai Unió jelenlegi krízise magát az intézményrendszer létjogosultságát kérdőjelezi meg, a brit népszavazás pedig tovább mélyítette ezt a válságot. Ugyanakkor azok az emberek, akik elvesz-

tették bizalmukat az Unióban, nem feltétlenül elégedettek saját államuk vezetésével sem.

Az EU-15 15 éves és idősebb többes identitású népességének aránya korcsoportok szerint, az 1996. évi Eurobarometer felvétel, a 2013-ra számított modell és a 2013. évi megfigyelt adatok alapján.

A kutatás eredménye azt mutatja, hogy az európai népességben belül a fiatalabb, inkább európai identitással (is) rendelkezők aránya meghaladja az idősebb, sokkal inkább (csak) nemzetállami identitással rendelkezők arányát, amely folyamat jelentősen megváltoztatja majd az európai népesség identitásának szerkezetét.

A 35 év feletti az alkotják az európai választópolgárok többségét, a felnőtt népesség e téren előrelátható változásának következményei feltehetően meg fogják jelenni a hosszútávú gazdasági és politikai fejlődés terén is, még akkor is, ha a rövidtávú politika illékonytűnik. Más szóval, a meglévő problémák ellenére Európa még mindig fontosnak számít.

Mindezek összhangban vannak egyéb kutatási eredményekkel is, amelyek azt mutatják, hogy Európa polgárai – a britek kivételével – nem nevezhetők euró-szkeptikusoknak is, habár merőben ambivalens érzéseket táplálnak az Unióval kapcsolatban. Míg az emberek többsége – még a komoly gazdasági problémákkal küzdő Földközi-tengeri térségben is –, támogatja hazája EU- és euró-zóna-tagságát, elégedetlen az EU központi politikájának jelenlegi irányával.

A tanulmány rámutat, hogy az emberek amellett, hogy elégedetlenek a brüsszeli irányítással, elégedetlenek saját kormányuk teljesítményével is. Az EU jövőbeli szerepét tekintve nyilvánvaló, hogy nem csak az idősebb, de a fiatalabb generáció is többnyire támogatja az Európai Uniót, ha inkább a béke és biztonság védelmezőjét látja benne, mint a növekedés támogatóját.

A módszertan szempontjából fontos tanulsága ennek az előrejelzésnek, hogy a stabil kohorsz mintázatokkal ellentétben a fiatalok identitásának trendjeit meghatározó, időszakos hatások mindkét irányba átbillenhetnek, vagyis nincs garancia a korábban megfigyelt periodikus trendek folytatására. Míg a már szilárdabban megállapodott helyzetű közép- és időskorú felnőttek szilárdabb identitása nem sokat változott az európai intézmények krízisének hatására, addig a fiatalabb generációknál ezek az események megzavarták az identitás fejlődésének folyamatát. Az üzenet világos a társadalmi trendek általános érvényű előrejelzését illetően: a trendek várható alakulásának teljes népességre vonatkozó extrapolációjával szemben sokkal megbízhatóbb megoldás, ha a népességet kohorszokra lebontva vizsgáljuk, majd az előrejelzést a demográfiai metabolizmus megközelítéssel végezzük.

TÁRGYSZAVAK: nemzeti identitás, politikai rendszer, válság, Európai Unió

SZULY RITA – RÓZSA GÁBOR

132/2016

Az Európai Unió belüli vándorlás hatása a munkanélküliségi rátára

Haralambie George Alin: Migration within the EU and its impact on unemployment rate
Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, 2016. 3. sz. 109–113. p.
URL: http://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2016-03/19_HARALAMBIE%20GEORGE%20ALIN.pdf

A vándorlás visszatérő jelensége a XXI. században is számos, korábban példa nélküli és előre megjósolhatatlan gazdasági, politikai és társadalmi változást eredményezett. E kérdést, illetve a migráció egyes speciális területeit, vonatkozásait illetően (mint például a területi elemzések, a bevándorlók végzettségi szintje, a célországok bérszínvonala stb.) már több tanulmány is készült, amelyek az említett tényezők mellett a migráció rövid-, közép-, és hosszú távú hatásait is vizsgálták, többek között a munkaerőpiacot érintően is. A szerző mostani elemzésében az Unió belüli vándorlás munkanélküliségre gyakorolt hatásait vizsgálja az Eurostat adatainak felhasználásával.

A gazdasági válság 2008. évi begyűrűzésével kapcsolatban megjegyzi, hogy ennek következtében még inkább érezhetővé váltak a migráció munka-

erőpiacra gyakorolt hatásai. A témában készült tanulmányok és cikkek alapján megállapítható, hogy ez a hatás egyszerre függ a bevándorlók és az adott célország hazai munkavállalóinak tudásától, végzettségétől, valamint a gazdasági jellemzőktől. Számos kutató foglalkozott a migráció bérekre gyakorolt hatásának vizsgálatával is. Véleményük szerint van összefüggés az egyes fogadó országok bérezési szintje és az ott tartózkodó bevándorlók száma között. A migráció rövid- és középtávú, a munkaerőpiacot érintő hatásait jelentős mértékűnek tartják, míg hosszútávon nem számolnak velük az egyes piaci folyamatok működéséből adódóan.

Az európai integráció természetéből kifolyólag a nyitott bevándorláspolitikát támogatója, habár a szerző megemlíti, hogy számos tagállam nem ért egyet ennek bizonyos aspektusaival. Az európai közös munkaerőpiacot illetően kifejti annak előnyeit, felsorolva, hogy ennek köszönhetően van lehetőség a munkáltató általi bércsökkenésre, illetve ezzel párhuzamosan a gazdaságilag fejlettebb országokba vándorlók a hazinál jóval magasabb bérezésben részesülhetnek. A migráció az egyes államok munkanélküliségi rátáira természetesen eltérő mértékű hatást gyakorol, hiszen a bevándorlók a nagy gazdasági növekedést produkáló és magas GDP-vel rendelkező országokat részesítik előnyben, így itt a munkaerőpiac telítettsége és a verseny is jóval nagyobb. A migrációs hullámok jelentős része a nyugat- és dél-európai tagállamokat (Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Olaszország) érinti; az összes, uniós országból származó bevándorló 77%-a ezeket az országokat jelölte meg célállomásként. A legnagyobb kibocsátó államok között Romániát, Lengyelországot és Bulgáriát kell megemlíteni.¹

Az Európai Unió szempontjából nézve a szerző fontosnak tartja, hogy a munkaerő határokon átívelő szabad áramlása komoly segítséget jelenthet a gazdaság egyes szektorait fenyegető munkaerőhiány leküzdésében, a munkaerőpiac „felfrissítésében”,² az alacsony fizetést kínáló, ugyanakkor magas képesítést igénylő pozíciók mielőbbi betöltésében is.

Az Unió belüli új típusú munka és megélhetés célzatú vándorlást illetően a tanulmány felhívja a figyelmet a jelenleg is alkalmazott bevándorlási poli-

¹ Az összes bevándorló több mint 40%-a származik valamelyik említett országból.

² A bevándorlók életkora általában 18 és 40 közötti, tehát fiatalnak számítanak.

tika újragondolására. A szerző véleménye szerint közös európai megközelítésre van szükség a migráció kérdéseinek helyes kezelését illetően. Egy olyan bevándorláspolitikát tart csak elfogadhatónak, amely szolidaritáson és felelősségvállaláson alapul, és figyelembe veszi a fogadó országok és a migrációban érintett személyek elvárásait, szükségleteit is.

Záró gondolatként a szerző megállapítja, hogy olyan tényezők, mint az oktatás szintje, az alacsony születési ráta, olyan folyamatok, mint a technológia fejlődése, vagy olyan váratlan események, mint a gazdasági válságok, sokkal nagyobb és komolyabb hatást gyakorolnak a munkaerő piaci tendenciákra és a munkanélküliségi rátára, mint a migráció.

TÁRGYSZAVAK: nemzetközi vándorlás, gazdasági válság, munkaerőpiac, munkanélküliség, munkaerőhiány, kibocsátó és fogadó országok, Eurostat, Európai Unió

HORVÁTH BALÁZS

133/2016

Migráció, kulturális sokszínűség és gazdasági növekedés

Vincenzo Bove – Leandro Elia: Migration, diversity, and economic growth

World Development, 2017. január. 227–239. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X16304466>

DOI: 10.1016/j.worlddev.2016.08.012

A bevándorlók egyik országból a másikba költözve sok új készséget és nézőpontot visznek magukkal, amelyek elősegítik a technológiai innovációt, és ösztönzően hatnak a gazdasági növekedésre. Ugyanakkor a sokszínűség gyengítheti is a társadalmi kohéziót, koordinációs és kommunikációs akadályt képezhet, és hátrányosan befolyásolhatja a gazdasági fejlődést.

Jelen tanulmányban a szerzők azt vizsgálják, milyen mértékben befolyásolja a kulturális sokszínűség a gazdasági növekedést, és hogy ez a hatás összefügg-e az ország fejlettségi szintjével. A szerzők a kétirányú migrációra vonatkozó új adatok – az 1960 és 2010 közötti időszakban a születési országuk területén kívül élő és dolgozó emberek száma – alapján számítottak frakcionalizációs és polarizációs indexeket.¹ Ennek során a bevándorlás gazdasági

fejlődésre gyakorolt hatását vizsgálták a célország nemzetiségi összetételével összefüggésben.

A kérdés, hogy az etnikai sokszínűség befolyásolja-e a gazdasági teljesítményt, a közelmúltban igen aktív kutatási területté lépett elő számos tudományágban, beleértve a közgazdaságtant, a gazdaságfejlesztéssel kapcsolatos tudományágakat, a vezetéstudományt, és a politológiát. Tudományos körökben erősen vitatott, hogy a kulturális sokszínűség – pontosabban a különböző származású, vallású és hagyományú polgárok együttélése és kölcsönhatása – gazdasági szempontból költségeket vagy hasznot jelent-e.

E cikk két módon járul hozzá a fent említett vitához. Először is, a korábbi tanulmányok többsége keresztmetszeti jellegű, és a sokszínűség gazdasági növekedésre kifejtett hatását nyelv és etnikum alapján vizsgálta. Ez azért sem helytálló, mert a modern társadalmak faji és etnikai összetétele a tömeges migráció következtében jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedekben. A bevándorlók száma világszerte igen gyorsan nő, 2010-ben elérte a 222 milliót (forrás: UNDESA,² 2016). Ezzel szemben a jelen tanulmány a sokszínűség mértékét a bevándorlók nemzetisége alapján vizsgálja.

Másodszor, és talán ez fontosabb: jelenleg a szakirodalom nem tesz különbséget az alacsony és a magas jövedelmű országok között, és figyelmen kívül hagyja annak lehetőségét, hogy a kulturális sokszínűség eltérő szerepet játszhat a különböző fejlettségű országokban. Az ezzel foglalkozó szakirodalom eddig nem jutott egyértelmű megállapításra a kulturális heterogenitás gazdasági növekedésre kifejtett hatását illetően sem, azaz, hogy pozitív vagy negatív-e ez a hatás. Az sem egyértelmű, hogy milyen mértékben különbözik a frakcionalizáció és polarizáció gazdasági teljesítmény növekedésére gyakorolt hatása, és az eredményt illetően mely index az inkább meghatározó. Ugyanis eddig nem volt módszeres próbálkozás annak a feltárására, hogy a sokszínűség vajon a szokásostól eltérő hatást gyakorol-e a gazdasági növekedésre.

Ennek ismeretében először is új, népszámlálásokból származó migrációs adatkészleteket használtak, amely lehetőséget adott arra, hogy kiszámolják az időfüggő frakcionalizáció és polarizáció mértékét 1960 és 2010 között. Másodszor, összehasonlították

¹ Az etnikai (nyelvi, vallási) frakcionalizációs index segítségével megvizsgálható, hogy milyen arányú az etnikai (nyelvi, vallási) keveredés adott régióban vagy településen. A polarizációs

index a különböző csoportok közötti konfliktusok intenzitását mutatja.

² ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztálya

és szembeállították a fejlődő és a fejlett országokat, hogy megvizsgálják vannak-e szisztematikus különbségek köztük.

Az 1960 és 2000 közötti adatkészlet elsődleges forrását az ENSZ Népesedési Osztálya Globális Migrációs Adatbázisának nyers adatai képezik. 230 célország, több mint 100, nemzeti népszámlálásokból és népesség nyilvántartásból származó egyéni adatfelvételeit használták fel az öt évtizedre kiterjedő vizsgálat során. A *Penn World Tables* (PWT 7.1.7-es verzió) adatkészletéből származnak az információk az országok egy főre jutó bruttó hazai termékére, lakosságának számára, beruházásuk GDP százalékában kifejezett arányára, államháztartásuk egyenlegére és külkereskedelmük GDP-hez viszonyított arányára vonatkozóan. A humántőke adatainak bevonása érdekében számításba vették a 25 évesnél idősebb lakosság iskolai végzettségi szintjét, pontosabban az átlagos befejezett iskolaévek számát is. Ezen kívül két fiktív változó is szerepel az adatok között, egy a latin-amerikai, illetve egy a szubszaharai afrikai országok képviselőjében.

Az adatkészlet jellege a becslési módszerrel kombinálva lehetővé tette, hogy három tényezőt vizsgáljanak egyszerre: (1) időbeni társadalmi változásokat, (2) a kiindulási fejlettségi szint országok szerinti eltéréseit, és (3) eddig megfigyelhetetlen országspecifikus (időinvariáns) jellemzőket.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy hosszú időintervallumok esetén a kulturális heterogenitás indexek, a származási ország szerinti frakcionalizáció és polarizáció pozitív hatással vannak a GDP növekedési ütemére, és együttthatóik hasonló nagyságrendűek. A befogadó országok kiinduló egy főre jutó jövedelme alapján a fejlődő országok nagyobb valószínűséggel tapasztalnak növekedést a GDP növekedési ütemében a sokszínűség mértékétől függően.

Összességében, a legkonzervatívabb becslések alapján egy százalékpontos frakcionalizációs (polarizációs) növekedés mintegy 0,1%-kal növeli az egy főre jutó bruttó hazai termék volumenét a fejlődő országokban, és a fejlett országokhoz képest a sokszínűség hatása hangsúlyosabbnak és következetesebbnek mondható.

Mi teszi a különböző országokat gazdaságilag többé vagy kevésbé sikeressé?

Jelen kutatás e kérdés megválaszolásához szeretne hozzájárulni, és noha újszerű és fontos betekintést nyújt a kulturális heterogenitás gazdasági növekedésre kifejtett hatásába, a szerzők véleménye

szerint további kutatásokra van szükség ahhoz, hogy e hatás teljes mértékben feltárható legyen.

Először is figyelembe kell venni, hogy a sokszínűség folyamatosan mozgásban levő, nehezen átlátható jelenség. Az egyének sok megfigyelhető tulajdonsággal – faj, nyelv, vallás, nemzetiség, vagyon, végzettség – rendelkeznek, azonban ezek közül csak néhány fontos gazdasági szempontból.

Másodszor, bár jelen kutatás a származási ország szerinti heterogenitás részletes mérésével kiterjesztette a korábbi, sokszínűségekre vonatkozó kutatásokat, a jövőben a kutatásoknak a bevándorlók jellemzőire (például életkor, iskolai végzettség) kell összpontosítaniuk, amelyek módszeres és pontos pillanatképet adhatnak a sokszínűség sémáiról.

Harmadszor, a sokszínűség és a csapatteljesítmény-elmélet mikroszintű érveken alapul, amelyek középpontjában az egyéni viselkedés áll. Ahhoz, hogy mélyebbre láthassunk a sokféleség és a gazdasági növekedés kapcsolatában, a makroadatokat és az egyéni szintű kulturális és szociális jellemzők integrációja érdekében kell több erőfeszítést tenni.

TÁRGYSZAVAK: migráció, népszámlálási adatok, etnikai összetétel, kulturális sokszínűség, GDP, gazdasági növekedés

BÁNDI MELISSA

134/2016

Migrációs válság, biztonsági kihívás a Macedón Köztársaság számára

Muhamet Racaj: Migrant crisis, a security challenge for the Republic of Macedonia

URL: <http://www.academicus.edu.al/nr14/Academicus-MMXVI-14-158-167.pdf>

DOI: 10.7336/academicus.2016.14.11

A tanulmány szerzője, a Macedón Köztársaság helyettes vezérkari főnöke napjaink igen akut problémáját, a migrációs válságot járja körül, országa szemzögéből megvilágítva. Egy olyan válságot, amely igen alapos és szinte tökéletes megoldást várna el a világtól. Ahhoz azonban, hogy megtaláljuk ezt a megoldást, szükségszerű, hogy megismerjük a Földközi-tenger térségében és a Közel-Keleten zajló folyamatokat – véli az tanulmány szerzője. A szegénység felszámolása, a terrorizmus és az ISIS (az „Iszlám Állam”) elleni folyamatos küzdelem csupán egy része annak, hogy sikeressé váljon a válság megszüntetésére tett kísérlet. A probléma ennél

sokkal árnyaltabb, és közel sem tűnik úgy, hogy a küszöbön állna a megoldás. Ennek egyik oka – a szerző keményen megfogalmazott véleménye szerint –, hogy az európai politikai elit egy jól kidolgozott stratégia helyett csak tehetetlenséget és kölcsönös vádaskodást tud felmutatni.

A végtelennek tűnő migrációs hullám 2010 derekán kezdődött és 2015-ben eszkalálódott. A menedékkérők tömeges érkezésének klasszikus okai vannak, úgymint a szegénység, a hatalmas mértékű munkanélküliség, valamint – különösen Szíria esetében – a szünni nem akaró polgárháború.

2015 derekán a Földközi-tengeren keresztül hajókon és csónakokon érkező menekültek elsősorban Olaszországnál értek partot, majd a balkáni áradat megindulásával a probléma elérte – uniós belépési pont lévén – Görögországot és Horvátországot is.

Az EU tagországainak politikai vezetői meglehetősen eltérő álláspontot képviselnek. Németország ragaszkodott a „nyitott ajtók” politikájához, míg más államok, Magyarország, Szlovákia és Lengyelország szerint ez a fajta hozzáállás visszafordíthatatlan károkat okozhat az országnak. Az európai közvéleményt inkább aggodalommal töltik el az események. A bevándorlók vállalhatatlan terhet jelentenek a szociális hálóra, romlik a közbiztonság, veszélybe kerülhet a keresztény Európa – vallják nagyon sokan. Tény, hogy a menekültválság fenyegeti a gazdasági és szociális stabilitást és az országok belső biztonságát is. Ráadásul nem csak a célországok, hanem a tranzit államok, mint a Macedón Köztársaság, is veszélyben vannak.

A statisztikák szerint a krízis kezdete óta mintegy hatvanmillió ember kényszerült elhagyni otthonát. Bár látszólag a vándorlás spontán folyamatként indult, azonban tényekkel támasztható alá, hogy egy előre megtervezett útvonalon, szervezett utaztatással megy végbe a Nyugat-Balkánon és a Macedón Köztársaságon keresztül. A válság kezdetén naponta két-háromezer bevándorló érkezett a macedón határhoz, napjainkban ez a szám már jóval magasabb.

Szerbia igyekszik magát a régió leghumánusabb országaként feltüntetni, ami részben sikerült is neki, bár szembe kellett néznie a nyugati sajtó támadásaival. Vitathatatlan, hogy óriási nyomásnak van kitéve, hisz nem hivatalos számítások szerint az elmúlt fél évben mintegy négyszázezer fő haladt át az országon. Horvátországot szeptember 15-én érte el a hullám, amikor is Magyarország kerítéssel zárta le a szerb-magyar határvonalat.

A tanulmány úgy véli, hogy Magyarország mutatja a legkevesebb megértést a bevándorlók iránt. Ennek ékes bizonyítéka a határon felhúzott kerítés, valamint az, hogy az illegális határátlépést vagy a kerítésrongálást három évig terjedő börtönbüntetéssel is sújthatják. Az első komolyabb ellenőrzés itt történik, hisz a menedékkérőktől ujjlenyomatot vesznek, és kötelező jelleggel dokumentumokat kapnak, amely igazolja személyazonosságukat. Ausztria is komoly ellenőrzéseket vezetett be a határátkelőhelyeken, annak ellenére, hogy ez merőben szemben áll a korábban meghirdetett „nyitott ajtók” politikájával.

A részletes kitekintő után a szerző a következő fejezetekben ismerteti a migránsválság Macedóniára gyakorolt hatását, lehetséges következményeit. Igaz ugyan, hogy az ország most még többnyire tranzitútvonal Nyugat-Európa felé, azonban egyre nagyobb azoknak a száma, akik a letelepedés mellett döntenek. Ez viszont többletterhet jelent az ország gazdaságára, amely társadalmi elégedetlenséghez vezet, növekvő idegenellenességet generálva. A kialakult helyzet kiváló táptalaja a szervezett bűnözésnek, az emberkereskedelem és a kábítószer-kereskedelem elterjedésének. Mindemellett komoly járványok kitörését sem tartja kizártnak a szerző. Összességében azonban úgy véli, hogy Macedónia helyzete pillanatnyilag biztonságos és stabil. A határok Görögország és Szerbia felé nyitottak, a várakozási idő nem több a megszokottnál. Az illegális határátlépőkkel szemben az emberjogi egyezmények szigorú figyelembevételével lépnek fel. Jogszabályban biztosítják, hogy a bevándorlók maguk döntsék el – legkésőbb 72 órán belül –, hogy menedékért folyamodnak, vagy inkább elhagyják az ország területét. A menedékjogról szóló törvény 2015 júniusában elfogadott módosítása óta 41 414 kérvényt regisztráltak. Belügyminisztériumi adatok szerint a legtöbben Szíriából (33 461), Afganisztánból (2 073) és Irakból érkeznek, de a nagy kibocsátó országok közé tartozik Palesztina, Kongó és Nigéria is. A válság kezdete óta Görögországból Macedóniába az illegális határátlépők száma napi hatszázról napi négyezerre nőtt.

Mit tehet Macedónia? Folyamatos kommunikációt folytat az ENSZ és az EU illetékes szerveivel, hangsúlyozva a segítségnyújtás szükségességét, hisz egyedül nem képes fenntartani a határ biztonságát. Funkcionális intézmények létrehozását, folyamatos határellenőrzést, szigorú személyi vizsgálatot sürget. A szerző szerint országa minden tőle telhető megtesz, azonban erőforrásai, kapacitása, energiája

véges, így a siker érdekében elengedhetetlen a közös felelősségvállalás és egy egységes álláspont kidolgozása.

TÁRGYSZAVAK: migráció, biztonság, idegenellenesség, menedékjog, gazdasági stabilitás, illegális határátlépés, emberkereskedelem, Macedón Köztársaság

KÁLMÁN RITA

135/2016

A 2011. évi németországi népszámlálás modellje

Sabine Bechtold: *The 2011 census model in Germany Comparative Population Studies*, 2016. augusztus 4. 1–10. p.

URL: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bib-cpos-2016-07en2>

DOI: [10.12765/CPoS-2016-07en](https://doi.org/10.12765/CPoS-2016-07en)

A 2011. évit megelőző német népszámlálások alapvetően ugyanazzal a hagyományosnak mondható céllal készültek: összeírni minden, a népszámlálás eszmei időpontjában Németországban élő személyt. A kiküldött számlálóbiztosok papír kérdőíveken gyűjtötték be az adatokat, vagy az állampolgárok küldték vissza postai úton a kitöltött kérdőívet, amelyeket korábban a biztosok kézbesítettek ki a címekre. A törvényileg kötelező adatgyűjtés végzetével egy adatbázist állítottak össze a census során gyűjtött adatokból.

A legutóbbi németországi népszámlálás azonban számos ponton különbözik a korábbiaktól. Egyrészt több, különböző jellegű adatforrás egyidejű felhasználásával, valamint újabb módszerek segítségével igyekeztek pontosítani a lakosságtól származó információkat. A személyekre, a háztartásokra, a lakóépületekre és a lakásokra vonatkozóan is külön adatforrásokat használtak fel, majd az e területekről származó adatok egymással történő összevetésével próbálták még hitelesebbé tenni a lakosságtól gyűjtött adatokat. A népszámlálás koncepciója szerint az egyes területi népességi regiszterek és más, szintén törvényileg kijelölt felmérések közös használatával létrehozható egy olyan adatbázis, amely tartalmazza a legszükségesebb adatokat a mindenkorai census számára. A cikk szerzője kiemeli, hogy a lakóépületeket és lakásokat illetően merültek fel rendszerszintű hibák, amelyek egyébként más hasonló felvételeknél is szokásosak.

A különböző adatforrásokból származó információk egyesítésével létrehozták a népszámlálás cím- és épületjegyzékét, amely mindig kulcstényező az ilyen adatgyűjtések esetében. Ennek kialakításához többek között felhasználták a területi népességi adatok mellett a Szövetségi Munkaügyi Hivatal adatait, illetve a teljes állományt frissítették és kiegészítették más felmérésekből származó információkkal is.

A lakosságszám becsléséhez a már említett területi regisztereket vették alapul, és az ott tárolt adatokat hasonlították össze a központi adatokkal. A rendszert úgy tervezték meg, hogy mindig a legfrissebb adatot figyelembe véve automatikusan javítsa az egymással összeférhetetlen adatokat. A különleges rendeltetésű vagy bentlakásos intézetek, egészségügyi intézmények, kollégiumok esetén teljes és pontos számlálást végeztek. A települések esetében a census során olyan információkat is gyűjtöttek, amelyeket a területi regiszterekből nem tudtak volna megszerezni azok hiánya miatt.¹ A városok népességének minél pontosabban történő megállapítása érdekében több mintát is használtak, főleg a nagyvárosok esetén, ahol maximum 1%-os hibahatárt határoztak meg. Az azonban, hogy a regiszterekben található települési népességszámok esetleg az aktuálisnál nagyobb vagy kisebb lakosság számot mutatnak, csak a census során derülhetett ki.

A 2011. évi népszámlálás legnagyobb kihívása egyértelműen a különböző adatforrások állományának egymással történő összehangolása volt, azaz az egyes adatbázisokban az egyénekre vonatkozó információk szinkronba hozása. Ezt a feladatot a személyi azonosító számok hiánya megnehezítette ugyan, de a tervezett rendszer kiválóan szerepelt, hiszen az összes rekord mindössze 1%-át kellett manuálisan összepárosítani.

A szerző a cikk konklúziójaként hangsúlyozza, hogy a census adatainak megfelelő és helyes értelmezéséhez, illetve használatához figyelembe kell venni, hogy az adott információ melyik felmérésből vagy adatforrásból származik. Így például azok az adatok, amelyeket a háztartásokat érintő felmérésből kaptak, nem pedig regiszterekből, nem használhatóak fel a bizalmas jellegűnek ítélt intézményekben (pszichiátriai intézet, börtön) élőkre vonatkozóan, mivel az ott lakókat teljesen külön vették számba. Emellett felhívják a figyelmet arra az eshe-

¹ Ilyenek voltak például az iskolai végzettségre, az egyének migrációs hátterére, a vallásra és a munkavégzésre, foglalkozásra vonatkozó adatok.

tőségre is, hogy az összesített adatsorok demográfiai jellemzői nem minden esetben egyeznek meg a területi regiszterekben található információkkal; ez a hiba azonban csak néhány település esetén áll fenn, az országos adatokat nem befolyásolja.

A 2011. évi népszámlálás adatai jelentik az alapot Németország demográfiai, háztartási és lakhatási viszonyainak meghatározásához a következő census során begyűjtött adatok feldolgozásáig. A meglévő adatokat addig is folyamatosan frissítik a lakosságot érintő legfontosabb jellemzők szerint, valamint a vándorlási-migrációs statisztikákat is bővítik.

TÁRGYSZAVAK: népszámlálás, regiszterek, népesség, háztartások, lakások, statisztikai módszertan, Németország

HORVÁTH BALÁZS

136/2016

A vallás és a hagyományos családmodell népszerűsítése – egyházi marketing stratégiák

Ciprian Gavra: Promoting traditional family by the church – religious marketing strategies

Ecoforum, 2016. speciális szám. 171–174. p.

URL: <http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/download/476/299>

DOI: 10.12765/CPoS-2016-02en

A cikk szerzője a posztmodernizmus általa károsnak vélt hatásait vizsgálja a társadalomra, különösen a családok, valamint az egyének életére vonatkozóan. Kiemeli, hogy az utóbbi néhány évtizedben bekövetkezett gyors társadalmi változásokat sok esetben az ország intézményei, illetve maga a társadalmi közeg sem tudta kellő gyorsasággal követni. Éppen ezért látja úgy, hogy számos területen súlyos kihívásokkal kell szembenéznie országának.

Ezek közül az egyik legfontosabbnak a családokat érő, főként a Nyugat hatásaként aposztrofált negatív társadalmi tendenciákat említi. Példaként leírja a külföldi és hazai szokások és családi értékek közötti jelentős eltéréseket. A hazai értékek fennmaradását így – az egyre több külföldön dolgozó munkavállaló miatt – veszélyeztetve látja. Kulcskérdésként tekint az új orvosi-gyógyászati módszerek és eszközök fejlődésének következtében előállt lehetőségekre (mint például a mesterséges megtermékenyítés), melyeket az ortodox egyház felfogásával teljesen ellentétesnek és elfogadhatatlannak tart. Egyértelműen kimondja, hogy a Romániai Ortodox Egyház álláspontja, hogy a családban a

férfi és nő köteleke szent és sérthetetlen, az mesterségesen nem módosítható. Éppen ezért, az Egyház mindent megtesz a hagyományos értékek tiszteletére való felhívás és meggyőzés érdekében, ennek egyik elemeként pedig nagy hangsúlyt kíván fektetni az úgynevezett vallásmarketingre.

A cikk röviden tárgyalja a nőjogi mozgalmak, valamint a férfi és nő egyenjogúsága következtében létrejött számos változást. A szerző kifejti, hogy teológiai szempontból rendkívül fontos és érdekes a nő szerepe a házastársi kapcsolatban, hiszen ezt a családi egység egyik elsőrangú feltételének tekinti. A házasságot pedig a férfi és a nő közti testi-lelki egyesülésnek látja, amely Isten által rendeltetett és ennek következtében egyedi és felbonthatatlan. A posztmodern társadalom új házasságkötési formáit (például az azonos neműek közti kapcsolatot) teljes mértékben elutasítja, azt erkölcsstelennek tartja. Ezzel kapcsolatban megemlíti még az úgynevezett „konszenzuális” együttélés jelenségét is, amelyet a XXI. század és az új társadalmi tendenciák következményének tekint. 2002-ben volt az első olyan romániai népszámlálás, amelyben az együttélés e típusára is rákérdeztek. Az eredmények alapján a párok 3,9%-a élt ebben a formában.

A korábban említett vallásmarketinget, vagyis az Egyház azon tevékenységét, amely során a hagyományos értékeken alapuló család- és társadalmiszemlélet népszerűsíti, az egyik legfontosabb feladatként tárja az olvasó elé a cikk. A marketing gyakorlatának lehetséges egyházi célzatú felhasználásával kapcsolatban azonban számos kritika fogalmazódott meg, amelyek leginkább azt vetik fel az elmélet ellen, hogy maga a marketing és az Egyház két, egymással nem összeegyeztethető tényező.¹ A cikk szerzője ellenben úgy látja, hogy a vallás terén is szükséges egyfajta marketing tevékenység, hiszen az Egyház által képviselt értékek napjainkban már veszendőben vannak több káros hatás együttes következményeként.² Emiatt az Egyháznak az eddigieknél sokkal jobban kell hallatnia a hangját és hirdetnie az ortodox keresztény értékeket a vallás-

¹ A kritikusok többek között arra hívják fel a figyelmet, hogy az egyházi marketinggel csak pazarolnák az egyháztalálkozókat, beavatkoznának az egyének életébe, manipulálnának egyeseket és összességében meggyaláznák a vallási eszméket.

² Ezekhez sorolja a szekularizációt, az individualizációt, a vallás és a hit hanyatlását, a változó demográfiai jellemzőket, a növekvő versenyt, az Egyház botrányait, az egyének folyamatos eltávolodását az Egyháztól, valamint saját, fizikai jólétük előtérbe helyezését lelki üdvükkel szemben.

marketing eszközeinek felhasználásával. A szerző ettől elsősorban kulturális, illetve társadalmi téren, valamint konkrétan az emberek személyes életére vonatkozóan is változásokat prognosztizál.

A cikk zárásaként kifejti, hogy reményei szerint a hagyományos családmodell és az Egyház által képviselt értékek propagálását is kedvezően fogadja majd a társadalom, valamint bízik abban, hogy az ember, mint egyén által birtokolt szabadságjogok soha nem fognak az isteni kinyilatkoztatás fölé emelkedni.

TÁRGYSZAVAK: vallás, marketing, család, házasság, ortodox egyház, Románia

HORVÁTH BALÁZS

137/2016

A vallás és a termékenység kapcsolatának elemzése a 2011. évi népszámlálás adatai alapján (további változók bevonásával)

Růžičková M – Hamplová D.: Analýza vztahu náboženského vyznání a plodnosti ve sčítání lidu 2011 (se zařazením vlivu dalších proměnných).

Demografie, 2016. 3. sz. 213–229. p.

URL: https://www.czso.cz/documents/10180/33199355/ruzickova_hamplova.pdf/7df180db-0ad4-4f45-828a-87b9e67cd017?version=1.0

A Cseh Köztársaságban a legutóbbi népszámlálás során egyértelművé vált, hogy a népesség jelentős része nem kíván válaszolni a vallással kapcsolatos, önkéntes kitöltést lehetővé tevő kérdésre. A rovatot a megkérdezettek 44,7%-a ki sem töltötte, vallást nem adott meg 34,5%, „hívőnek, de egyházhoz nem tartozónak” mondta magát 6,8%, és a népességnek csupán 14%-a jelölt meg valamely meghatározott egyházat. A vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó csökevényes adatok ellenére a szerzők azt vizsgálják, miként alakult az élve született gyermekek és az anyák vallásosságának viszonya.

Bevezetésként röviden áttekintik a vonatkozó nemzetközi és cseh szakirodalmat. Az általános feltevés, miszerint a vallásosság a születések pártolásával járna, nem feltétlenül igazolható – állítja több ország, és eltérő vallási hagyomány áttekintése alapján Kevin McQuillan. (Iránban például a vallási intézmények a családtervezéssel foglalkoznak, amely végeredményben a születések korlátozásával jár.) Európai és egyesült államokbeli vizsgálódások eredményeinek felvillantását követően a szerző a

Csehországban végzett kutatások közül megemlíti egy 2010-es tanulmányt, amely a megkérdezettek testvéreinek számát elemezve kimutatta, hogy míg a katolikusok családjait átlagosan 1,9 vér szerinti testvér jellemezte, addig a nem hívőkét 1,4 testvér (úgy, hogy a katolikus családok három és több gyermekesek voltak, a nem hívők túlnyomórészt két gyermeknek adtak életet). Egy másik kutatás szerint a katolikusok körében változatlanul a patriarchális családmodell érvényesül, a házasság legfőbb célja a gyermekek nemzése és felnevelése. Egy korábbi vizsgálódás az 1991. évi népszámlálás adatait szemügyre véve az ezer nőre jutó élveszülések szerint arra jutott, hogy a nem vallásos nők termékenysége alacsonyabb volt, mint amennyi a teljes női népesség átlagát jellemezte, s hogy a jelenséget nem lehet a korösszetétel számlájára írni, lévén, hogy korcsoportonként haladva hasonló eredmények születtek.

A vallásosság és a termékenység összefüggéseit vizsgálta a következő census adatain a Cseh Statisztikai Hivatal 2003-as kiadványa is, megállapítva, hogy a megszületett gyermekek relatív számosságának tekintetében a görög katolikus vallású hölgyek voltak túlsúlyban (ezer nőre 1 954 szülés jutott) – ám esetükben mindössze 4 001 nőről volt szó. Ezer római katolikus vallású anya átlagosan 1951 gyermeknek adott életet, míg a vallás nélküli nőknél a szám 1510 gyermek volt.

A jelenlegi tanulmány a vallásra vonatkozó nyilatkozatok hiányának ellenére egyedüli forrásként a 2011. évi népszámlálás eredményeit vizsgálja, leszűkítve a sokaságot a 15 évnél idősebb nőkre (további elemzés céljából különválasztva a 45 évesnél idősebbeket); és bár a „hívő, de egyházhoz nem tartozó” hölgyek életkor szerinti termékenysége inkább a „nem vallásosakkal” mutat hasonlóságot, az egyszerűség kedvéért őket a „hívők” csoportjához sorolták be. Ily módon a „hívők” osztályába összesen 1 112 124 nő került, a „nem vallásosakhoz” 1 493 844, a vallás kérdésére nem adott választ 1 995 847 nő. A részletes elemzésben nyolc összevont csoport szerepelt: a katolikusokhoz 604 528 nő tartozott, a protestáns egyházakhoz 85 293, a kereszténységből leszármaztatott felekezetekhez (Jehova tanúi, mormonok, stb.) 8 055, a pravoszlávokhoz 12 335 fő, a nem keresztény felekezetekhez 31 117, a „hívő, de egyházhoz nem tartozó” kategóriába 370 796, míg a „nem vallásosakhoz” 1 493 844 fő, s végül maradt a nem válaszolók csoportja. Az eredményeket a tanulmány előbb grafikus ábrázolásban tárja az olvasó elé,

majd egybeveti a nyolc csoport családi állapot szerinti arányait (a regisztrált élettársi kapcsolatok csekély száma miatt azok nélkül), majd a Poisson-féle regressziós modell segítségével összehasonlíthatók az élve született gyermekek átlagos számában mutatkozó különbségek az egyes csoportok összetételében megfigyelhető különbségek feltárását követően.

A vallási hovatartozás tekintetében az átlagos termékenységekben a hívők, a nem vallásosak és a nem válaszolók csoportjai között viszonylag csekély eltérések figyelhetők meg; az eltérő életkorstruktúrából fakadó hatások tompítására az adatokat a nem vallásos népességhez standardizálták. A nem vallásos nők ugyan a gyermektelenek legnagyobb arányával tűnnek ki, ám a vallásosokhoz képest mindössze 1,3%-os különbség fedezhető fel közöttük – mind a 15 évesnél idősebbek, mind a 45 év felettiek esetében. Kissé meglepő módon három és több gyermek megszületéséről leggyakrabban nem a vallásos nők, hanem a nem hívők nyilatkoztak. Megjegyzendő, hogy a vallási meggyőződésre vonatkozó kérdésre mutató válaszadási hajlandóság a magasabb iskolai végzettség szerint növekvő tendenciát mutatott. Valamennyi csoportnál túlsúlyban voltak a kétgyermekes nők. A vallási hovatartozás szerint kialakított nyolc csoport között a termékenység terén viszonylag csekélyek a különbségek. Nagyobb eltérések tapasztalhatók a családi állapotuk szerinti tagolásban: a keresztény hagyományokat követő hajadonok termékenysége jóval kisebb, mint a nem vallásos, vagy az egyéb felekezetekhez tartozók esetében; a keresztény hitvalláshoz tartozóknál a házasságban történő termékenység kissé nagyobb, míg a nem vallásosok körében fordított arányok érvényesülnek. Táblázat szemlélteti az iskolai végzettség alapján bontott adatokat, amelyekből kiderül, hogy a nyolc csoport közötti termékenységbeli különbségek a magasabb végzettség felé haladva egyre halványabbak. A felsőfokú végzettséggel rendelkező nők között sajátos csoportot alkotnak a pravoszláv vallású nők: a 15 évesnél idősebbek körében 9%-kal kevesebb gyermek van, mint a nem vallásosak, és 20%-kal kevesebb, mint a katolikusok körében. (Megjegyzendő, hogy ebben az esetben nem feltétlenül a vallási, mint inkább az etnikai hovatartozás játszik meghatározó szerepet: a pravoszláv vallású nőknek kevesebb, mint egyötöde nyilatkozott úgy, hogy anyanyelve cseh vagy szlovák, 59,4%-uk az orosz vagy ukránt, illetve a volt Szovjetunió valamely más nyelvét adta meg).

TÁRGYSZAVAK: termékenység, vallás, gyermekszám, népszámlálási adatok, Cseh Köztársaság

HOLKA LÁSZLÓ

138/2016

Vallás és termékenység Nyugat-Európában: kohorsz-termékenységi trendek az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Hollandiában

Nitzan Peri-Rotem: Religion and Fertility in Western Europe: Trends Across Cohorts in Britain, France and the Netherlands

European Journal of Population, 2016. 2. sz. 231–265. p.

URL: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10680-015-9371-z>

DOI: 10.1007/s10680-015-9371-z

Európában az első gyermek vállalásának és a házasságkötés időpontjának későbbre halasztását több kutató is összefüggésbe hozta a szekularizációval, illetve az individualizációval. A szekularizációs paradigmából fakadóan a kutatók körében csökkent az érdeklődés a vallásosság és a demográfiai tényezők összefüggései iránt, főként a nyugat-európai országokban. A tanulmány szerzője a szekularizációs paradigma kritikáit veszi alapul: sok országban nem csökkent, egyes esetekben pedig nőtt a vallásosság, valamint az aktív vallásos rétegek aránya, a nem vallásos személyek közötti határvonal pedig élesedett szociális és morális attitűdök tekintetében, köztük a családalapítással kapcsolatos döntésekben is.

A szerző által vizsgált három országban (Egyesült Királyság, Hollandia és Franciaország) volt a legjelentősebb a hanyatlás vallásosság tekintetében az elmúlt évszázadban: a népesség többsége kapcsolatot érez egy bizonyos egyházzal, ugyanakkor az aktív vallásgyakorlók aránya alacsony. A vizsgált országokban tehát nagy a névlegesen vallásos emberek aránya, akik nem is vallásos, de nem is teljesen szekuláris egyének.

A vizsgálatához az 1991 és 2008 közötti British Household Panel Survey és a Generations and Gender Programme Franciaországra (2005, 2008) és Hollandiára (2002–2004, 2006–2007) vonatkozó adatait használta fel a szerző, deskriptív és longitudinális elemzésekhez alkalmazva az 1930 és 1979 közötti tízéves kohorszokra. A kutatás során az aktívan vagy névlegesen vallásos, valamint a nem vallásos csoportokat hasonlítja össze négy kutatói hipotézist vizsgálva:

1. Akik a vallásgyakorláshoz kapcsolódó eseményeken aktívan (legalább havi egyszer) vesznek részt, várhatóan nagyobb családdal rendelkeznek, mint azok, akik kevésbé vagy egyáltalán nem járnak vallásos eseményekre.
2. Akik csak névlegesen kötődnek egy adott vallási csoporthoz, az aktívan vallásosaknál kisebb, de a nem vallásosaknál nagyobb családdal rendelkeznek.
3. A termékenységi különbség az aktívan vallásosak és a névlegesen vagy nemvallásosak között növekszik a fiatalabb születési kohorszokban.
4. A vallásosabb nők esetében valószínűbb a gyermekvállalás, és ez a különbség a fiatalabb születési kohorszokban növekszik.

A vallásos elköteleződés és a vallásgyakorlás tekintetében a kutatás a korábbi vizsgálatok eredményeit erősíti meg. Adott felekezethez tartozó személyek aránya minden egymást követő kohorszban csökken: a legfiatalabb kohorszokban a britek 60%-a, a hollandok 53%-a mondja magát nem vallásosnak. Franciaországban a nem vallásosak aránya alacsony maradt (20% körüli a legfiatalabb kohorszban), a többség a római katolikus hithez kötődik. A szerző szerint ennek oka lehet az erős kulturális identitás, melynek Franciaországban fontos eleme a katolikus vallás. Az aktív vallásgyakorlók aránya is ezt a mintát követi a vizsgált országokban, arányuk a fiatalabb korcsoportokban jóval alacsonyabb, mint az idősebbekben. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ez a csökkenő tendencia lelassult: az 1970–1979-es kohorsz eredményei csekély mértékben térnek el a tíz évvel idősebb kohorszétól.

A vallásosság és a termékenység összefüggésének vizsgálatakor megfigyelhető, hogy a gyakorló vallásos nők termékenysége magas szinten maradt, míg a névlegesen vallásos vagy nem vallásos nők termékenysége csökkenő tendenciát mutat. Az átlagos gyerekszámot tekintve az aktívan vallásosoknak van a legtöbb, a nem vallásosoknak pedig a legkevesebb gyereke, míg a névlegesen vallásosok a két csoport között helyezkednek el a termékenységet tekintve. Ez alátámasztja az első két kutatói hipotézist, kiegészülve az országokban megfigyelhető sajátosságokkal.

A brit nők esetében a különböző felekezetek közötti termékenységi különbség csökkenő, de az aktívan gyakorló vagy névlegesen katolikus nők termékenysége észrevehetően magasabb (3,5 és 2,5, illetve 2,5 és 2,4 között) a gyakorló protestánsokénál, mely stabil szinten (2 körüli) marad a vizs-

gált kohorszokban. A névlegesen vallásos protestáns nők átlagos gyerekszama csökkent a legidősebb és a legfiatalabb kohorsz között, és konvergál a nem vallásos brit nők átlagos gyerekszámához (1,8).

A francia nők esetében nagyobb a különbség az aktív vallásgyakorló személyek és a névlegesen vagy nem vallásosak között a katolikus válaszadók tekintetében, mint a briteknél: a vallásukat aktívan gyakorló nők átlagos gyerekszama stagnált (2,2 és 2,7 között), a névlegesen vallásosak és nem vallásosak esetében viszont stabil csökkenés látható (2,7-ről 1,9-re, illetve 1,7-re).

A holland katolikus nők esetében a trend a franciaéhoz hasonló, de az idősebb kohorszok értékeihez a legfiatalabb korcsoport nem tért vissza. Növekedés figyelhető meg a hollandiai gyakorló protestáns hívő nők átlagos gyermekszámát illetően (2,4-ről 3-ra), a névlegesen vallásos hollandiai protestáns nők esetében viszont csökkenő tendencia állapítható meg. A gyakorló és névlegesen vallásos protestáns holland nők esetében a gyerekszám csökkent, de az átlagos gyerekszám a névlegesen vallásos protestánsok körében jelentősen alacsonyabb szintre süllyedt (3,1-ről 2 alá).

A harmadik hipotézis, mely növekvő termékenységi különbséget feltételez a fiatalabb kohorszokban a vallásosság mértéke szerint, részben bizonyítható az eredmények alapján. Növekszik a fertilitásbeli különbség a francia gyakorló katolikusok és nem vallásosak között, valamint a protestáns és vallásukat nem gyakorló holland nők között. Ezzel ellentétben a brit katolikusok és más vallások hívei között csökkent a különbség, jöllehet a legfiatalabb kohorszban újból növekedésnek indult.

A negyedik hipotézist, mely szerint a vallásos nők nagyobb eséllyel vállalnak gyereket, a vizsgálat eredményei részben alátámasztják: a gyermektelen nők aránya legtöbbit a nem vallásos nők körében nőtt, és a gyakorló vallásosok esetében csökkent, ugyanakkor ez az eredmény részben a vallásos csoportok eltérő házassági szokásainak köszönhető Peri-Rotem szerint.

A szerző összegzésképpen megjegyzi, hogy nincs egy általánosítható folyamata a szekularizációnak Európában. Az általános irány ugyan a vallásosság csökkenését jelzi, minden társadalomnak megvan a saját mintázata a vallásosság hatásainak alakulására. A termékenységgel foglalkozó további kutatásoknak figyelembe kell venni a szekularizációs folyamatok sokszínűségét Európában.

TÁRGYSZAVAK: vallás, termékenység, első szülés, szekularizáció, kohorszok, Nyugat-Európa

ERÁT DÁVID

139/2016

Miért legyen egyikünkönél többet a gyerek, ha mindketten a szülei vagyunk? Szülői motivációk a 0–4 éves gyermekek megosztott felügyeletének választásában

Emma Fransson – Anna Sarkadi – Anders Hjern – Malin Bergström: Why should they live more with one of us when they are children to us both? Parent's motives for practising equal joint physical custody for children ages 0–4

Children and Youth Services Review, 2016. július. 154–160. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740916301554>

DOI: 10.1016/j.chilyouth.2016.05.011

A megosztott szülői felügyelet lényege, hogy különköltözés vagy válás esetén a gyermekek ugyanannyi időt töltenek mindkét szülőnél. Ez a megoldás egyre több országban válik bevett gyakorlattá. Svédországban azon óvodáskorú gyermekek kétharmada, akiknek a szülei már nem élnek együtt, mindkét szülőnél otthon van.

A csecsemőket és kisgyermeket érintő megosztott felügyelet előnyeiről és lehetséges veszélyeiről nemzetközi szinten folyik a vita. Jelen tanulmány célja kvantitatív vizsgálatok alapján felderíteni és bemutatni az okokat, amelyek alapján a szülők a megosztott felügyeletet választották négy évesnél kisebb gyermekeik esetében. A 46 szülővel készített interjú (18 apa és 28 anya) mindegyikét elemzésnek vetették alá. Két téma körvonalazódott határozottabban az interjúalanyok válaszaiban: az azonos jogok és köteleességek gondolatköre és a gyermek érdekének szem előtt tartása.

A megkérdezett szülők számára „adott” volt a megosztott felügyelet választása, mivel mindkét szülő úgy ítélte meg, hogy azonos jogok és köteleességek illetik mindkettőjüket. Továbbá elérendő közös célként fogalmazódott meg az apa minél nagyobb mértékű szerepvállalása.

A szülők hangsúlyozták továbbá, hogy a megosztott felügyelet a lehetőségekhez mérten a legjobb választás a gyermek érdekében. Néhány pár annak ellenére, hogy a kapcsolat konfliktusokkal

terhelt, igyekezett a gyermek érdekét szem előtt tartva erőfeszítéseket tenni azért, hogy a megosztott felügyelet működjön. A szülők hangsúlyozták, úgy látják, a szétválásuk okozta sérülés mértéke minimalizálható, enyhíthető, ha mindkét szülő jelen van a gyermek életében. Ennek a meggyőződésnek a hátterében több megfontolás is áll. Egyrészt belső normává kezd válni a megosztott felügyelet, egyre inkább egyértelmű, hogy a gyermek a mindennapokban egyik szülőtől se legyen elzárva. Hiszen az apa és az anya jelenléte egyformán fontos a gyermek számára.

A résztvevők önként jelentkeztek a vizsgálatra, tehát Svédország teljes népességére nézve a minta nem reprezentatív

TÁRGYSZAVAK: nemek egyenlősége, családpolitika, szülői felügyelet, elvált szülők, 0–4 éves gyermekek, önkéntes vizsgálat, Svédország

SZULY RITA

140/2016

Örökbefogadás Franciaországban és Olaszországban: a XIX–XXI. századi jog és gyakorlat összehasonlító története

Jean-François Mignot: Adoption in France and Italy: A comparative history of law and practice (nineteenth to twenty-first centuries).

Population, 2015. 4. sz. 759–782. p.

URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01326724/document>

A cikk írója az örökbefogadás jogi szabályozásának, illetve gyakorlati megvalósításának alakulását vizsgálja két, e tekintetben meglehetősen hasonló jogrendszerű országban, Franciaországban és Olaszországban a XIX. századtól napjainkig.

Az elmúlt két évszázad jogi lépései hatására három fő szakasról beszélhetünk az örökbefogadási folyamatok terén mindkét országban. Kezdetben az egyszerű örökbefogadás a felnőttek öröklési céljait szolgálta, majd egyre inkább a gyermekek védelme került előtérbe, amit végül a teljes örökbefogadás legitimálása követett.

Franciaországban 1804-ben, Olaszországban 1865-ben került sor az egyszerű örökbefogadás jogintézményének a bevezetésére. Az örökbefogadás e formája nem szünteti meg a kapcsolatot az örökbefogadott vér szerinti családjával, azaz mintegy párhuzamos családügyi viszonyt hoz létre, s fő-

ként öröklési jogot biztosít. Az első világháborút követően azonban a hadiárvákról való gondoskodás egyik eszközévé vált, s főként a gyermekek védelmét és jólétük megteremtését volt hivatott előremozdítani. A teljes adoptációt Franciaországban 1939-ben, Olaszországban pedig 1967-ben vezették be. Ez az új típus nemcsak beemelte az örökbefogadott gyermeket az örökbefogadó családba, hanem megszüntette azt a kapcsolatot (különösen az öröklési kapcsolatot), amely az örökbefogadottat a vér szerinti szüleihez kötötte.

A vizsgált időszakban tehát azonos változások történtek a két országban, s az örökbefogadás feltételei is meglehetősen hasonlóak. Az egyik fő különbség a két ország között, hogy míg Franciaországban 2013 óta az azonos nemű házaspárok is jogosultak az örökbefogadásra, addig Olaszországban az egyedülálló személyek nem fogadhatnak örökbe, s mivel nem engedélyezett az azonos neműek házassága, ezért az ilyen párok is hasonlóképpen kirekesztettek az örökbefogadás lehetőségéből.

Mindkét országban hosszú távú statisztikai adatok állnak rendelkezésre az egyszerű és teljes adoptációról. Franciaországban a legfontosabb információforrás az Igazságügyi Minisztérium statisztikai évkönyv típusú kiadványa, a *Compte Général* volt, amely 1841-től az egyszerű örökbefogadásokat, 1952 óta pedig a teljes örökbefogadásokat rögzítette az 1980-as évek elejéig, majd ennek pótlására 1992-ben és 2007-ben külön adatfelvételt hajtottak végre. Emellett 1979 óta a Külügyminisztérium regisztrálja a nemzetközi örökbefogadások céljából a kiskorúak számára kibocsátott vízumokat. Olaszországban a legtöbb információ a különböző minisztériumok és más intézmények (Mezőgazdasági, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, 1891-1906; Igazság- és Kegyelemügyi minisztérium, 1907-1935; ISTAT, Civil Eljárások Mozgalma, 1936-1996; Igazságügyi Minisztérium 1997 óta) kiadványaiból nyerhető. A Nemzeti Statisztikai Intézet (ISTAT) 2011-ben publikálta azt a kiadványát, amelyben 1891 és 1983 között az egyszerű örökbefogadások, 1968-tól a teljes örökbefogadások, valamint 1990 óta a nemzetközi örökbefogadások is szerepelnek.

A XX. század elején mintegy évi száz örökbefogadás történt mindkét országban. Az első világháborút követően az örökbefogadások éves száma jelentősen növekedett, a két világháború között több mint ezer egyszerű örökbefogadásra került sor évente. A teljes örökbefogadás bevezetése viszont az egyszerű örökbefogadások számának csökkené-

séhez vezetett egészen az 1970-es évekig, amikor Franciaországban újbóli növekedés kezdődött, ugyanakkor Olaszországban további csökkenés figyelhető meg. Az utóbbi időben Franciaországban az egyszerű örökbefogadások évenkénti száma meghaladta a tízezret, Olaszországban pedig ezer alatt volt (2012-ben 688, 2013-ban 743).

A cikk írója azzal magyarázza ezt a jelentős eltérést, hogy Franciaországban az 1970-es évek óta gyakori a családon belüli egyszerű örökbefogadás (mostohaszülő örökbe fogadja mostohagyermekét), azonban Olaszországban a válások alacsony számának köszönhetően a mostohacsaládok igencsak ritkák, így a családon belüli örökbefogadás sem mindennapi jelenség.

Az örökbefogadások számának alakulását nagyban befolyásolja, hogy az örökbe adható gyermekek száma alacsony, Franciaországban 1990 és 2010 között négyezerről kétezerre csökkent, Olaszországban pedig ezen időszak alatt soha nem érte el a kétezret. Emellett a nemzetközi örökbefogadások száma is alacsony, 2011 óta egyik országban sem éri el az évi háromezret, és folyamatosan csökken. A szerző véleménye szerint az első esetben a fogamzásgátlás elterjedésével és az abortusz liberalizációjával magyarázható a csökkenés, a nemzetközi adoptálások számának visszaesése pedig a Hágai Egyezmény ratifikálásával hozható kapcsolatba, amely kimondja, hogy gyermek érdekében a legjobb az, ha az örökbefogadás csak legvégső esetben lépi át az országhatárokat.

Az örökbe adható kiskorúak számának csökkenéséből adódóan Franciaországban és Olaszországban a nemzetközileg örökbefogadottak a korábbi évekhez képest általában idősebbek (az 5 évesnél fiatalabb, nemzetközileg adoptáltak aránya Franciaországban a 2004. évi 82%-ról 2013-ban 67%-ra, Olaszországban pedig a 2000. évi 64%-ról 2013-ban 47%-ra esett vissza). A 2000-es évektől egyébként a két ország potenciális örökbefogadói többnyire nem ugyanazokat az országokat preferálják. A franciák főként Ázsiából (Kína, Vietnam), Latin-Amerikából (Kolumbia, Haiti) és Afrikából (Etiópia, Madagaszkár), valamint a legutóbbi időkben Európából (Oroszország) fogadnak örökbe, míg az olaszok elsősorban európai országokból (Oroszország, Ukrajna, Bulgária, Belorusszia, Lengyelország), és csak kevésbé Latin-Amerikából (Kolumbia, Brazília) és Afrikából (Etiópia). Bár az okokat pontosan nem ismerjük, de valószínű, hogy az olasz örökbefogadók

a franciáknál jobban szeretik, ha az adoptált (fehér bőrű) gyermeket a sajátjukként mutathatják be.

A mind belföldön, mind a nemzetközi szinten jelentkező szociodemográfiai, politikai és jogi tényezők következményeként előfordulhat, hogy a potenciális örökbefogadók az örökbe fogadható kiskorúak hiányát bérnyasággal próbálják majd kezelni, noha az Olaszországban és Franciaországban is illegális.

TÁRGYSZAVAK: örökbefogadás, családi kapcsolatok, öröklési jog, nemzetközi összehasonlítás, Franciaország, Olaszország

HORVÁTH VERONIKA

141/2016

Az idősek aktív élettartamának új jellemzői Kínában

Ping Gao – Han-Dong Li: New characteristics of active life expectancy of elderly in China

Advances in Aging Research, 2016. 5. sz. 7–39. p.

URL: <http://dx.doi.org/10.4236/aar.2016.51003>

DOI: [10.4236/aar.2016.51003](https://doi.org/10.4236/aar.2016.51003)

Az idősek élettartamának vizsgálata nemcsak egészségügyi, hanem nyugdíjellátási szempontból is fontos. Az öregedés az egyik legnagyobb kihívás a XXI. századi Kínában. A 2010. évi kínai népszámlálás adatai szerint a 60 éves és idősebb népesség száma elérte a 178 millió főt, a teljes népesség 13,3%-át, míg a 65 éves és idősebbeké a 119 millió főt, az összes 8,9%-át. A következő negyven évben a fenti arányok gyors növekedésére számítanak.

Nagy kérdés, hogy a meghosszabbodott élettartam a jó egészségben eltöltött éveket növeli-e, vagy megnő a betegségben és a másoktól való függésben töltött idő tartama. Az öregedő társadalmakban a még várható élettartam, az egészségi állapot és a változó trendek vizsgálata áll az elemzések középpontjában, kiemelten foglalkoznak a jó egészségben eltöltött évek számának alakulásával. E mutató nemcsak egészségügyi aspektusból figyelemreméltó, de lényeges a társadalmi és gazdasági fejlődés szintjére gyakorolt hatása, az országnak és a háztartásoknak a nyugdíjra és egészségügyi kiadásokra fordított kiadás összege miatt is.

Az idősödéssel növekszik a szervezet sejt- és szervi szintű károsodása (például ízületi gyulladás, a térd behajlításának nehézsége, guggolási problémák stb.), ami a mindennapi tevékenységek (pél-

dául fürdés) elvégzésében okoz gondot. A fogyatékoság gyakran olyan szintet ér el, ami komolyan akadályozza az öregek mindennapi életét.

E tanulmány bevezeti az aktívan és az inaktívan eltöltött várható élettartam fogalmát. Az előbbi azt jelenti, hogy 60 vagy 65 éves kor után még hány olyan év várható, amely jó egészségben fog eltelni. Dolgozatok sora vizsgálta, hogy miként lehet megbecsülni az egészségben és a betegségben eltöltött idő hosszát. Egy kutatási eredmény szerint a nők nagyobb arányban lettek betegek az időskor elején, mint a férfiak, de az utóbbiak közül arányaiban többen érzékelnek kisebb fájdalmat haláluk bekövetkeztéig a nőkhöz viszonyítva. Ugyanakkor annak valószínűsége, hogy nagyobb fájdalmat éljenek át haláluk előtt, a férfiak körében kisebb, mint a nőknél. Egy kutatás 1994 és 2004 közötti vizsgálata azt találta, hogy az idősebbeknek mind a várható élettartama, mind az öngondoskodás éveit növekedtek, de ez utóbbi aránya a várható élettartam éveinek növekedéséhez képest csökkent.

Léteznek többváltozós módszerek az egészségben eltöltött várható élettartam becslésére, mint a Sullivan-eljárás, a kétszeres csökkenés élettartam táblázat modellje, a növekedés-csökkenés élettartam-táblázat módszere, a mikroszkopikus szimulációs eljárás és a tagsági fokozat (membership grade) modelljének módszere.

A többváltozós módszerekkel meg lehet becsülni egy bizonyos életkor (60 év, 65 év) felett várható élettartamot mind egészségben vagy betegségben eltöltött évek szerinti, mind házas nem házas bontásban. A legnagyobb érdeklődés az egészségben eltöltött várható éveket övezi, amelyet fogyatékoság, krónikus betegségek vagy más egészségügyi problémák nélkül élnek majd meg. A Sullivan-eljárás az aktívan eltöltött évek kiszámításának egyik bevált módszere, amely azonban nem tekinthető klasszikus többváltozós módszernek, mégis jó becsléssel szolgál a kevésbé szigorú adatkövetelmények közepette is. Interpolálásra a szerzők a Markov-láncot alkalmazták. Az adatokat a kínai öregedéskutató központ 2006-ban és 2010-ben végzett, városi és falusi öregeket vizsgáló népességfelvételéből szerezték.

Az adatfeldolgozáshoz SPSS szoftvert alkalmaztak, a végső mintába 10 444 idős személy került be, 5 512 férfi, 4 932 nő. 4 751-en a nem mezőgazdasági cenzus regiszterből, 5 693-an a mezőgazdaságból kerültek be. A mintában szereplő személyek

közül 4 649-en a keleti régió, 3 106-an a központi régió, míg 2 589-en a nyugati régió lakói voltak.

Az egészségi állapot meghatározásánál a mindennapi életben előforduló, önellátással kapcsolatos tevékenységeket vettek figyelembe: az étkezést, az öltözködést, a fürdést, a WC használatot, a kültéri tevékenységeket és a vizelet- és székletvisszatartási képességet. E képességeket három csoportba sorolták: erőfeszítés nélkül végzi, csak segítséggel végzi, egyáltalán nem képes rá. Ha valaki egy tevékenységet csak nehézséggel, de a többit gond nélkül végezte, akkor egészségesnek sorolták be. A feldolgozás folyamán a mintát férfi-nő, cenzus regiszter és régió szerinti almintákra bontották.

Nemenként táblázatba foglalták a 60 és 100 éves kor közöttieket, és közölték a várhatóan még aktívan (egészségben) eltöltött éveket, kiegészítve várhatóan inaktivitásban eltöltött évekkkel. Megadták az aktív ciklus arányát a még várható élettartamhoz viszonyítva.

A 60 éves férfiak még 20,2 évre számíthatnak, melyből várhatóan 17,5 év aktívan, míg 2,7 év inaktívan telik majd el. Az aktivitásban eltöltött idő 86,8%. Az ugyanilyen idős nőknél a halál bekövetkezése 23,7 év múlva várható, ők 18,8 aktív évre és 4,9 betegségben eltöltött évre számíthatnak. Az aktívan leélt idő hossza a teljes élettartam körülbelül 79,3%-a.

Az életkor növekedésével a várható aktív évek száma csökken, míg az inaktívaké stabilitást mutat. A 85 évesnél idősebb férfiakkal, és a 75 évesnél idősebb nőknél a várható élettartam nagyobb részét már az inaktív évek teszik ki. A legidősebbek életkilátásai egyre hasonlóbbak, a 100 éves nők csak fél évvel számíthatnak többre, az aktív évek száma konvergál a nullához, az inaktív életszakasz teszi ki a várható élettartam majdnem teljes egészét.

A kínai statisztikai felvételek felosztják az országot mezőgazdasági (vidéken élők) és nem mezőgazdasági területre (főleg a városokban és a metropoliszokban élők tartoznak ide). A városi és a falusi területeknek Kínában, az európaiaktól eltérően, jelentősen különböző a gazdasági fejlettségi szintje, az erőforrásai és a környezeti feltételei.

A városi férfiak 60 éves korukban még 23,2 évre számíthatnak, a falusiak ennél 4,6 évvel rövidebb élettartamra. E különbségből 4,1 év a városiak aktív életszakasz többletéből, 0,5 év az inaktív létben eltöltött többletidőből adódik össze. A 60 éves városi nők Kínában még várhatóan 25,2 évet élnek, a falvakban pedig 22,3 évet (kevesebbet, mint a városi férfiak).

A nők aktív évei a városokban 20,7-re, a falvakban 17,0 évre becsülhetők (az inaktív évek megfelelői: 4,5 és 5,3 év). A falusi nők tehát rövidebb élettartamra számíthatnak, mint városi társaik, de a rövidebb élethosszból is tovább lesznek betegek, mint az urbánus területen élők. E különbségek az eltérő életmóddal és az egészségügyi ellátással magyarázhatók. Az élettartam növekedésben szerepe van az inaktivitásban töltött idő meghosszabbodásának is, amiben az egészségügyi ellátás fejlődése is tetten érhető.

A vizsgálatba vont személyek lakhelyét keleti, központi és nyugati régiókba sorolták. A férfiaknál a fenti sorrend szerinti várható élettartam 60 éves korban: 21,5, 19,6 és 18,9 év. A kelet régió ilyen értéke nem meglepetés. A nőknél is hasonló tendencia érvényesül, de a különbségek kisebbek. Az eltérések a régiók közötti gazdasági fejlettségben és az egészségügyi ellátásban mérhető különbségekre vezethetők vissza, de szerepet játszik a három régió városi-falusi területeinek eltérő aránya is.

A szerzők a hat mindennapi tevékenység mellett további képességeket is vizsgáltak: vásárlás, főzés, mosás, 10 kg felemelésének képessége, pénzügyek intézése, telefonhasználat, hosszabb gyaloglás, lépcsőjárás és autóbuszra való felszállás. A tanulmány legfontosabb hozadéka a kínai nyugdíjkiadások megtervezésének és az időspolitika kialakításának tudományos alapra helyezése.

TÁRGYSZAVAK: népesség öregedése, időszerűak, várható aktív élettartam, egészségi állapot, többváltozós módszerek, regionális különbségek, Kína

HAJNAL BÉLA

142/2016

Többskálás népességbecslés háromdimenziós nagyvárosi modell segítségével Hollandiában

Filip Biljecki – Ken Arroyo Ohori – Hugo Ledoux – Ravi Peters – Jantien Stoter: Population estimation using a 3D city model. A multi-scale country-wide study in the Netherlands

PLoS One, 2016. június 2. 1–22. p.

URL: <http://journals.plos.org/plosone/article/asset?id=10.1371/journal.pone.0156808.PDF>

DOI: 10.1371/journal.pone.0156808

A regionális népességszámok távérzékeléssel történő becslése évtizedek óta a földrajzi információs rendszerek (GIS) egyik fő alkalmazási területe.

A legtöbb vizsgálat kétdimenziós (2D) adatokat használ (térképek, műholdképek) a népesség nagyságának becslésére, hogy el lehessen kerülni a helyszíni adatgyűjtést és a kérdőívek alkalmazását. Mivel egyre nő a szemantikus háromdimenziós (3D) nagyvárosi modellek alkalmazhatósága, a szerzők azt vizsgálták, hogy ezek mennyire használhatók ugyanilyen célokra. Arra a feltevésre alapozva, hogy a lakóépületek nagysága alapján jó közelítést kapunk a bennük lakók számáról, két módszerrel próbálták népességbecslést végezni a 3D-s nagyvárosi modellekkel. Az egyik a területi felbontás (interpoláció) volt, amellyel a kis közigazgatási egységek (például a körzetek) népességét becsülték a nagyobbakból (például a településekből); a másik egy statisztikai modelles megközelítés, amellyel a nagy területi egységek népességét lehet becsülni a bennük lévő kisebbek egy (például kormányzati nyilvántartásból vett) mintája alapján.

A hollandiai körzetek teljes népszámlálási adatkészletéből és a 9,9 millió hollandiai épület 3D-s modelljéből kiindulva mindkét módszerrel összehasonlították a népességszámokat a népszámlálási adatokkal, és értékelték a különböző adminisztratív szintekre vonatkozó adatok minőségét. Vizsgálták a 3D-s modellekkel készített, térfogat alapú becslés költségének összehasonlítását az épületek 2D-s módszerénél használt síknyomatának és alapterületének költségével, valamint azt is, hogy azt mennyire befolyásolja a 3D-s modell szemantikus részletezettsége.

A vizsgálat során 3D-s nagyvárosi modelleket alkalmaztak 12 200 hollandiai körzet (neighborhood), 2 816 kerület (district) és 393 település (municipality), valamint az egész Hollandia népességszámának becslésére. Az eredmények azt igazolják, hogy bizonyos feltételek mellett a 3D-s modellek hasznosak lehetnek nagy területek (például egy egész ország) népességszámának jó közelítéssel történő becslésére, továbbá a 3D-s eljárás többnyire előnyösebb a 2D-s megközelítésnél, értékesebb adatokat szolgáltat, mint a hagyományosan használt 2D-s adatkészletek, viszont nem elég pontosak a megfelelően használt népszámlálási technikák helyettesítésére. Egyébként lehetnek olyan esetek, amelyeknél a 2D-s adatok (még az épület használatára vonatkozó információk nélkül is) jobban használhatók, mint a 3D-s. A 3D-s eljárás fő előnye abban áll, hogy alkalmazásához nincs szükség költséges és időigényes helyszíni adatfelvételekre és a népességszámok gyűjtésének más módszereire, mivel ezek automatikusan és távolról megszerezhe-

tők, továbbá gyakrabban végezhető, ellentétben a hivatalos népszámlálásokkal (amelyeket általában 10 évente tartanak).

TÁRGYSZAVAK: népességbecslés, távbecslés, háromdimenziós modell, lakásnagyság, Hollandia

RÓZSA GÁBOR

143/2016

Az alkoholfogyasztás és kábítószerhasználat miatti kórházi ellátás előfordulásának összefüggései a születési sorrenddel Svédországban

Kieron Barclaya – Mikko Myrskyläa – Per Tynelius – Daniel Berglinde – Finn Rasmussen: Birth order and hospitalization for alcohol and narcotics use in Sweden

Drug and Alcohol Dependence, 2016. október 1. 15–22. p.

DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2016.06.029>

Korábbi tanulmányok igazolták, hogy a születési sorrend nagyban befolyásolja az egyén felnőttkori egészségi állapotát és társadalmi-gazdasági helyzetét. A tanulmány összefüggést keres születési sorrend és az alkohol- és kábítószer-fogyasztás miatt kórházba került egyének között. A svéd regiszterek (Swedish Multi-generational Register, Medical Birth Register, Inpatient Register) adatait felhasználva vizsgálták ezt az összefüggést az 1987 és 1994 között születettek csoportjánál két kategóriába osztva: 20 éves kor alatt és 20 éves kor felett. Ez azért fontos, mert Svédországban a 20. életév betöltésétől kezdve lehet legálisan alkoholt vásárolni.

A statisztikák elemzéséhez Cox arányos veszélymodelljeit használták fel. Az elemzések során külön figyelmet szenteltek a nemeknek, az anya és apa korának a gyermek születésekor, valamint a születés évének.

Arra az eredményre jutottak, hogy egy családban a fiatalabb testvérek általában hamarabb kezdik el az alkohol és a drog fogyasztását, mert az idősebb testvérek „beavatják” őket ezekbe a szokásokba. Ráadásul hála a kitűnő lakosságnyilvántartási adatoknak, az is kiderült a vizsgálatokból, hogy idősebb testvérrel rendelkezők közül többen kerülnek kórházba alkohol, illetve drogok miatt húsz éves kor előtt. Ez jobban befolyásolja a fiatalokat, mint a gazdasági vagy társadalmi státuszuk. A másodszülötteknek

47%-kal, a harmadszülötteknek 65%-kal magasabb arányban van esélye a megnövekedett drog- és alkoholfogyasztásra. (Talán ennek is a következménye a később született testvérek magasabb halálozási aránya.) A kutatók eredményeiből az is kiderült, hogy ezek a fiatalok több alkoholt, illetve drogot fogyasztanak 20 éves koruk előtt, mint utána. Ezt azzal magyarázták, hogy 20 éves kor után az ember elhagyja a szülői házat és a saját lábára áll. A kutatók által felállított hipotézist az is megerősíti, hogy a fiatalabbak számára az idősebb testvérek egyfajta követendő példát jelentenek, és ha ez nem lenne, akkor többen megvárnák a 20 éves kort Svédországban. Minél több a testvér, annál nagyobb a kockázat, mert annál jobban gyengül a szülő tekintélye. Finn népszéki adatok alapján végzett újabb kutatások ezen túlmenően azt is kimutatták, hogy a születési sorrend és a halandóság közötti összefüggést illetően jelentős különbségek vannak a különböző etnikai csoportok között is. Ugyancsak fontos szerepet játszanak még a környezeti és helyi viszonyok, továbbá kisebb mértékben, de befolyásoló tényező a szülők társadalmi és gazdasági helyzete is.

A kutatást befolyásoló tényező, hogy az adatok néha nem teljesen pontosak. Másrészt pedig ezeket az adatsorokat csak 26 éves korig vizsgálták, ezért az eredmények 85-95%-ban pontosak. Ráadásul a vizsgálatokat csak a társadalom egy kisebb részén végezték el, de kimutatták, hogy ez a teljes populációra is ugyanúgy érvényes.

A kutatók a jövőben azt szeretnék megvizsgálni, hogy a szülői felügyelet mértéke, illetve az idősebb testvérek alkoholhoz és drogokhoz való hozzájárása a mostani eredményeket hogyan befolyásolja.

Svédországban tehát a később született testvérek nagyobb valószínűséggel kerülnek kórházba alkohol- vagy kábítószer-fogyasztás miatt. A születési sorrend jelentős befolyásoló tényező a témában, nagyobb, mint a becsült nemi különbségek és a szociális- és gazdasági státuszkülönbségek hatása.

Szerzői kiegészítés: Véleményem szerint a fiatalabb testvéreknél azért több az alkohol- és kábítószer-fogyasztási probléma, mert a szülői hozzáállás minden gyermeknél más. A legtöbb figyelmet az elsőszülött kapja, hiszen kezdetben ő az egyetlen gyermek a családban, amely a későbbiekben is érezteti hatását. Gyakori jelenség, hogy a többi gyermeket a legidősebbhez hasonlítják. Az alkohol- és drogfogyasztás súlyos problémát jelent a társadalomnak, de egyéni káros hatásai sem elhanyagol-

hatóak (egészségügyi problémák, szociális kapcsolatok létesítésének ellehetetlenítése, torz énkép stb.).

További észrevétel, hogy a kutatásban nem fektetnek kellő hangsúlyt a szülői nevelés modellezésére, holott ez szintén fontos és meghatározó tényező, viszont az adatbázisok kerete – érthető okokból – ezt nem teszi lehetővé, vagy hosszabb utánajárást igényel.

TÁRGYSZAVAK: alkoholfogyasztás, kábítószer-fogyasztás, születési sorrend, nyilvántartási adatok, Svédország

PÁRI ANDRÁS

144/2016

Korfüggő változások az alkoholfogyasztás és az erőszakos viselkedés közötti kapcsolatban, kora serdülőkortól fiatal felnőttkorig

Christopher P. Salas-Wright – Jennifer M. Reingle Gonzalez – Michael G. Vaughn – Seth J. Schwartz – Katelyn K. Jetelina: Age-related changes in the relationship between alcohol use and violence from early adolescence to young adulthood

Addictive Behaviors Reports, 2016. december. 13–17. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352853216300153>

DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.abrep.2016.05.004>

Számos kutatás dokumentálta már az alkoholfogyasztás és az erőszakos viselkedés közötti kapcsolatot. Prospektív vizsgálatok eredményei arra utalnak, hogy az alkoholfogyasztás és az erőszakos cselekedetek nagymértékben összefüggő kockázattal rendelkező viselkedésformák, amelyek általában kamaszkorban tetőznek.

A kettő összefüggését vizsgáló nagyszámú tanulmány ellenére, a szerzők tudomása szerint korábban nem koncentráltak módszeresen a korfüggő különbségek kimutatására a kettő kapcsolatában, noha az alkoholfogyasztás és az erőszakos viselkedés közötti kapcsolat állandósága a különböző korú fiatalok esetében igen fontos szempontul szolgálhatna a jövőre nézve. Továbbá, nagy szükség lenne az alkoholfogyasztás különböző típusai (például az alkalmi jellegű vagy mérsékelt alkoholfogyasztás szemben a rohamivázzattal) és az erőszakos viselkedés közötti kapcsolat keresztmetszeti vizsgálatára is serdülőkorban és fiatal felnőttkorban. Ilyen jellegű adatok a megelőzési és intervenciós programok fejlesztése és alkalmazhatósága céljából lennének

fontosak, mert lehetővé tennék a két tényező együttes kezelését az amerikai fiatalok körében.

Jelen tanulmány célzottan a fent említett hiányosságokra koncentrálnak, módszeresen vizsgálva az alkoholfogyasztás és az erőszakos viselkedés közötti kapcsolatot. Megállapításai az évente megismételt Országos Kábítószer-használati és Egészségügyi Felmérés (*National Survey on Drug Use and Health – NSDUH*) során, 2002 és 2013 között gyűjtött adatokon alapulnak.

A tanulmány egy longitudinális kohorsz vizsgálathoz hasonló elemzés érdekében, úgynevezett mutoszkóp módszert alkalmaz, és egy sor országosan reprezentatív keresztmetszetet kombinál azzal a céllal, hogy több évre kiterjedő panel-adatsort kapjon.

A szerzők által használt, 38 233 főből álló mintában a 12 és 21 év közötti korosztály korévenként egyenlően oszlottak meg, a gyakorisági arányszám mindenütt 6-7% körüli volt, kivéve a 22–23 és 24–25 éveseket, ahol 14% volt. A minta 51%-a férfi, 60%-ban fehér volt. A résztvevők többsége (59%) esetében az éves családi összjövedelem nem haladta meg az 50 ezer dollárt (ezen belül 26%-nál 20 ezernél is kevesebb volt), továbbá a gyerekek és fiatalok 25%-a állította magáról, hogy használt már tiltott kábítószerket.

Ezen egyedi minta segítségével részletesen elemezték a nem rohamszerű ivás, a rohamivászat, és az erőszak közötti párhuzamos összefüggéseket minden 12 és 24–25 év közötti korcsoport esetében, szocio-demográfiai, kábítószer-használati, és beiskolázási zavaró változók kontrollja mellett. Az adatok vizsgálata során részben leíró elemzést, részben pedig prevalenciabecslést és logisztikai regressziós elemzéseket végeztek.

A tanulmánynak természetesen vannak korlátai is, a legfontosabbak közt például az, hogy:

1. a felhasznált adatok keresztmetszetiek, mindenki csak egy alkalommal vett részt a felmérésben, vagyis nem ugyanazon személy adatait követték nyomon serdülőkortól fiatal felnőttkorig, ezért a személyes változások nem voltak nyomon követhetőek, és nem volt lehetőség prospektív módon vizsgálni az alkoholfogyasztás és az erőszak közötti összefüggést;
2. az összes adat kizárólag önkítöltős kérdőív alapján került rögzítésre, így lehetséges, hogy a serdülők és fiatal felnőtt válaszadók túloztak, vagy épp lebecsülték alkoholfogyasztásukat és erőszakban való érintettségüket.

A fent említett korlátok ellenére, a tanulmány eredményei egyedülálló módon gazdagítják a szakirodalmat, mivel az alkoholfogyasztás és az erőszakos viselkedés közötti összefüggést a korosztályhoz tartozó minden korévre, illetve a fiatal felnőtteknél a 22–23 és a 24–25 évesekre vonatkozóan vizsgálta. A serdülők és a fiatal felnőttek körében tapasztalható alkoholfogyasztás és az erőszakos viselkedésre vonatkozó megállapítások összhangban állnak a szakirodalomban leírtakkal.

Ami a nem rohamszerű ivás és az erőszak kapcsolatát illeti, szocio-demográfiai és drogfogyasztási kontroll-változók bevonásával, az egyetlen jelentős összefüggés a 13 éves korosztály esetében volt azonosítható. Rohamivászat esetén az eredmény egyértelmű volt: a fent említett kontroll-változók figyelembevétele mellett a rohamivászat jelentős módon összefügg az erőszakos viselkedéssel a 13 (2003)–20 év (2010) közötti korosztályban, és korai serdülőkorban rendelkezett a legnagyobb esélyhányadossal. Azonban érdekes módon e kapcsolat szertefoszlik, amint a fiatal felnőttek eléri a törvényes alkoholfogyasztási korhatárt, ami az Egyesült Államokban 21 év. Az alkoholfogyasztás gyakorisága nőtt a korrallal (22 éves korig), azonban az erőszakos cselekedetek gyakorisága csökkent a serdülőkortól a fiatal felnőttkorig.

Az eredmények azt bizonyítják, hogy az alkoholfogyasztás és az erőszak közötti kapcsolat rohamivászat esetén a legegyszerűbb, és noha nem volt egységesen megfigyelhető minden korcsoportban, ez társul legszorosabban erőszakos viselkedéssel a 13 és 20 év közötti korosztályban.

Kétségtelen, hogy az alkohol és az erőszakos viselkedés között létezik összefüggés a fiatalok életében, azonban úgy tűnik, hogy a kapcsolat függ a fiatalok korától, az alkoholfogyasztás jellegétől és súlyosságától is.

A jövőbeni vizsgálatoknak arra kell törekedniük, hogy ezeket az eredményeket megismételjék tényleges kohorsz tanulmányok felhasználásával, amely lehetővé tenné e kapcsolatok esetleges közvetítőinek vizsgálatát, beleértve a mentális egészség tünetegyüttesét, a magatartászavarokat, és az anti-szociális személyiségzavarokat is.

Összegzésként elmondható, hogy jelen tanulmány a serdülőkorú és fiatal felnőtt amerikai fiatalok életében jelenlévő alkoholfogyasztás és erőszakos viselkedés közötti kapcsolat árnyalt portréja a 2002 és 2013 közötti időszakban.

TÁRGYSZAVAK: alkoholfogyasztás, rohamivászat, kábítószerek-használat, erőszakos viselkedés, agresszió, serdülőkör, fiatal felnőttkor, Amerikai Egyesült Államok

BÁNDI MELISSA

145/2016

Az alkoholos delirium tremens kockázati tényezői alkoholfüggőség miatt kezelt betegeknél Lengyelországban

Aneta Michalska – Maciej Kopera – Bartłomiej Gmaj – Agata Łoczewska – Natalia Szejko – Dorota Wołyńczyk-Gmaj – Eliza Kisielińska – Sylwia Fudalej – Marcin Wojna: Czynniki ryzyka majaczenia alkoholowego u osób leczonych stacjonarnie w Polsce z powodu uzależnienia od alkoholu

Alcoholism and Drug Addiction, 2016. 2. sz. 85–92. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0867436116300232>

DOI: 10.1016/j.alkona.2016.06.002

A delirium tremens (DT) egy életveszélyes szövődmény, amely az alkoholelvonási szindróma miatt kezelt páciensek 5–33%-ánál fordul elő. Az angol nyelvű kivonat alapján ismertetett tanulmány célja, hogy kimutassa az alkoholfüggőség miatt kezelt betegek esetében fenyegető delirium tremens kockázati tényezőit.

A kutatók a varsói Nowowiejski Kórház detoxikáló és rehabilitációs részlegében kezelt 1 027 beteg egészségi adatait elemezték. E populációra vonatkozóan értékelték a delirium tremens előfordulásával összefüggésben lévő (vagy annak gondolt) változók közötti kapcsolatokat. Foglalkoztak a megfelelő pszicho-szociális és demográfiai adatokkal, továbbá az alkoholfogyasztási és terápiás történeti információkkal is.

262 páciens (25,5%) nyilatkozott úgy, hogy volt már delirium tremens állapota a múltban. A logisztikus regressziós modellben figyelembe vett változók között szerepeltek korábbi eszméletvesztési történetek, öngyilkossági kísérletek, alkoholelvonási tünetek előfordulásai, valamint más pszichoaktív szerek káros alkalmazásai, amelyek mind jelentős kockázati tényezőkként bizonyultak a delirium tremens előidézése szempontjából.

A DT nagyobb számú előfordulása a korábban öngyilkosságot megkísérlő személyeknél igazolja az összefüggést az alkoholfüggőség súlyossága, az öngyilkossági kísérlet, illetve a DT között. Ezen túlmenően a DT előfordulásának nagyobb kockázata az

eszméletvesztés korábbi előfordulásában érintett páciensek esetében összefüggésbe hozható az erőteljesen addiktív személyeknél nagyobb számmal előforduló fejsérülésekkel. Feltehetően a DT magasabb prevalenciája az alkoholelvonás tüneteit korábban produkáló, illetve az egyéb ártalmas szert fogyasztó személyek esetében az úgynevezett Kindling-modell rovására írható.

Az alkoholelvonási szindróma korábbi előfordulásai a delirium tremens rizikófaktorait jelentik, amelyek az alkoholfüggőség mértékével állnak összefüggésben. A szerzők álláspontja szerint az egyéb kockázati tényezők, mint például az eszméletvesztés, a múltbéli öngyilkossági kísérletek és más pszichoaktív szerek ártalmas használata, nincsenek feltétlenül ok-okozati összefüggésben az alkoholfüggőséggel.

TÁRGYSZAVAK: alkoholelvonás, függőség, delirium tremens, prevalencia, öngyilkossági kísérlet, logit modell, Lengyelország

RÓZSA GÁBOR

146/2016

A légszennyezés, a klímaváltozás és a teljes halandóság területi és időbeli vizsgálata Kína 120 nagyvárosában, 2012–2013

Longjian Liu – Xuan Yang – Hui Liu – Minquan Wang – Seth Welles – Shannon Márquez – Arthur Frank – Charles N. Haas: Spatial-temporal analysis of air pollution, climate change, and total mortality in 120 cities of China, 2012–2013

Frontiers in Public Health, 2016. július 18.

URL: <http://journal.frontiersin.org/article/10.3389/fpubh.2016.00143/full>

DOI: 10.3389/fpubh.2016.00143

Kína gazdaságának gyors növekedése az utóbbi három évtizedben a levegő minőségének nagymértékű romlását is magával hozta. A tanulmány szerzői a levegőszennyezés mértékét és ennek összefüggéseit vizsgálták az időjárási tényezőkkel és az egészségügyi következményekkel a kínai országos és nagyvárosi szintű légszennyezési és közegészségügyi megfigyelési rendszerek adatainak felhasználásával.

A nagyvárosok napi légszennyezettségi mutatóját (angol rövidítése API, a kéndioxid-, nitrogéndioxid-, szállópor-, szénmonoxid- és ózonerhelés súlyozott összege) mérték 120 nagyvárosban 2012

és 2013 során, és elemezték az éghajlati tényezőkkel való összefüggéseiben többszörös lineáris regressziós analízis, térségi autokorreláció-analízis és fix-hatás panel modellek segítségével. A nagyvárosok szintjén mutatkozó ökológiai összefüggéseket vizsgálták az API éves átlagértékei és a teljes halandóság között egyváltozós és parciális korrelációs analízis útján.

Szenzitivitás-elemzést végeztek a mért jelenség és a következmények közötti időeltolódás megfigyelésével. Az eredmények szerint a vizsgálatba bevont 120 nagyvárosban az API éves átlaga 2012 és 2013 között jelentősen megemelkedett (65,05-ről 75,99-re). A legmagasabb átlagos API értékeket a téli időszakban, a legalacsonyabbakat nyáron mérték. Az emelkedett API területi megoszlását vizsgálva jelentős különbségeket lehetett kimutatni, 2012-ben a legmagasabb értékek Kína északkeleti, 2013-ban keleti részein fordultak elő. 2012-ben a 120 nagyváros közül ötben (4%) mérték legalább 60 napos API>100 értéket (ami enyhe mértékű szennyeztségnek felel meg), 2013-ra viszont ez már 21 városban volt tapasztalható. További 16 nagyvárosban (13%) az API maximuma 2012-ben 300 fölött volt, ugyanez (vagyis az erős szennyeztség) 2013-ban már 35-re (29%) volt igaz. Az API erősen negatívan korrelált a hőmérsékleti mutatóval, a csapadékkal és a napsütéses órák számával, viszont pozitívan a légnomással. A magasabb API-koncentrációjú nagyvárosokban sokkal magasabb volt a teljes halandósági arány, mint az alacsonyabb API-értékűekben. A teljes halandóság mértékének változását 4–7%-ban az API különbségével lehet magyarázni.

TÁRGYSZAVAK: gazdasági növekedés, nagyvárosok, légszennyezési mutató, klímaváltozás, éghajlati tényezők, egészségügy, halandóság, regressziós analízis, Kína

RÓZSA GÁBOR

147/2016

A rákbetegségek előfordulásának és az ipari szennyvízkibocsátás veszélyeinek területi vizsgálata Kínában

Yingru Li – Huixuan Li – Zhongwei Liu – Changhong Miao: Spatial assessment of cancer incidences and the risks of industrial wastewater emission in China *Sustainability*, 2016. 8. sz. 1–19. p.

URL: <http://www.mdpi.com/2071-1050/8/5/480/pdf>

DOI: 10.3390/su8050480

Kínában a gyors gazdasági növekedés és a társadalmi átmenet számos környezeti károsodással járt, és további közegészségügyi problémákat is okozott az utóbbi három évtized során. A tanulmány azt kutatja, hogy milyen bonyolult mechanizmusokon keresztül befolyásolják a társadalmi-gazdasági átmenet folyamatai és a környezeti körülmények fizikai károsodásai a lakosság egészségi állapotát, különös figyelemmel a rákbetegségek egyre gyakoribb előfordulására Kína szárazföldi területein, térségi és időbeli szempontok szerint. A vizsgálat részletesebben kitér hétféle rákbetegség előfordulásának területi különbségeire az ipari szennyvizek nehézfém-tartalmával összefüggésben a nagyvárosi prefektúrák szintjén a 2004 és 2009 közötti időszakban. Kiegészítésül területi statisztikai módszerek alkalmazásával elemezték az ipari szennyvíz nehézfém-kibocsátása (arzén, króm, kadmium, higany, ólom), a társadalmi-gazdasági átmenet folyamatai (iparosítás, urbanizáció, globalizáció) és a környezet fizikai tényezői (vízügyi és növényzeti változások) összefüggéseit az egészségügyi következményekkel.

Az eredmények szerint 2004 és 2009 között jelentősen megnőtt a rákos megbetegedések incidenciája. A nehézfém-kibocsátás területi előfordulásával összhangban a rákbetegeket nagy tömegét lehetett kimutatni mind a hagyományos iparvidékeken, mind pedig az újonnan létrehozott iparosított körzetekben, elsősorban a folyamatok alsó szakaszainak vízgyűjtő területén fekvő milliós nagyvárosokban (mint például Peking, Sanghaj, Kanton, Senjang és Vuhan). Az eredmények rámutatnak az iparosítás, a gazdasági növekedés és az urbanizáció kétélű hatásaira a természeti környezet és az emberi egészség vonatkozásában, továbbá tanulságos ismeretekkel szolgálnak a kínai nehézfém-szennyezések és a rákos megbetegedések számának növekedése közötti összefüggésre, amivel fontos támpontokat nyújtanak a hatóságok számára a megfelelő szabályozások kidolgozásához.

TÁRGYSZAVAK: rákbetegségek előfordulása, ipari szennyvízkibocsátás, nehézfémek, társadalmi-gazdasági átmenet, Kína

RÓZSA GÁBOR

Társadalom

148/2016

Nemzetközi konferencia Budapesten a statisztika megújításáért

Conference of European Statistics Stakeholders
Budapest, 2016. október 20–21.

URL: <https://www.ksh.hu/cess2016>

A statisztika felhasználóinak igényeit, az adatok újszerű vizuális megjelenítésének módjait, az adatgyűjtésben és az elemzésben rejlő lehetőségek feltárását szolgáló nemzetközi konferenciát rendeztek 2016. október 20–21-én, Budapesten. A négyszáz résztvevő bevonásával megtartott eszmeeszerésre az október 20-ra meghirdetett *Európai Statisztikai Nap* alkalmából került sor a Magyar Tudományos Akadémia termeiben. Az esemény a 2014-ben Rómában első ízben megrendezett tanácskozás folytatásaként, *Conference of European Statistics Stakeholders* (CESS 2016) elnevezéssel zajlott. A rendezvény házigazdája a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) volt, a vendégeket Vukovics Gabriella elnök üdvözlölte, partnerei az Eurostat (megjelent az intézmény főigazgatója, Walter Radermacher), valamint az Európai Központi Bank (EKB, az intézményt a statisztikai részleg vezetője, Aurel Schubert képviselte) – szerepet játszott továbbá a lebonyolításban az Európai Statisztikai Tanácsadó Bizottság, és az Európai Statisztikai Társaságok Szövetsége.

A konferencia négy szekciójának munkáját 12-12 tematikus egységre osztották; a két nap alatt összesen százhusznál több előadás hangzott el. Az első szekcióban felszólalók vizsgálták többek közt a hivatalos statisztika értékeinek és hozzáadott értékeinek jellemzőit, az adatok kommunikálásának sajátosságait, szemügyre vették a felhasználók és a felhasználási módok megismerhetőségét, a statisztikai műveltség terjesztését. A második szekció a határokon átívelő statisztikákat vette górcső alá, kitérve a globalizáció és a termelékenység növekedésének kérdéseire, valamint a multinacionális cégek és a külkereskedelem viszonyára, elidőzve a pénzügyi piacok jelzőszámai által felvetett problémákon is. Ugyancsak itt szerepelt a nemzetközi migráció mérhetősége, miként az adatok összehasonlíthatósága is.

A makrogazdasági jelzőszámok időben történő közzétételével, a modellalkotásokkal, a térségi (benne a kistérségi) becslések és súlyozások témakörével foglalkoztak a harmadik szekcióban, három

önálló előadást szentelve az egészségügyi statisztika kérdéseinek. A tudományos kutatás és a hivatalos statisztika kapcsolatait, a Big Data problémahalmazát, s általában az adatforradalom által felvetett tennivalókat tárgyalták a negyedik szekció előadásai, kiterjesztve elemzéseiket az adminisztratív adatforrások felhasználásának kérdéseire.

A szervezők az előadások többségének bővített változatát az Eurostat e-könyvek sorozatában szándékoznak megjelentetni, az EKB pedig vállalta, hogy a megfelelő színvonalú munkákat az intézmény statisztikai tanulmányainak sorozatában publikálja.

TÁRGYSZAVAK: hivatalos statisztika, felhasználói kapcsolatok

HOLKA LÁSZLÓ

149/2016

ENSZ-tanácskozás a Big Data nemzetközi vizsgálatára

3rd Global Conference on Big Data for Official Statistics

Dublin, 2016. augusztus 30. – szeptember 1.

URL: <http://unstats.un.org/bigdata>

Harmadik fordulójához érkezett az ENSZ Big Data kérdéskörével foglalkozó globális munkacsoportjának munkája, amikor 2016. augusztus 30. és szeptember 1. között Dublinban az ír statisztikai hivatal rendezésében konferenciát tartottak. Ismeretes, hogy a munkacsoport számára négy fő cél követését tűzték ki: nemzeti és nemzetközi szinten elősegíteni a Big Data hozzáférhetőségét, kijelölve az ehhez szükséges jogi kereteket; tanfolyamokat szervezni az adathalmazok lehetséges feldolgozására, az alkalmazható becslési módok terjesztésére; olyan kezdeti projekteket indítani, amelyek támogatják a Big Data bevonását a Fenntartható Fejlődési Célok (SDG) nyomán követésében; továbbfejleszteni a Big Data felhasználásának kereteit, a létrejövő statisztikák megbízhatóságának szem előtt tartásával. Míg a Pekingben 2014 októberében tartott első összejövetel alkalmával¹ a rendezetlen nagy adathalmazok egy-két példáját vették szemügyre, addig a globális munkacsoport a rá következő év októberében Abu Dzabiban megtartott ülésén a példától elszakadva a Big Data hivatalos statisztikában történő felhasználására vonatkozó irányelvek kidolgozását végezték el.

¹ *Nemzetközi Statisztikai Figyelő*, 2015. 1. sz. 2–3. p.

A dublini konferencia a fenntartható fejlődési célok támogatására összpontosítva, megvitatásra három témát tűzött ki. Átgondolni az adatgazdákkal való együttműködést, a partneri viszony kialakításának módjait; tisztázni, milyen kapacitások kiépítése szükséges ahhoz, hogy bevonják a Big Data adatállományait a hivatalos statisztikai adatok előállításába; feltárni, miként alkalmazhatóak a Big Data állományai a Fenntartható Fejlődési Célok indikátorainak összeállításában.

TÁRGYSZAVAK: big data, fenntartható fejlődési célok

HOLKA LÁSZLÓ

150/2016

Új nemzetközi skála a társadalmi rétegződés mérésére

Cinzia Meraviglia – Harry B.G. Ganzeboom – Deborah De Luca: A new international measure of social stratification

Contemporary Social Science, 2016. augusztus 18. 1–29. p.

URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21582041.2016.1215512>

DOI: [10.1080/21582041.2016.1215512](https://doi.org/10.1080/21582041.2016.1215512)

A társadalmi rétegződés mérését szolgáló eszközök a szerzők feltevése szerint egydimenziósak, ezért új konstrukciót dolgoztak ki International Cambridge Scale (ICAMS) néven (Nemzetközi Cambridge-skála). A mércét a rétegződés tanulmányozásának száz esztendőre visszatekintő történetébe beágyazva utalnak rá, hogy a jelenség foglalkozásokon alapuló vizsgálatában egymást váltották a foglalkozások presztízsére, a társadalmi-gazdasági státuszra, illetve a szociális távolságra felállított koncepciók. Az előzményeket ismertető rész kitér a kezdeti kutatások hiányosságaira és fogyatékosságaira is – például arra, hogy milyen cseppfolyóssá váltak a fogalmak: egy időben az empirikus eljárásokról azt állították, hogy vagy csak a státusz, vagy csak a presztízs mérésére alkalmasak; volt, hogy a státusz-hierarchiákat presztízszen alapulókként kezelték, vagy a foglalkozási skálákat a társadalmi osztályok mutatójaként fogták fel. Egyértelműséget az teremtett, amikor a társadalmi helyzet legfőbb indikátorának a foglalkozásokat tették meg, s ennek nyomán Duncan megalkotta a Nemzeti Véleménykutató Központ (NORC) skálájának a foglalkozások teljességére kiterjedő társadal-

mi-gazdasági indexét. Bár ennek alapjául a presztízs szolgált, másfél évtizeddel később a viszonyt a viszájára fordítva leszögezték, hogy a presztízsre felállított skálák lényegi különbségeket mutatnak a társadalmi-gazdasági státusszal szemben.

A rétegződés longitúdialis méréseinek szemléjét a tanulmány a szociális távolság skáláival zárja, ezek eredményezték a társadalmi struktúrát a foglalkozások egy-egy csoportjának rétegződési elemeit tekintő CAMSIS-skálát (*Cambridge social interaction and stratification scale, Cambridge társadalmi interakció- és rétegződés-skála*). A különböző országokat és időtávokat átfogó projekt 1999 és 2003 között indult, és egyre több országra terjedt ki.

Az egy évszázada folyó empirikus kutatásokból leszűrhető, hogy bár a kiindulópontként szolgáló fogalmak (a presztízs, a társadalmi státusz, a társadalmi-gazdasági státusz, a szociális távolság) jelentősen eltérőek, empirikus szinten nem mutatnak nagy különbségeket. A társadalmi helyzet graduális mérési skáláinak egyformaságát támasztotta alá a tanulmány társszerzője, De Luca 2012-ben. Így azután a társadalmi rétegződés mérésében a továbbiakban nem tanácsos követni ezt az utat. Emellett szól a szerzők érve: sem a szociális távolság, sem a társadalmi státusz longitudinális mérésére nem alkottak eddig nemzetközi mércét – pillanatnyilag a rétegződés hierarchikus dimenziójának nemzetközileg érvényes mérését kétféle skála szolgálja: az 1977-ben keletkezett, Sztenderd Nemzetközi Foglalkozási Presztízs Pontokat fedő SIOPS, és az 1996-ban megalkotott Nemzetközi Társadalmi-gazdasági Index (ISEI). Az összehasonlító vizsgálatok támaszkodnak is ezekre. Mellettük egy újfajta mérési mód önmagában is érdekes lehet (például a kulturális fogyasztás nemzetközi vizsgálatához), s egyben ellenőrizhető lenne a feltevés, hogy létezik-e a rétegződés valamennyi nemzetközileg validált mérése mögött egyetlen dimenzió.

A tanulmány bemutatja az ICAMS kialakítását, amely követte a CAMSIS esetében alkalmazott eljárásokat. Ebben a foglalkozásokat hozzárendelték az osztályozás beosztásaihoz, vagy a házastársi párok, vagy a baráti házaspároktól származó válaszokat használva a négyzettáblák kialakításához; majd elvégezték a pontok becslését az ISSP (Nemzetközi Társadalomkutató Program) 2001 és 2007 közötti felvételei alapján. Az új nemzetközi skála validitását két fő eljárással tesztelték, kritériumfüggő érvényességét az ISEI, valamint a SIOPS skáláival mutatott korrelációja alapján, míg tartalmi érvényességét

gét az MTMM elnevezésű modellel verifikálták. Az elemzések azt mutatták, hogy a szerzők által generikusnak nevezett homogámia és a társadalmi mobilitási modellek tekintetében csaknem olyan megbízható, mint az ISEI, a kulturális fogyasztást illetően pedig jobbnak bizonyult.

TÁRGYSZAVAK: rétegződés, társadalmi státusz, szociális távolság, presztízs, skálák

HOLKA LÁSZLÓ

151/2016

Hogyan egyenlíti ki a gazdasági növekedés a boldogság érzetét – tanulságok hat felmérés adataiból

Andrew A. Clark – Sarah Fléche – Claudia Senik: Economic growth evens out happiness: evidence from six surveys

Review of Income and Wealth, 2016. 3. sz. 405–419. p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/roiw.12190/full>

DOI: 10.1111/roiw.12190

Kutatók részéről első ízben két évtizede hangzott el a felvetés, vajon ha mindenkinek nő a jövedelme, azzal együtt mindenkinek nő a boldogság-érzése is? A kérdést megfogalmazó Richard Easterlin kimutatta, hogy a szubjektív jóllét (a kinyilvánított boldogság-érzés) hosszabb távon általában nem fokozódik, még a tartós gazdasági növekedés időszakában sem. Megállapítása nyomán tanulmányok sora igyekezett tisztázni az összefüggést – az egyik legutóbbi eredmény szerint a bruttó hazai termék (GDP) bővülése a boldogság eloszlásának kiegyenlítődéssel, másképpen: a boldogság egyenlőtlenségének csökkenésével jár. A párizsi és a londoni egyetemek kutatói tanulmányukban azt a kérdést feszegetik, mi állhat amögött, hogy a gazdasági növekedés időszakában a szubjektív jóllétet jelző mutatók változatlanok maradtak. Vizsgálódásaikhoz hat adatbázis elemeit ütköztették a világ országainak GDP-re vonatkozó idősorait tartalmazó Penn World Table-ben foglalt adatokkal. A boldogságra vonatkozó mutatóknál az országok köre a World Values Survey (WVS) esetében volt a legtágabb. Ez az 1981-ben indult, és 1990 óta ötévente megismételt felmérés napjainkban a hatodik fordulójánál tart; ennek adatait leszűkítették a nyugati fejlett államokéira. A tényt számok áttekintése azt mutatta, hogy a gazdaság növekedését a boldogság egyenlőtlenségének halványulása kísérte. Bár

mind a standard deviancia, mind a variációs együttható (*relatív standard deviancia*) szempontjából mérlegelt eredmények meggyőzőeknek tűnnek, mégsem nyújtanak bizonyítékot egyértelmű oksági összefüggésre.

Ellenpróbaként kiválasztottak olyan országokat, ahol a WVS két hulláma közötti időszakban csökkent az egy főre jutó bruttó hazai termék: ekkor a boldogság egyenlőtlensége lényegesen megnőtt – és ezt a megállapítást az *Eurobarometer* éves adatai is alátámasztották.

Az összefüggés tisztázásának következő lépcsőfokát az országokénti adatok képviselték. Nagy-Britanniára a BHPS, Németországra a SOEP, Ausztráliára a HILDA, az Egyesült Államokra a GSS elnevezésű adatbázisokból merítettek. A boldogság és az étellel való elégedettség valamennyi felmérésben szerepel, mérési skálánként eltérő beosztásokkal. A tanulmány a 18 és 65 év közötti korosztály tagjaira összpontosított, és eltekintett az évi 500 dollárnál kevesebb jövedelemről nyilatkozó személyektől. Regressziós elemzésnek vetettek alá három függő változót: az egy főre jutó GDP logaritmusos növekedését, az étellel való átlagos elégedettséget, valamint az étellel való elégedettségtől mért standard devianciát (a nem lineáris ingadozások kiszűrésére kontroll-változókként a szokásos demográfiai jellemzőket használták). Megállapításaik szerint a boldogság egyenlőtlenségének alakulása Nagy-Britanniában és Ausztráliában negatív és lineáris képet rajzol, míg az Egyesült Államok és Németország esetében U-alakú. Egyéni szinten a boldogság szóródása kisebb a jómódúak között, mint a kevésbé tehetőseknél (követve a jövedelem jellemzőit). Az eredmények azt sugallják, hogy a magasabb jövedelmek kéz a kézben haladnak a boldogság egyenlőtlenségének csökkenésével – ennek nyomán felmerülhet a gyanú, hogy csupán statisztikai lelettel állunk szemben. Az adatok azonban nem támasztják alá, hogy a jövedelmek emelkedését a boldogság érzésének fokozódása kísérné. S azzal együtt, hogy korunk növekedési pályája csökkentette mind a „nagyon boldogtalan”, mind a „tökéletesen boldog” válaszok arányát, a szerzők úgy vélik, a boldogság efféle homogenitásának kialakulásában lényeges szerephez jutottak a nagy társadalmi elosztórendszerek nyújtotta szolgáltatások.

TÁRGYSZAVAK: szubjektív jóllét, gazdasági növekedés, jövedelmi egyenlőtlenségek

HOLKA LÁSZLÓ

152/2016

Miként boldogulnak a szülők – Anyák és apák szubjektív jólléte a gyermekekkel töltött időben

Kelly Musick – Ann Meier – Sarah Flood: How parents fare. Mothers' and fathers' subjective well-being in time with children

American Sociological Review, 2016. 5. sz. 1069–1095. p.URL: <http://asr.sagepub.com/content/81/5/1069>DOI: [10.1177/0003122416663917](https://doi.org/10.1177/0003122416663917)

A gyermekek egészséges fejlődésére kedvezően hatott, hogy az Egyesült Államokban az utóbbi időben előtérbe került az időigényes, gyermekcentrikus nevelés. Kevésbé világos ugyanakkor, hogyan hatott ez a felnőttek jóllétére. A szerzők ezért az amerikai időmérleg-felvételek (ATUS) három hullámának (2010, 2012, 2013) jóllétre vonatkozó kérdéscsoportjaiból a megkérdezettek különböző tevékenységek végzésekor érzékelt benyomásaira adott válaszokat vették górcső alá. A vizsgálat ismertetése előtt nagy terjedelemben, gazdag szakirodalmi hivatkozásokkal dúsítva sorra veszik a nők és a férfiak gyermekneveléssel kapcsolatos jellemzőire vonatkozó fontosabb megállapításokat. A szülők jólléte nemcsak saját egészségi állapotukra gyakorolt hatása miatt játszik nagy szerepet, de értelemszerűen meghatározza a gyermekek egészségét és jóllétét is – akár csak a szülők és a gyermekek közötti viszonyt. A gyermekével foglalatosskodó szülő pozitív és negatív érzelmeket egyaránt átél, és kiváltképp a nőkre igaz, hogy a kedvezőtlen elemek (aggódás) túlsúlyba kerülhetnek.

Az elemzés különválasztja a szülői státuszt és a szülői tevékenységeket; a jóllétet az aktivitás viszonyában vizsgálja, amelyet három, egy-egy nap folyamán előforduló, véletlenszerűen kiválasztott tevékenység során érzékelt állapotok felől közelít meg. A korábbi kutatások szerint a szülők (különösen az anyák) hajlamosak alacsonyabb szintű szubjektív jóllétről beszámolni, mint gyermeket nem nevelő társaik. A szerzők feltevése szerint a helyes szülői magatartásra vonatkozó ideológiák, a gyermekkel eltöltött idő jellege és a gyermekektől mentes idő minősége mind szerepet játszhat a nevelés közben érzékelt jóllét természetében, s a pillanatnyi benyomások remek nagyítóként szolgálhat az eltérő nevelési eljárások szemrevételezéséhez. Feltevésezték, hogy a gyermekkel eltöltött idő több

pozitív és negatív érzést hozhat elő, mint a nélkülük múló percek.

Tanulmányuk országosan reprezentatív módon tárja fel a különbségeket a gyermekes és a gyermektelen férfiak és nők között. A tevékenységekre helyezve a hangsúlyt különválasztható a szülői jóllét tanulmányozásában teherterelt jelentő szülői gyakorlatot a szülői állapottól. Az időmérleg jóllétre vonatkozó kérdései azt tudakolták, hogyan érezték magukat a megkérdezettek háromfajta, legalább ötperces tevékenység során (leszámítva az alvást, a személyes higiéne perceit, vagy az olyanokat, amelyekről nem szívesen nyilatkoztak). A következő kérdésekre vártak válaszokat: 1) mennyire volt boldog ez idő alatt?; 2) mennyire érezte szomorúnak magát ez idő alatt?; 3) mennyire érezte stresszesnek magát ez idő alatt?; 4) mennyire érezte fáradtnak magát ez idő alatt?; 5) mennyire érezte értelmetlennek azt, amit csinált? – mindegyikre 0-tól 6-ig terjedő skálán kérték a fokozatot megjelölni. Összességében a gyermekes szülők magasabb fokú szubjektív jóllétről számoltak be, mint a gyermektelen férfiak és nők, különösen a gyermekekkel együtt végzett tevékenységek során. A szülői hivatás gyakorlásakor az anyák jóllétének foka elmarad az apákétól – ennek oka lehet a gyermekekkel eltöltött idő módja éppúgy, mint az alvás és a szabadidő regenerálódást jobban vagy kevésbé elősegítő jellege. Az apákhoz képest az anyák a gyermekükkel inkább végeznek időhöz kötött tevékenységeket (elemi gondozási feladatok, főzés, takarítás), amelyek fárasztóbbak is lehetnek – cserébe kevesebb időt fordítanak játéokra. És bár többet alszanak, alvásukat többször szakítják meg, emellett szabadidejük rövidebb, mint az apáké. Az anyák ráadásul gyakrabban foglalkoznak egyedül gyermekeikkel, mint az apák. Jellemző, hogy ha a házastársuk, vagy partnerük mégis jelen van, a jóllét erősebb érzését eredményezi.

TÁRGYSZAVAK: szubjektív jóllét, időmérleg, szülői tevékenység

HOLKA LÁSZLÓ

153/2016

„Majd dobok neked egy esemest!” Visszaszorulnak-e a szemtől-szembeni társadalmi kapcsolatok a mediatisált világban?

Roger Patulny – Claire Seaman: 'I'll just text you!' Is face-to face social contact declining in a mediated world?

Journal of Sociology, 2016. november 12. 1–18. p.
URL: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1440783316674358>
DOI: 10.1177/1440783316674358

A digitális kommunikáció terjedése miatt elhalványulhat az emberek közötti közvetlen kapcsolatok szerepe, mivel az érintkezés mediatisált formái ezeket háttérbe szorítják – de előfordulhat, hogy megmaradnak a hagyományos megoldások, és a két érintkezési mód egymást erősíti. Bármelyik változat következik be, hatása a társas támogatások (azaz a szülő, partner, rokon, partner, gyermek, vagy éppenséggel a segítő foglalkozású személyek által nyújtott közreműködés) alakulására egyelőre feltáratlan. A tanulmány ezért szemügyre veszi a társas kapcsolatoknak a mediatisált érintkezés (mobiltelefon, internet) elterjedése nyomán mutatkozó trendjeit, s ennek alapján kísérli meg tisztázni, miként alakulnak ezen belül a társas támogatások. A digitális kommunikációs technikáknak az utóbbi évtizedekben lezajlott térnyerése kiolvasható az Ausztrál Statisztikai Hivatal (ABS) adataiból: míg 1994-ben a háztartásoknak mindössze 4%-a rendelkezett internet-hozzáféréssel, 2010-re arányuk 79%-ra szökött fel (ezen belül 2006-hoz viszonyítva a gyarapodás 32 százalékponton rúgott). A mobiltelefonok mind népszerűbbé váló használatával együtt az ötödik kontinens lakói elsajátították a kapcsolatteremtés terén a „bármivel, bármikor” elvet. Ez pedig felveti a személyes és a mediatisált társas kapcsolatok közötti viszony kérdését. A kapcsolatot vizsgáló tanulmányok egy része rámutat: csupán azért nem érdemes a társas kapcsolatokban kedvezőtlen színben feltüntetni a digitális korszak által okozott változásokat, mert az új megoldások eltérnek a hagyományosaktól; mások elmarasztalva a kialakult látszólagos dichotómiát, azt hangsúlyozzák, hogy az internet „elidegenítő” hatása nem bizonyított, s meglehetősen jelentősen megkönnyíti és elősegíti a mindennapos kapcsolatok fenntartását.

Ugyanakkor nem világos, hogy a mediatisált érintkezés milyen hatást gyakorolt Ausztráliában a társas kapcsolatokra (és ezen belül a társas támogatásokra) – különösen a felnőtt korú lakosság körében. A szerzők felhívják a figyelmet, hogy a társas kapcsolat és a társas támogatás egymással fel nem cserélhető fogalmak. A társas támogatás témája önálló vizsgálódást igényel, mivel szorosan kapcsolódik a mentális egészségi állapothoz is, a jóllét mi-

kéntjéhez is. Az sem egyértelmű, hogy a társas támogatás mikor eredményesebb: a rendszeres, szemtől-szembeni érintkezéskor, vagy a mediatisált interakcióknak köszönhetően. Az előbbi forma rendszerint időigényesebb, az utóbbi pedig segíthet a kapcsolatok felvételében, majd rutinszerűvé alakításukban. A tanulmány a digitalizált kommunikációs eszközök használatában bekövetkezett változásokat az Ausztrál Statisztikai Hivatalnak az *Általános Társadalmi Felmérés* (General Social Survey) elnevezésű, 2002-ben, 2006-ban és 2010-ben lebonyolított felvételeinek adatai alapján követi nyomon. A három hullámban lebonyolított felmérés személyes interjúkkal történt, az eredmények révén végeredményben 43 913, 18 évesnél idősebb megkérdezett adatai váltak elérhetővé. A szerzők a felvétel kérdéssoraiból három változót vezettek le, amelyeket egyszerű igen/nem válaszokba kódoltak. A szemtől szembeni kontaktus esetében az volt a kérdés, milyen gyakran létesítettek kapcsolatot a nem a háztartásukban élő családtagokkal, vagy a barátaikkal. Egy további kérdés a mediatisált kapcsolatokat firtatta, méghozzá kétféleképpen: a mobilon keresztül létesített kapcsolatnál külön rákérdezve a beszélgetésekre, illetve az SMS-közbeiktatásával történt érintkezésekre, s emellett vizsgálta az internet alkalmazását (e-mail vagy csevegőszobák). A mediatisált kapcsolatok „rég”i” válfaját a vezetékes telefon, a postai levelek (és levelezőlapok), továbbá a telefax képviselte. A válaszokat újrakódolták aszerint, hogy használták-e egy héten legalább egyszer az új eszközök valamelyikét (értelemszerűen kihagyva a 2002. évet). A társas támogatást három változóból állították össze: „nincs kibén megbíznom”, „nem számíthatok segítségre”, „nem tudok kitől apróbb szívességeket kérni”. A támogatás hiányaként kódolták, ha ezek egyike sem teljesült.

Az eredmények azt mutatták, hogy a családtagjakkal és barátaikkal heti egy alkalomnál ritkábban érintkezők aránya a 2002. év 16%-ról négy évvel később 21%-ra szökött fel, és megállapodott ezen a szinten. Aközben a régi eszközök használata visszaszorult – mind a hagyományos, mind az új érintkezési formákat használóknál. Ugyanakkor nőtt az új eszközöket alkalmazók száma. A vizsgált időszakban az érintkezési módokat illetően egyértelműen kimutatható a kommunikáció új válfajainak térnyerése, a társas támogatásban nem részesülők aránya megállapodott 13%-os szinten, és pedig mindhárom vizsgált esztendőben. Az adatokat a szerzők ezt követően logisztikus regresszióval vetették alá, a társas elszigetelő-

déssel és a támogatás hiányával fenyegetett főbb csoportok jellemzői szerint (nem, iskolai végzettség és életkor), összesen tíz modell segítségével.

A tanulmány igazolta a szerzőknek azt a hipotézisét, miszerint Ausztráliában a közvetlen személyes kapcsolatok szerepe csökkent: a megkérdezettek 2010-ben kevésbé voltak hajlamosak legalább hente egyszer ugyanúgy tartani kapcsolatot, mint 2002-ben, s 2010-re a mediatizált formák szerepe tovább nőtt. A másik feltevés, hogy a társas támogatásokban előnyben lennének a személyes kapcsolatok, csak részben igazolódott – s az érzékelt társas támogatás szintje általában sem csökkent a vizsgált nyolc év alatt. Csak részben igazolódott az a tétel, amelynek értelmében az olyan csoportokban, mint a férfiak, az idősek, és az alacsony iskolai végzettségűek, hanyatlottak volna a társas támogatások.

TÁRGYSZAVAK: digitális kommunikáció, társas támogatás, időskorúak

HOLKA LÁSZLÓ

154/2016

Foglalkozás, presztízs és önkéntes munka nyugdíjaskorban: empirikus vizsgálat Németországból

Holger Lengfeld – Jessica Ordemann: Occupation, prestige and voluntary work in retirement: empirical evidence from Germany
SOEP Papers on Multidisciplinary Panel Data Research, 2014. 686. sz.

URL: https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.482362.de/diw_sp0686.pdf

A nyugdíjasok korábbi foglalkozása vajon mennyire növeli annak valószínűségét, hogy visszavonulásukat követően önkéntes munkákat vállalnak? A tanulmány a társadalmi termelési függvény elméletét követi (amelyet Siegwart Lindenberg 1986-ban vezetett be, és amelynek értelmében az emberek saját jóllétükről az egyetemes célok elérési módjainak optimalizálásával, az ismert források és a kényszerek készleteinek bevonásával gondoskodnak). Így a két lipcsei szerző úgy véli: mihelyt nyugdíjba vonul valaki, a korábbi foglalkozásához kötődő presztízs értéke elhalványul. Ennek ellensúlyozására, a társadalmi presztízs helyreállítására a közösségi jószággént felfogott önkéntes munka kínálhat alkalmat. Az ennek vállalására készítő motívumok erőssége azonban egyenlőtlenül oszlik meg a különböző fog-

lalkozások között: minél magasabb volt az illető eredeti foglalkozásának presztízisértéke, annál nagyobb veszteségként éli meg annak megkopását. Következésképpen a magas presztízisértékű foglalkozások végzőit a nyugdíjba vonulás erősebben sarkallja önkéntes munka vállalására.

A hipotézist a Német Társadalmi-Gazdasági Pannel (SOEP) 1992 és 2013 közötti időszakban lebonyolított huszonnégy hulláma során keletkezett, a háztartások tagjainak egyéni szintű adatait tartalmazó mintán. A minta 1 631 dolgozót, 589 nyugdíjast és 278 olyan személyt tartalmazott, aki a vizsgált időszakban önkéntes munkát végzett. Függő változót a felvételnek a szabadidő eltöltési módjára vonatkozó kérdésére adott válaszok képviseltek, független változóként a foglalkozási presztízist a Sztenderd Nemzetközi Foglalkozási Presztízs Pontok (SIOPS) alapján operacionalizálták – ismeretes, hogy a skála a legalacsonyabb, mezőgazdasági munkásokat fedő, 13-as értéktől az orvosokat, professzorokat jelölő 78-as pontig terjed.

Habár a tesztelés igazolta a szerzők hipotézisét, felhívják a figyelmet arra, hogy érvényességét kellő körültekintéssel tanácsos kezelni. A hálózatokra vonatkozó elmélet szerint például elképzelhető, hogy magasabb presztízű állások betöltői gyakrabban kapnak felkérést formális önkéntes posztok betöltésére, mint az alacsonyabb megbecsülésnek örvendő társaik. Színezi a képet, hogy az önkéntesen vállalt tevékenységekben is megnyilvánul a társadalmi rétegződés: feltételezhető, hogy a pályafutásuk során alacsonyabb társadalmi státuszra szert tett egyének visszavonulásukat követően csekélyebb mértékben integrálódnak. Mivel pedig a demográfiai változások eredményeként a nyugdíjasok száma növekszik, nő annak esélye is, hogy kinyílik az olló az aktív korokban magas, illetve alacsony foglalkozási státusszal rendelkezők között.

TÁRGYSZAVAK: foglalkozás, presztízs, nyugdíjasok, önkéntes munka, Németország

HOLKA LÁSZLÓ

155/2016

A nyugdíjkorhatár szabályozásának biztosítás-statisztikai alapjai Oroszországban

Соловьев, А. К. : Актурально-статистические условия регулирования пенсионного возраста в Российской Федерации.

Вопросы статистики, 2015. 7. sz. 56–65. p.

A legtöbb fejlett országban az időskorú népesség száma soha nem látott léptékkal növekszik, 2050-re pedig várhatóan megduplázódik. Ez a folyamat felveti annak az igényét, hogy a kormányzatok kiegészítő forrásokat találjanak a szociális szféra és a makrogazdaság átalakításához. Egyidejűleg megfigyelhető a születések számának csökkenése, amely a munkaképes felnőttek számának csökkenésével jár együtt.

A nyugati országok demográfiai krízise megmutatta, hogy a válság nemcsak a szociális szférára hat, hanem erőteljesen a gazdaságra, sőt a politikai életre is. Sok munkavállaló a korrall elveszít bizonyos, a munkájához elengedhetetlen képességeket, ami munkanélküliséghez vagy munkahelyváltáshoz vezethet. Mindkét esetben nőhetnek az állam szociális kiadásai.

Oroszországban a demográfiai krízist kizárólag a növekvő állami kiadások kontextusában értelmezik. Az államkassza terheinek csökkentése érdekében egyre sürgetőbb az OECD-országokhoz képest rendkívül alacsony nyugdíjkorhatár – férfiaknál jelenleg 60 év, nőknél 50 év – felemelése.

Ugyanakkor a nyugdíjkorhatár emelésének lehetőségét és jogosságát behatárolja a biztosítottak részéről a demográfiai, a szociális, és a munkaügyi feltételek megléte, az állam részéről pedig az, hogy számoljon az intézkedés az orosz nyugdíjalapot és a makrogazdaság egészét is érintő következményeivel. Mindemellett meg kell jegyezni, hogy más országokban a korhatár emelése lassan, mintegy 20-25 év alatt ment végbe.

Érvek a nyugdíjkorhatár megemelésére Oroszországban:

1. a dolgozó nyugdíjasok száma az elmúlt 15 évben 6 millióról 14 millióra emelkedett
2. jelentősen változó demográfiai mutatók (például emelkedő születéskori várható élettartam)
3. csökken a munkaképes és a nem munkaképes népesség közötti arány
4. az orosz nyugdíjalap költségvetésének kiegyensúlyozatlansága, a deficit fedezése miatt szükséges költségvetési transferek kockázatai miatt
5. a piaci szereplőkre egyre nagyobb teher hárul a biztosítási díjak emelkedése kapcsán

A dolgozó nyugdíjasokat elsősorban az idő előtti nyugdíjazás, illetve az alacsony nyugdíj motiválja a munkakeresésben. Ők azonban elsősorban a kevésbé vonzó, sokszor idénymunkások által betöltött állásokat találják.

A születéskor várható élettartam Oroszországban jelentősen emelkedett (2013-ban 76,3 év volt a nők esetében, míg a férfiaknál 65,13 év); igaz, ez még mindig elmarad a nyugati országok mutatóitól. Ugyanakkor a várható élettartamra nem támaszkodhatunk a nyugdíjkorhatár megállapítása során, az ugyanis elsősorban a gyerekek korosztályában emelkedik jelentősen, kisebb mértékben a munkaképes korosztályban.

A nyugdíjkorhatár betöltésekor várható élettartam Oroszországban csak néhány éve érte el az ötvenes évekbeli szintet, 2000-ben még a XIX. század végi értékekhez közelített ez a mutató. (1. ábra)

	1896– 1897	1926– 1927	1958– 1959	2000	2012	2013
férfiak (60 éves korban)	13,90	14,50	15,90	13,21	15,38	15,73
nők (55 éves korban)	17,20	20,70	24,20	22,53	25,05	23,36

1. ábra: Várható élettartam Oroszországban a nyugdíjkorhatár betöltésekor

A statisztikák szerint azonban az orosz nők 10, míg a férfiak 34%-a meg sem éli a nyugdíjkorhatárt.

A kelet-európai országokban szintén hozzákezdtek a nyugdíjkorhatár emeléshez, annak ellenére, hogy a születéskor várható élettartam nem növekszik olyan mértékben, mint a nyugati országokban. Az új európai uniós tagállamokban azonban a geopolitikai helyzet teremti meg a speciális körülményeket a nyugdíjrendszer átalakításához.

A 65 éves orosz nő várható élettartalma 17 év, míg a férfiaké mindössze 13. Ezt az életkort a nők 18, míg a férfiak 44%-a nem éri meg. 60 és 65 éves kor között a nők halálozása 5,8%, míg a férfiaknál 15%. A számokból kitűnik, hogy a nyugdíjkorhatár felemelésével az orosz lakosság jelentős hányada meg lenne fosztva a nyugdíjától, ami ellentétes az ILO-alapelvvel, miszerint a polgároknak joga van hozzáférni a szociális juttatásokhoz.

Oroszországban legfeljebb a nők esetében lehetnek meg hipotetikusán a nyugdíjkorhatár felemelésnek demográfiai feltételei. A 60 éves férfiak az előrejelzések szerint leghamarabb 2040-ben számíthatnak arra a várható élettartamra, amelyre ma az OECD-országokban élő 65 éves férfiak. A nők esetében ezt már 2025-re el lehetne érni. A munkavállalási korú népesség száma 2050-ig előreláthatóan minden

vizsgált intervallumban meg fogja haladni a nyugdíjaskorú népesség számának másfélszeresét, vagyis objektíven már ma is rendelkezésre állna a demográfiai tartalék a korhatár megemeléséhez.

Figyelembe kell vennünk azonban a rokkantnyugdíjasok magas számát is, amely az esetleges nyugdíjkorhatár emelésnél azt vetítené előre, hogy egyéves emelésnél 7–9, kétéves emelésnél 15–17, hároméves emelésnél 24%-kal növekedne a rokkantnyugdíjasok száma.

Ugyanakkor a nyugdíjkorhatár emelésével együtt kell járnia a szociális-gazdasági rendszer átalakításnak is. Elsősorban munkahelyeket kell létrehozni az idősebb munkavállalóknak, illetve a fiatalok munkanélküliségének csökkentése érdekében. A munkaerőpiacon azonban nincsenek meg az ehhez szükséges feltételek.

2011-ben az orosz nyugdíjalapban regisztrált 88 millió munkaképes személy közül csak 57 millió volt a foglalkoztatott és járulékot fizető polgár, ez pedig 867,5 milliárd rubel veszteséget jelentett a nyugdíjalapnak.

Az akut munkanélküliség elsősorban a nyugdíjalapba befolyó összegek mértékére van hatással, míg a krónikus munkanélküliség jóval súlyosabb probléma, hiszen a biztosítottak nyugdíjjogosultságát is veszélyezteti. Azoknak a száma, akik a tartós munkanélküliség miatt nem szereztek nyugdíjjogosultságot az adott évben, 2002-ben 19 millió, 2011-ben azonban már 31 millió. A munkaképes korú biztosítottak munkanélküliségi aránya ebben a tíz évben 25,6%-ról 35,3%-ra növekedett.

A nyugdíjasok szegénységéhez hozzájárulhat az is, hogy a jelenleg munkaképes korú rokkantnyugdíjasok mintegy 15%-a nem rendelkezik egyetlen nap biztosítási idővel sem 2002 és 2011 között, amely a jelenlegi törvényi szabályozás alapján csupán szociális nyugdíjra jogosítja majd fel őket, a nyugdíjkorhatár betöltése után öt évvel. Különösen kell ügyelni a fokozatosság elvére a karkedvezményes nyugdíjazásoknál a korhatár megemelése esetén. Összesen 15,8 millió úgynevezett bébi-nyugdíjasról van szó, az orosz – a nem állami forrásokból, hanem a nyugdíjalapokból finanszírozott nyugdíjban részesülő – nyugdíjasok 44,3%-áról.

Ugyanakkor az ország demográfiai prognózisa alapján elkerülhetetlen a nyugdíj korhatárának megemelése, azt azonban a kedvezőtlen gazdasági – és nem elsősorban szociális – következmények elkerülése érdekében fokozatosan, egy hónapos emelésről elindulva kell végrehajtani, annak érde-

kében, hogy 2030-ra a nyugdíjjal kapcsolatos jogok és kötelezettségek demográfiai egyensúlya létrejöhessen.

TÁRGYSZAVAK: nyugdíjkorhatár, Oroszország

BEDECS ÉVA

156/2016

Az automatizálásban rejlő kockázat a foglalkoztatottságra az OECD-tagországokban – összehasonlító elemzés

Melanie Arntz – Terry Gregory – Ulrich Zierahn: The risk of automation for jobs in OECD countries. A comparative analysis *OECD Social Employment and Migration Working Papers*, 2016. 189. sz. 1–35. p.

URL: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5jlz9h56dvq7-en.pdf?expires=1480778655&id=id&accname=guest&checksum=0E1F0272C5E6E464B2FC0163D78D0506>
DOI: 10.1787/1815199X

A vezető nélküli gépkocsik, az önműködően üzemelő „okos gyárak”, a szolgáltatásokat nyújtó robotok, a háromdimenziós nyomtatás jelzik a digitalizálás, a robotok alkalmazásának viharos terjedését. A jelenség a technológiai munkanélküliség elharapózásával fenyeget, esetleg a „munka korának végével” fenyeget, miként azt Jeremy Rifkin, az Európai Unió vezetőinek ezredforduló óta tanácsadójaként dolgozó amerikai közgazdász 1995-ben megjelent könyvében kifejtette. Az erre vonatkozó víziót két oxfordi kutató 2013-ban adatokkal igyekezett alátámasztani.¹ A komputerezálás által fenyegetett állásokat az Amerikai Egyesült Államok munkaerőpiacán mutatták ki, tüzetesen szemügyre véve 702 foglalkozást. Feltevéseik szerint a haladás a gépi tanulás és a mobil robotika csapásain halad, ami azzal jár, hogy a gépek bizonyos kognitív munkafeladatok átvételére is alkalmassá váltak, így a változás gyökeresen más minőséget képvisel, mint az eddig tapasztaltak. Becsléseik szerint a technológiai fejlődés az Egyesült Államok foglalkoztatottjainak 47%-át teszi majd ki majd a megszűnés kockázatának; azóta a vészjósló jövendölések száma megugrott, tanulmányok sorát szentelték a kérdésnek. A

¹ Carl Benedikt Frey – Michael A. Osborne: *The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerization?* Oxford University 2013.

Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) gondozásában megjelent tanulmányban három német közgazdász (Mannheim) árnyalni igyekszik a képet.

Kiindulópontjuk szerint a foglalkozások osztályai szerint végzett vizsgálatok helyett tanácsosabb a munkafeladatokat középpontba állító megközelítést alkalmazni: míg az oxfordi szerzők egész foglalkozásokra mondják ki ítéletüket, az automatizálásnak feltehetőleg kitett részfeladatokat szemügyre véve tőlük egészen eltérő következtetésekre lehet jutni. Az oxfordi szerzőpáros tanulmányában található megállapítások rövid összegzését követően szemügyre veszik, mennyiben tekinthetők helytállóknak tételeik külön az Egyesült Államokra, és külön az OECD egyes tagállamaira. Megállapítják, hogy az Egyesült Államokra összességében a magasan képzett alkalmazottak nagyobb aránya jellemző, akiknek tevékenységében csekélyebb az automatizálható feladatok hányada. Elemzésük alapjául az OECD által a *Felnőttek képesség- és készségmérése* elnevezésű felvételének (PIAAC) eredményeiből kialakított adatbázis szolgált (ismeretes, hogy Magyarországon a felmérést első ízben 2017 tavaszán tervezik lebonyolítani; a szerzők vizsgálatukból módszertani megfontolásokból mellőzték Oroszországot). A felvételben részt vevő huszonegy ország tényszámai a társadalmi-gazdasági indikátorok egyedülálló mikroszintű forrásai, és tájékoztatnak a megkérdezettek munkahelyi feladatairól is, kompetenciáikról is. Mivel az adatok a foglalkozások nemzetközi osztályozási rendszerét fedő ISCO-besorolást csupán két számjegy mélységig tartalmazzák, az automatizálás esélyeinek feltárására a többszörös pótlás (multiple imputation) eljárását vetették be, így jutva el a munkafeladatok egyéni szintű becsléséig.

A szerzők érvelése szerint a részfeladatokra lebontott munkavégzés alapján haladva árnyaltabb kép vázolható fel a jövőről, mint ha foglalkozási osztályok szerint mérlegelnénk a folyamatokat – már csak azért is, mert ugyanazon a foglalkozáson belül a dolgozók egymástól eltérő tennivalókat látnak el, s gyakran végeznek olyan nem rutin jellegű, interaktív cselekvéseket, amelyeket nehéz automatizálni. A valós munkafeladatok alapján elmondható, hogy az OECD vizsgált tagállamaiban az állásoknak mindössze 9%-át lehet potenciálisan automatizálni, s ugyanekkora arány mutatható ki az Egyesült Államok esetében is, az oxfordi szerzőpáros által kilátásba helyezett 47%-kal szemben. A PIAAC felmérésben részt vett országok adatait nagyfokú he-

terogenitás jellemzi: míg Dél-Koreában a gépesítéssel fenyegetett állások aránya 6%, addig Ausztriában 12%. Az eltérések fakadhatnak az eltérő munka- és üzemszervezésből, a korábbi, automatizálásba fektetett beruházások nagyságából, a dolgozók képzettségéből. Az eredmények értékelésénél a szerzők óvatosságra intenek. Először azért, mert megközelítésük a technológiai kapacitásokból, nem az újdonságok gyakorlati alkalmazásából indul ki. Másodszor, még ha sor is kerül bevezetésükre a gazdaságban, a foglalkoztatottságra gyakorolt hatásuk attól is függ, miként alkalmazkodnak hozzájuk a munkahelyek, a dolgozók miféle kiegészítő tevékenységeket fognak ellátni. Harmadszor, kiindulópontjaul a meglévő állások szolgálnak, márpedig nem tudni, hogy az új technológiáknak köszönhetően hány új munkahely jön létre, hogy ezek milyen termelésnövekedést gerjesztenek majd, növelve mind a versenyképességet, mind az alkalmazottak jövedelmét. Ám még ha kevesebb munkahelyet is fenyeget a megszűnés veszélye, egyvalami biztos: az alacsonyabban képzett munkaerő folyamatos (át)képzésre számíthat.

TÁRGYSZAVAK: munkaerőpiac, automatizálás, foglalkozások jövője

HOLKA LÁSZLÓ

157/2016

Etnikai homogámia Szlovákiában 1992 és 2012 között

Laura Fónadová – Tomaš Katrňák: Etnická homogámie na Slovensku v letech 1992 ž 2012

Sociologický časopis, 2016. 2. sz. 157–178. p.

URL: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/57c1a570741f31f2391c433d39c1512dd2b556e7_16-2-03

[Fonadova18.indd.pdf](#)

DOI: 10.13060/00380288.2016.52.2.245

A hasonló társadalmi jellemzőkkel rendelkező párok által kötött házasságok, a homogámia vizsgálata túlmutat az egybekelés pusztá tényén. A jelenség kutatói szerint a modern társadalmakban a házasságok nem véletlenül kötődnek, a felek rendszerint hasonló gazdasági, társadalmi vagy kulturális vonásokkal rendelkeznek, s ide sorolhatóak az olyan árnyalatok is, mint a vallási, vagy politikai meggyőződés, vagy a fizikai vonzerő. A párok etnikai hovatartozása pedig arról árulkodhat, milyen mértékű az adott társadalom etnikai toleranciája, mennyire

érvényesül benne a multikulturalizmus. A brünni Masaryk Egyetem kutatói az önállóságra lett szlovák állam megalakulásától kezdve kísérték végig a népszámlálások, valamint a Szlovák Statisztikai Hivatalnak a megkötött házasságokra vonatkozó adatai alapján az egybekeltek nemzetiségi (etnikai) összetételét. A visegrádi négyek közül Szlovákia nemzeti sokszínűségével tűnik ki: a 2011-es census idején a megkérdezettek 80,7%-a vallotta magát szlovák nemzetiségűnek (az előző népszámláláskor 85,8%). A második legnépesebb nemzetiség a magyar volt (8,5%, szemben a korábbi 9,7%-kal) – abszolút számokban: 520 528 főről 458 467 főre csökkent. A jelenségről a szerzők megjegyzik, hogy azok aránya, akik nem adták meg nemzetiségüket, a 2001. évi 1%-ról 2011-re 7%-ra szökött fel, vagyis aligha tényleges csökkenés állhat a háttérben. A roma nemzetiségűekhez tartozónak mondta magát 2001-ben a népesség 1,7%-a, tíz évre rá 2%-a – megjegyzendő, hogy ez az utóbbi 105 738 fős létszám mértékadó szakértői becslések szerint a valóságban 480-520 ezer fős sokaságot fed, vagyis alighanem az ország népességének 9-10%-val egyenlő. Szlovákiában 2011-ben meghaladta a 30-30 ezer főt a cseh és a ruszin nemzetiségűek száma (0,6%-s arányt képviselve). Az anyanyelvre vonatkozó nyilatkozatok szerint a szlovákot a népesség 78,6%-a, a magyart 9,4%, a tanulmányban romának nevezett nyelvet 2,3%, a ruszint 1%, a csehet 0,7% használta.

A szerzők a részletes vizsgálat elé bocsátják azt a megjegyzést, hogy feltétlenül különbséget kell tenni a „klasszikusan” értelmezett nemzetiségi csoportok, és az elsősorban etnikai kritériumok alapján meghatározott csoportok között, lévén, hogy az etnikai homogámia alakulását ezek sajátosságai határozzák meg. Az első csoportba a szlovákok és a magyarok tartoznak: szociológiai vizsgálatokra alapozva a szerzők megállapítják, hogy széles körben elterjedtek az előítéletek nemcsak a migránsokkal, hanem a Szlovákia területén élőkkel szemben is, az etnocentrizmus legfeltűnőbb megnyilvánulásai a magyarokkal és a romákkal kapcsolatosan mutathatók ki. Hipotézisük ezért az, hogy a szlovákok körében az etnikai homogámia a vizsgált időszakban konstans volt. A magyarok jellemzőiről ellentmondásos megállapítások keringenek: egyes szerzők szerint egy tömbben élő, erős etnikai tudattal rendelkező csoportot alkotnak, mások úgy vélik, körükben újabban asszimilációs tendenciák érzékelhetőek. Következésképpen az első esetben erőteljes, időben alig változó, a másodikban pedig egyre

gyengülő etnikai homogámia várható (a szerzők hipotézise az utóbbiból indult ki). A harmadikként elemzett romák helyzete sajátos, alapvetően marginalizálódó csoportként írhatóak le, akiket a szegregáció és az előítéleteség egyaránt sújt, így a hipotézis szerint körülbelül konstans homogámia volt várható. Negyedik hipotézis az etnikumok egészét jellemző társadalmi státusznak megfelelően a romáknál feltételezte a legerőteljesebb homogámiát, lévén, hogy a szlovákok és a magyarok között e téren nem mutatkoznak jelentősebb különbségek.

A vizsgált adatok a Szlovák Statisztikai Hivatalnak az 1992 és 2012 kötött házasságokat tartalmazó állományából származnak, amelyeket a párok nemzetisége szerint négy kategóriába sorolták (a vizsgált három nemzetiségen kiegészítve túlmenően a cseh, lengyel, német, ruszin és ukrán nemzetiségek összevont csoportjával). Az elemzés háromdimenziós kontingenciatáblázat felállításával történt. Ennek révén az 542 272 házasságkötés adatait összesen 336 mezőbe rendezték. Mivel a relatív etnikai homogámia mutatója az esélyhányados (OR, odds ratio), az adatokat elemezték abból a szempontból is, hogy milyen viszonyban állnak az esélyei két különböző etnikai csoportba tartozó férfiakkal, hogy nem a velük azonos csoporthoz tartozó nővel, hanem egy másikéval lépnek frigyre, például az esélyeket illetően mekkora különbség van a magyar és a szlovák férfiak között abban, hogy magyar, és nem szlovák hölgy lesz az arájuk? A kérdés megválaszolásához az egyes évek házasságkötéseire vonatkozó adatokat a férfiak és a nők etnikai hovatartozása szerinti loglineáris elemzésnek vetették alá.

Következtetések szerint az etnikai hovatartozás Szlovákiában differenciálja a megkötött házasságokat – így volt ez az önálló szlovák állam megalakulásakor is, és 2012-ben is. A párválasztás olyan mechanizmus, amelynek révén fennmaradnak az etnikai különbségek. Az etnikai homogámia a szlovák nemzetiség tekintetében releváns: a megkötött házasságok 90%-a homogám. Hasonló magatartást mutattak fel a romák is. A kisebb létszámú, (itt nem vizsgált) nemzetiségekről annyi állapítható meg, hogy házasságaiknak mindössze 5%-a homogám. A magyarok a homogám házasságok 60%-os arányával a két véglet között helyezkednek el. Mivel a számbeli túlsúlyban lévő nemzetiség tagjainak potenciálisan nagyobb lehetőségük van a velük azonos etnikumhoz tartozó pár meglelésére, ezért a szerzők elvégezték az esélyhányadosok feltárását is. Ebből kiderült, hogy az etnikailag homogén házas-

ságok létrejöttének esélyeiben jelentős eltérések vannak: a legnagyobbak a románoknál, a legalacsonyabbnak a szlovákoknál bizonyultak. A szerzők végkövetkeztetése szerint Szlovákiában a három legnépesebb csoport közötti etnikai távolság az elmúlt két évtized folyamán nem csökkent.

TÁRGYSZAVAK: homogámia, népszámlálás, etnocentrizmus, Szlovákia

HOLKA LÁSZLÓ

158/2016

Letti, litván és lengyel városi fiatalok észlelései a farmerek presztízsről

Janis Kuis – Baiba Miltovica: Latvian, Lithuanian and Polish urban youth perceptions of occupational prestige of farmer

Economic Science for Rural Development, 2016. 43. sz. 65–71.p.

URL: http://llu.fhb.lv/conference/economic_science_rural/2016/Latvia_ESRD_43_2016-65-71.pdf

A foglalkozások presztízst vizsgáló értekezések között csak elvétve találni a mezőgazdasági tevékenységet végzőkre vonatkozó tanulmányokat. Ezért tűzte napirendre a kérdést két letti kutató a *Közgazdaságtan a vidékfejlesztésért* elnevezésű, a lettországi Jelgava (az egykori Mitau) városának agrártudományi egyetemén 2016 áprilisában tartott konferencián (az összejövetelt évente megrendezik, 2000 óta az ott elhangzott előadásokat közzéteszik). A vizsgálódást indokolva a szerzők emlékeztetnek rá: miközben az Európai Unióban 2010-ben 12 millió farmot tartottak számon, a mezőgazdaságban az éves munkaerőegységben (ÉME) mért mutató szerint hozzávetőlegesen 10 millió ember végzett agrártevékenységet (azaz gazdaságonként átlagosan egy főnél kevesebb); arányuk így az összes foglalkoztatott 5%-nak felelt meg. A fiatalok gazdálkodásra vonatkozó észleléseit az agráriumban megszerezhető jövedelmek mellett olyan tényezők is befolyásolják, mint az egyes vidéki körzetekben tapasztalható mostoha életkörülmények. A tanulmány három szempontot követ: a foglalkozási presztízst szakirodalmának feltárásával tisztázza a foglalkozás és a foglalkozási presztízst fogalmát; igyekszik feltárni a letti, litván és lengyel városi fiataloknál a gazdálkodókra és a mezőgazdaságra vonatkozó elképzeléseket; végül elemzi az erre vonatkozó szakértői véleményeket. A presztízst taglaló irodalomból röviden felelevenítve Pitirim

Sorokin, Donald J. Treiman és Otis Dudley Duncan írásait alapvetően John Goyder kanadai kutató 2009-ben megjelent, a foglalkozások presztízskének alakulását 1965-től nyomon követő művére támaszkodva tekinti át a mezőgazdasági tevékenységeket végzők lehetséges mobilitási pályáit, figyelmeztet a presztízst meghatározó szerepére. A jövő szempontjából létfontosságúnak tartják megjegyezni a jövedelmek kapcsán, hogy az uniós tagállamaiban a mezőgazdaságban a tízmillióra átszámított munkamennyiség 76%-át (családtagnaként) nem fizetett munkát végző személyek adták.

A városi fiatalok körében végzett felmérés középiskolai tanulókra és egyetemi hallgatókra terjedt ki, számuk Lettországon 950, Litvániában 908, Lengyelországban 1051 fő volt. A kérdésekkel feltárták a gazdálkodók általános megítélését a megkérdezettek körében, továbbá a nyilvánvaló sztereotípiákat, és persze a foglalkozás presztízsről alkotott nézeteiket. Általában véve a presztízst megítélése alacsonynak bizonyult: Lengyelországban a megkérdezettek 3, Lettországon 4, Litvániában pedig 10%-a gondolta úgy, hogy a farmerekre inkább magas presztízst jellemző. Ezzel szemben a többség abban értett egyet, hogy a gazdálkodók inkább alacsony, mint magas presztízstűek: Lengyelországban 59, Lettországon 51, Litvániában 39%-uk vallotta ezt a nézetet. A litván fiatalok némiképp optimistábban gondolkodnak a farmerekről, a gazdálkodók presztízst körükben inkább magasnak minősítette 44%-uk, ugyanakkor a hasonlóan ítélkezők aránya Lettországon 36, Lengyelországban 15% volt. A megkérdezetteket arra is felkérték, foglalják össze véleményüket a mezőgazdasági foglalkozásokról. A kifejtett vélekedéseket összefoglalóan úgy lehet jellemezni, hogy a fiatalok szerint ezek nehéz fizikai munkát fednek, tele bizonytalanságokkal (a gépek meghibásodása és az időjárás szeszélyei, valamint a termények árának ingadozásai miatt). Előnytelen, hogy nincs meghatározott munkaidő, az efféle munka soha véget nem ér. Néhány megkérdezett szerint kedvező, hogy a tevékenységeket jó levegőn lehet végezni, és egyesek úgy tudják, hogy a gazdálkodók jelentékeny anyagi támogatásban részesülnek.

A presztízst megítélésére vonatkozó szakértői vélemények az európai gazdálkodók és a mezőgazdasági szövetkezők 1962 óta közösen tevékenykedő két érdekképviselő összefogása, a COPA-COGECA néven ismert hálózatának munkatársaitól származtak. Leszögezik, hogy évek óta zajlik az uniós közös agrárpolitikájának (CAP) reformja; hogy valóban

vannak támogatások, amelyek révén a három vizsgált ország agrárágazatában megkezdődött a munkafeltételek javulása, terjed az új technológiák alkalmazása. Szlovén szakértők szerint érthető a mezőgazdasági tevékenységek alacsony presztízse: maguk a gazdálkodók sem becsülik sokra az alacsony képzettséget igénylő tevékenységeket; litván szakértők úgy látják: indokolt, hogy a gazdasággal vesződő szülők láttán a fiatalok igyekeznek háttá fordítani a mezőgazdaságnak, nem óhajtják átvenni a családi farmot. Ismét mások szerint a presztízsz rossz megítéléséről a fiatalok körében a tömegtájékoztatás, a sajtó a felelős.

TÁRGYSZAVAK: foglalkozási presztízsz, városi fiatalok, agrárium, Lettország, Litvánia, Lengyelország

HOLKA LÁSZLÓ

ebben a harmincegy európai országban a 2008. évi GDP mintegy 22,6, a 2014. évi 18,6 %-a. A szerzők módszere szerinti lényeges hajtóerők a MIMIC¹ modell paraméterei mind a nem megfigyelt munkaerőpiac, mind a nem adózó rejtett („szürke”) jövedelmek megfigyelései alapján. A módszertan a nem hivatalos makrogazdasági folyamatokat veszi figyelembe, az illegális gazdasági tevékenységeket nem.

A tanulmány áttekinti az úgynevezett „árnyékgazdaság” (*shadow economy*) fogalmi meghatározását tartalmazó szakirodalmat, értékeli az ajánlott megközelítéseket, amelyekkel a rejtett jövedelmek becsülhetők. Az információforrás lehet például:

- az auditálás, közvetlen adatgyűjtés;
- a monetáris mérés például a tranzakciók, a bankjegyek a kereslet alapján;²
- a háztartások jövedelmét és kiadásait megfigyelő eljárás;
- a fizikai mennyiségek (például áramfogyasztás) mérése;
- a munkaerőpiaci folyamatok felmérése.

Az európai országok összehangolt programot alakítottak ki az adózás elkerülésének mérséklésére, figyelemmel kísérik a profit kimentését az úgynevezett adóparadicsomba, elemzik a multinacionális vállalatcsoportok agresszív globális adótervezését (*aggressive tax planning*).

A tanulmány indikátorokat tartalmaz az „árnyékgazdaság” nemzeti mutatóinak modellszámításához összesen 145 ország adataival a szakirodalmi források alapján.³ A 2010. tárgyévi GDP globális értékéhez mérten 98% (mintegy 3 100 milliárd USD) a 145 ország rejtett jövedelmeinek becsült összege. Az EU 27 tagállamának 2010. évi GDP-jéhez mérten (súlyozott átlagként) 18,4% a rejtett jövedelmek aránya, és a 2013. tárgyévi adókieés összege ebből eredően mintegy 1 000 milliárd EUR. A szerzők a költségvetési bevétel hiányának érzékeltetésére közlik például a tárgyévek egészségügyi költségvetéséhez mért átlagos és kiugró nemzeti arányokat.

Gazdaság

159/2016

Az EU tagállamok „árnyékgazdaságának” és adóelkerülésének közelítő mértékei

Friedrich Schneider – Konrad Raczkowski – Bogdan Mróz: *Shadow economy and tax evasion in the EU Journal of Money Laundering Control*, 2015. 1.sz. 34–51. p.

URL: <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/JMLC-09-2014-0027>

DOI: [10.1108/JMLC-09-2014-0027](https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2014-0027)

Közelítő számítás készült a sokféle módszerrel mért „árnyékgazdaság”, valamint az adóelkerülés nagyságrendjére az EU 28 tagállama, valamint Norvégia, Svájc és Törökország GDP-jéhez mérten. A nem megfigyelt jövedelem – a tanulmány becslései szerint –

¹ A MIMIC- (multiple indicator multiple cause) modell alkalmazható a rejtett tényezők hatásának becsléseire.

² A CDA (Currency Demand Approach) eljárás a pénzforgalom mennyiségét viszonyítja a hivatalos jövedelem alakulásához.

³ A Tax Justice Network adatbázisának forrásai többek között a Világbank, a CIA, a Heritage Foundation, az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization – WHO).

A brit hivatalos (HMRC)⁴ költségvetési becslés szerint az adóelkerülés miatti kiesés a 2011–2012. költségvetési évben, adóévben:

- i. forgalmi adó eltitkolása: 11,4 milliárd,
- ii. jövedelemadóból hiányzik 15,3 milliárd;
- iii. társasági adóból hiányzik 4,7 milliárd és
- iv. jövedéki adóból hiányzik 2,5 milliárd GBP.

A forrásmunkák az EU 27 tagállama 2009. tárgyévi GDP értékének százalékában közölnek becslést az „árnyékgazdaság” mutatójára, amely (nem súlyozva) átlagosan több mint 22%.

- A legnagyobb a kiesés (GDP=100,0) a bolgár (35,3), a román (32,6), a litván (32,0), az észt (31,2) és lett (29,2%);
- a legkisebb a luxemburgi (9,7), az osztrák (9,7), a brit (12,5), a holland (13,2) és a francia (15,0%) adóelkerülés hatására;
- a visegrádi országok kieső költségvetési bevételei a GDP arányában: Lengyelország: 27,2%, Magyarország 24,4%, Cseh Köztársaság 18,4% és Szlovákia 18,1%.

A tanulmány táblázata tartalmazza az EU 27 tagállama hivatalos adómértékeit, valamint a kieső költségvetési bevételek 2009. tárgyévi becsült értékét millió euróban. Az „árnyékgazdaság” összesen mintegy 864,3 milliárd euró kiesést okozott a 27 tagállam 2009. tárgyévi költségvetési bevételeiből.

A szerzők a brit, az észtországi, az olaszországi és a svédországi esettanulmányokat idézve közölnek az „árnyékgazdaság” miatt kieső adóbevételek mértékére vonatkozó tájékoztató adatokat.

A táblázatos értékelés sokféle **elméleti megközelítést** említ, ahogy a hivatkozott szakirodalmi források ezt a világszerte tapasztalható jelenséget minőségi, illetve mennyiségi tényezőkkel elemzik.

A következő megközelítések kapcsolódnak a témakörhöz:

- Ideológiai, etikai megítélés az adózás szabályainak megsértéséről;
- Elméletek a költségvetési akciókra vonatkozó pszichológiai, viselkedési válaszokra;
- Az adómorál elemzése, a közterhek hazafias vállalása, az erkölcsi kötelezettségek felfogása;
- A költségvetés a gazdaságban, nemzetközi adóverseny, a kormányzat akcióinak hatásossága, hatékonysága, a fogyasztói preferenciák elemzése;

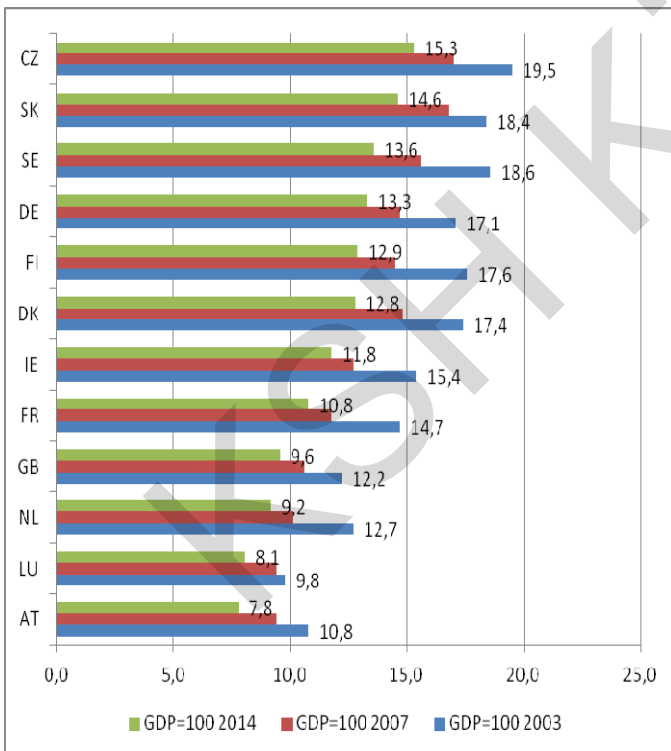
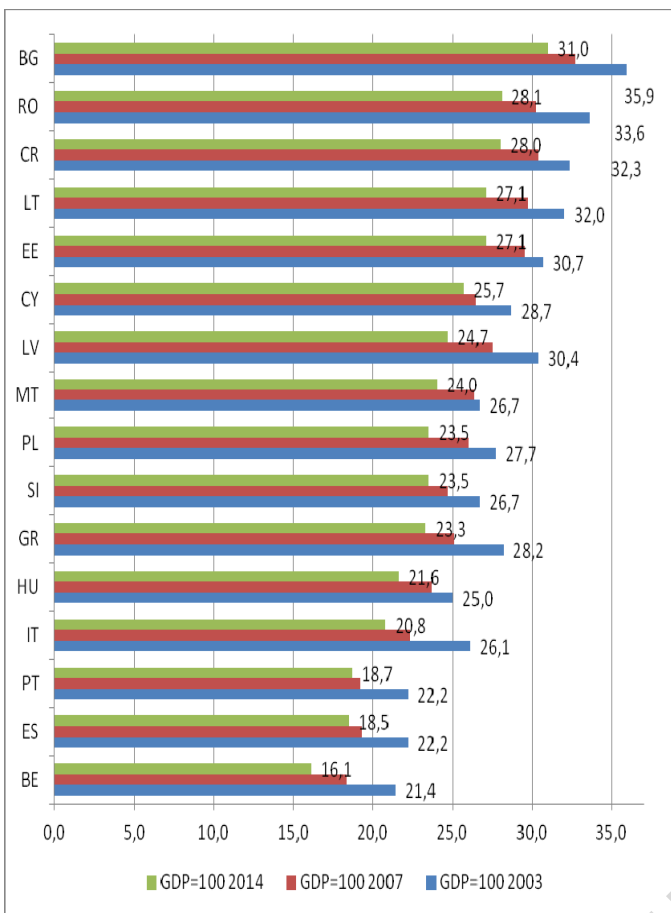
- A korrupció, az adócsalás a rejtett gazdaság összefüggése az országok árnyékgazdaságának alakulásával;
- Az „árnyékgazdaság” alakulásának mérése;
- Az „árnyékgazdaság” becsléseinek összehasonlító elemzése;
- Az adókerülés tanulmányozása alternatív és átfogó szemléletmódokkal;
- Társadalmi normák, az adókerülés kockázatainak alakulása és érzékelése;
- A jogkövetkezmények, a hatósági ellenőrzés, a szankciók elemzése;
- A pénzügyi szektor információinak aszimmetriája, a cégek adókerülő akcióinak elemzése és prognózisa;
- Közjavakat szolgáltató gazdasági szervezetek kormányzati megítélése nem legális esetekben, az eltűrt együttműködés elemzése;
- Globális adók optimális alakulása és agresszív tervezése;
- A szürke zóna kapcsolata az elektronikus pénzforgalommal;
- Az infláció hatása az „árnyékgazdaságra”;
- A formális és informális munkaerőpiac, a „feketemunka” elemzése;
- A szürke zóna kezelése a gazdaságpolitikában.

A tanulmány táblázata országok szerint hasonlítja össze a 2003 és 2014 közötti időszak becsült költségvetési kieséseit a GDP tárgyévi értékének százalékában. Az ábra rangsorolja az országok „árnyékgazdaságai” 2003., 2007. és 2014. tárgyévi GDP-arányait. Magyarország (HU) költségvetési kieséseinek arányai csökkenő tendenciát mutatnak (2003: 25,0; 2007: 23,7; 2014: 21,6%).

Tekintettel a megközelítések sokféleségére a kutatási eredmények összekapcsolása olyan paradigmára vezethet, amely iránymutató a jelenségcsoport statisztikai méréséhez is. Az adózás elemzése, például a nem megfigyelt gazdaság körében az önfoglalkoztatók, illetve a munkanélküliek pénzforgalmát is mérhetik a közvetett adók alakulásával. A szerzők szerint az EU belső piacán kialakult forgalmiadócsalás felfedése, a szigorított nemzeti jogalkalmazás hatásos eszköz az „árnyékgazdaság” ellen.

Az ábrák az „árnyékgazdaság” 2003. és a 2014. évi GDP-arányait hasonlítják össze országok (a rövid betűjelekkel) szerint.

⁴ Az adózás és vámeljárási brit adatainak a forrása: Her Majesty's Revenues & Customs administration – HMRC.

TÁRGYSZAVAK: árnyékgazdaság, adókerülés, MIMIC modell, nemzetközi összehasonlítás, Európai Unió, Norvégia, Svájc, Törökország

1. ábra: Az „árnyékgazdaság” becsült arányai az Európai Unió tagállamaiban, 2003., 2007. és 2014. (GDP=100,0, %)

NÁDUDVARI ZOLTÁN

160/2016

A munkaerőpiac intézményeinek hatása a foglalkoztatásra, a keresetekre, a K+F intenzitására és a növekedésre az OECD 27 országában. Az elvektől a gyakorlatig

Óscar Afonso: Effects of labour-market institutions on employment, wages, R&D intensity and growth in 27 OECD countries: From theory to practice *Economic Modelling*, 2016. február. 48–62. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026499931500365X>

DOI: 10.1016/j.econmod.2015.11.009

A piacgazdaság munkaerőpiacának intézményei országoként eltérő hatékonysággal kezelik a foglalkoztatás, a munkanélküliség alakulását, különösen a képzettséggel nem rendelkező munkaképes korúak körében. Ezek az intézmények is hatással vannak a bérhelyzetre, például a képzettek előnyére a keresetekben. Az OECD 27 országa intézményeinek 1991 és 2008. közötti időszakban vizsgált tevékenységét befolyásolta a gazdaság növekedése és az innováció, a kutatás-fejlesztés (K+F) intenzitása.

A tanulmány az OECD országait a következő kategóriákba sorolta a munkaerőpiac jellemzőinek megfelelően:

- „kontinentális Európa”, az osztrák, a belga, a francia, a holland, a luxemburgi, a német és a svájci intézményekkel;
- „angolszász országok” az ausztrál, a brit, az ír, a kanadai, az új-zélandi és az egyesült államokbeli intézményekkel;
- „kelet-európai” országok a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák intézményekkel;
- „mediterrán országok” a görög, az olasz, a portugál és a spanyol intézményekkel;
- „északi országok” a dán, a finn, a norvég és a svéd intézményekkel;
- „kelet-ázsiai országok” a japán és a dél-koreai intézményekkel.

A cikk táblázata összehasonlítja a fontosabb munkaerőpiaci indikátorokat az említett térségek szerint, ahol az angolszász és a kelet-ázsiai országokra a következők jellemzőek a többi térséghez mérten:

- lényegesen nagyobb a képzett munkaerő bér-előnye;
- gyorsabb a gazdasági növekedés
- kisebb a képezetlen munkaerő munkanélküliségi aránya

- a költségvetés kisebb támogatást nyújt a foglalkoztatás programjaihoz
- kisebb a szakszervezetek létszámaránya.

A technológiai változás alapja a tudás (*skill-biased technological change*), és ezt igazolja az is, hogy pozitív a korreláció a vizsgált ágazatok béreiben a képzettség szerinti egyenlőtlenség és a teljesítmény növekedési üteme között, mivel a szakmai felkészültség révén növelhető a termelékenység. Ez a bérkülönbség közvetve az országok munkanélküliségi rátáját is befolyásolhatja, mivel növekednek az álláshelyek betöltéséhez előírt képzettségi követelmények. A gyorsabb gazdasági növekedés főként a nem képzettek munkanélküliségi rátáját növeli, előnyben részesítve a képzetteket a felvétel során.

Ahol kisebb a szakszervezeti jelenlét, ott tendenciaként nagyobbak a bérkülönbségek a képzettek és képzetlenek között. Pozitív a korreláció a kormányzat támogatása és a szakszervezeti intézmények létszámaránya (*trade-union density*) között.

A következők jellemzik az országok említett csoportjainak munkaerőpiaci intézményeit:

- az **északi országok** viszonylag nagy összegekkel támogatják a munkaerőpiac szakpolitikáját, ez gyorsítja a munkanélküliek visszatérését a foglalkoztatásba, a munkajövedelmek szórása viszonylag kicsi, és ez is jelzi, hogy a döntést a szakszervezetek erősen befolyásolják;
- a **kontinentális Európa** modellje az előbbi északi modellhez közeli, azonban itt gyengébb az aktív munkaerőpiaci szakpolitika; a kollektív szerződés döntéseiben erősek a szakszervezetek, bár tagjaik számaránya kisebb a munkahelyeken;
- a **mediterrán** modellben kisebb a szociális célú költségvetési kiadás, a dolgozókat védő jogszabályok merevek, viszonylag sok tagja van a szakszervezeteknek;
- az **angolszász** modellben gyengébb az aktív munkaerőpiac szakpolitikája, kisebbek a szociális támogatások és az előzőknél kisebb a szakszervezetek ereje a döntéshozatalban, ez megmutatkozik a képzettek és képzetlenek bérszintjének nagyobb szórásában;
- a **kelet-európai** modell szociális helyzete elmarad az előbbi modellektől, azonban a költségvetés támogat szociális programokat;
- a **kelet-ázsiai** modell munkaerőpiaca viszonylag rugalmas, itt a legkisebbek a szociális ellátások.

A következő mutatókat hasonlították össze a 27 OECD ország 1991 és 2008. közötti időszakra megjelent adatsorai alapján:

- a képzett munkaerő bérelőnyének mutatója (*wage inequality*) a bérrangsor kilencedik és az első decilisének hányadosa;
- a gazdasági növekedés üteme (*economic growth rate*) a GDP volumenindexe, a 2005. évihez mérten, USD, illetve PPP adatokkal;
- a munkanélküliségi arány a 25–64. éves korcsoportokban (*25 to 64-year-olds unemployed*), a megadott képzettségi csoportokban, a megfelelő korú népesség százalékában;
- a költségvetés foglalkoztatáspolitikai kiadásainak mutatója a GDP százalékában méri a munkanélküliekkel összefüggő programok (*public unemployment spending*) előirányzatait;¹
- a szakszervezeti tagok létszámaránya (*trade-union density*) az összes alkalmazásban álló számában.

Pozitív korreláció van az országok bérkülönbségei, valamint a kutatás-fejlesztés (K+F) kiadásainak GDP-hez mért aránya (*R&D intensity*) között. A huszonehétből tizenöt OECD országban nőtt a technológiai ismeretek tudásháttere, és ez is ösztönözte, hogy a képzett munkaerő viszonylag magasabb bért érhesse el, mint a piaci versenyképesség egyik tényezője. A költséges K+F egyben a piacra lépést is korlátozhatja, és ez hatással van a képzetlenek munkanélküliségének alakulására, ezen belül a létszámarányára a vizsgált országokban.

A nemzetközi összehasonlítás fontosabb megállapításai a következők:

- az **angolszász** modellre jellemző a képzett munkaerő legnagyobb bérelőnye, itt a legkisebb arányú a képzetlenek munkanélkülisége és a legkedvezőbb a gazdasági növekedés;
- a **kontinentális Európa** országaiban a legnagyobb arányú a termelésben a képzett munkaerő számaránya;
- a **kelet-európai** országok gazdasági növekedési üteme viszonylag nagy, erős a K+F eredmények tovaterjedő hatása, alacsony a képzetlen munkaerő munkanélküliségi aránya;
- az **északi országokban** a legmagasabb a képzett munkaerő számaránya a lakosságban, viszonylag

¹ A költségvetési alapokból kapott támogatás lehet a munkanélküliek segélyezése, a korhatárt el nem érő munkanélküliek nyugdíjba vonulása, a munkaerőpiacra visszatérést ösztönző egyéb közkiadás.

nagylelkű a munkanélkülieknek juttatott ellátás, a legnagyobb a K+F intenzitása.

- **a kelet-ázsiai** országokban viszonylag nagy a termelésben foglalkoztatottak számaránya, és a legmagasabb a képzetlen munkaerő foglalkoztatási aránya.

TÁRGYSZAVAK: munkaerőpiac, munkaerő képzettsége, bérkülönbség, gazdasági növekedés, munkanélküliség, szakpolitika, OECD-országok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

161/2016

A közép-kelet-európai átalakulás Ausztriára gyakorolt gazdasági hatása

Fritz Breuss: Wirtschaftliche Auswirkung von „1989“ auf Österreich

Österreich und die Folgen von 1989. Szerk.: Wolfgang Müller. Wien, 2016. 124–154. p.

URL: http://fritz.breuss.wifo.ac.at/Breuss_Wirtschaftliche_Auswirkungen_von_1989.pdf

1989-ben Közép-Kelet-Európa országaiban (MOEL)¹ olyan politikai, gazdasági átalakulás indult, amely „mini globalizációs” folyamatokkal járt együtt, ennek következtében gyorsult Ausztria gazdasági növekedése, javult a foglalkoztatás, valamint a fizetési mérleg is. Az integráció hatásai (az 1989-től érvényesülő keleti nyitás, az euró-zóna tagság, majd az EU-28 kialakulása együtt) Ausztria GDP-jének növekedéséhez legalább 0,5, legfeljebb 1%-kal járultak hozzá. Mutakoztak kedvezőtlen hatások is, például az ausztriai bérek leszorítása, illetve a termelő üzemek külföldre telepítése, az olcsóbb kelet-európai munkaerő miatt.

A szerző ismerteti a kilencvenes évek elején az Európa-szerződés megkötésével indított keleti nyitás szakaszait, amelyek 2004-től a MOEL térség uniós csatlakozásához vezettek. Az EU-28 mintegy 512 millió lakossal nagyobb, mint az Egyesült Államok (322 millió fő), és a bruttó hazai terméke (GDP vásárlóerő-paritáson – PPP) 14 611 milliárd PPP, (az Egyesült Államok GDP-je 13 806 PPP), egy lakosra számítva ez 28 567 PPP, amely kisebb, mint az Egyesült Államokban (42 945 PPP).

¹ A térség tizenegy országa (Staaten Mittel- und Osteuropas – MOEL) rövid betűjelekkel BG, CR, CZ, EE, HU, LT, LV, RO, SI, SK. A keleti nyitás további országokat is érint a Balkánon, valamint az európai szovjet utódállamokat.

Ausztria külkereskedelmében az EU tagállamainak részesedése úgy tolódott el a MOEL térnyerésével, hogy az EU-15 aránya az 1995 és 2015 közötti időszakban mintegy 10%-kal csökkent, a huszonkilenc átalakuló és kelet-európai országgal viszont 10%-kal nőtt. A szerző táblázattal, grafikonokkal mutatja be országok, illetve az országok csoportjai szerint a kivitel és a behozatal szerkezetének változását 1975 és 2015 között. Megváltozott a tőkekivitel összetétele is, a külföldi közvetlen beruházások (FDI) növekvő arányban hoztak létre kapacitásokat a MOEL térségben. Ausztria a 2002 és 2015 közötti időszakban mintegy tízszer nagyobb értékben vitt ki működő tőkét, mint amennyi FDI beáramlott az országba. Nemzetközi összehasonlításban Ausztria a legnagyobb arányú például a horvát, a szerb, a szlovén gazdaság FDI statisztikáiban, a második helyet érte el 2002 és 2015 között a bolgár, a cseh, a román, a szlovák gazdaságban, a negyedik a magyarországi, és ötödik az ukrajnai külföldi működő tőke értéke szerint. Más balkáni, illetve szovjet utódállamokban is számottevő az osztrák tulajdonú FDI értéke. A MOEL-tizenegy térség FDI ügyleteinek hozama az osztrák tőkerészesedés mintegy 10%-a, a tizenkilenc MOEL ország átlagában 15%. Összehasonlításuként az EU-15 országaiban működő osztrák tőke hozama átlagosan 5, a teljes külföldi tőkekivitelre 8%. A szerző bemutatja a recesszió, illetve a fellendülés utóbbi időszakainak FDI hozamaira gyakorolt hatását és elemzi a működő tőke kivitelének ágazati összetételét.

A negyedszázados visszatekintés mérlege összességében pozitív, azonban a tanulmány az integrációs folyamatok árnyoldalait is elemzi. A GDP egy fő foglalkoztatottra jutó értékéhez mérten csökkent az egy főre jutó bér indikátora, annak következtében, hogy Ausztria egészének gazdasági mutatói gyorsabban nőttek, mint a munkabér egy főre jutó értéke. A keleti nyitás nagy, növekvő nyomást fejt ki a nyugat-európai munkaerőpiacra, a viszonylag olcsó kelet-európai munkaerő szabad áramlása következtében.

Ausztria 2014. évi feldolgozóipari munkaerőköltségei mintegy 43%-ának felel meg a szlovén bérszint, a bolgár (8%) és román (10%) szintek sokkal kisebbek. Ausztriában a feldolgozóipar munkaerőköltsége óránként 35,4 EUR, a szlovén szint csak 15,2, a bolgár 3,1, a román 4,2 EUR/óra.

Ausztriai munkahelyek szűntek meg a keleti nyitás hatására, ahol a külföldi beszállítás a globális értékláncban (*global value chains*) jövedelmezőbb,

mint a hazai termelés. Az 1990-ben és a 2010-ben mért adatok szerint az FDI összes külföldi leányvállalatában foglalkoztatott létszám az összes ausztriai munkahely százalékában 2%-ról több mint 20%-ra nőtt. A kivitt termelő kapacitások tekintélyes része a MOEL térségben létesített üzemekben működik. Elemzés készült a beszállítások szakmai színvonaláról, egyrészt az EU-15, másrészt a kelet-nyugat termelői kooperációinak mintáján. Eszerint a nyugat-európai termelési kapcsolatokra jellemzőbb az azonos technológiai szint, a MOEL térségből viszont kisebb részesedésű az olyan félkész (helyettesítő) összetevők beszállítása, amelyek miatt ausztriai munkahelyek szűnnek meg.

Ahol az osztrák gazdaság növelte nemzetközi versenyképességét, ott javult a foglalkoztatás, nőtt a munka termelékenysége is, részben a keleti nyitás révén megnövelt kivitel hatására. Az 1995 és 2000 közötti időszak foglalkoztatási adatai szerint a nemzetközi folyamatok hatásai:

- Ausztria kivitelének növekedése évente több mint 24 ezer munkahelyet teremtett
- az ország importja évente 7 780, a külföldi beszállítás további 8 913 munkahelyet szüntetett meg.

A 2000 és 2003 közötti időszakra is készültek ilyen összehasonlítások és azok eredőjeként évente 4 309 munkahellyel több jött létre, mint amennyit a külföldi beszállítás miatt megszüntettek Ausztriában. A szerző az OECD adatbázisa (*Trade in Value Added – TiVA*) 1995-től 2011-ig terjedő időszakra elérhető külkereskedelmi adataira alapozva elemzi a hozzáadott érték arányának alakulását Ausztria termékforgalmában. A MOEL térség a „mini globalizáció” folyamatában gyorsabban növelte Ausztria termelésének hozzáadott értékét, mint a világ összes országára számított nemzetközi munkamegosztás. A térséggel kialakult külkereskedelmi áruszerkezet fokozatosan átalakul, ahogy a MOEL gazdasági felzárkóznak az EU színvonalához, úgy csökken az osztrák ipari termékek részesedése a behozatalukban, bár nem csökkent a komparatív előnyük a hazai kínálattal összehasonlítva.

Ausztria gazdasága az 1989 és 2015 közötti időszakban átlagosan évi 2%-kal nőtt, ez 0,2 százalékponttal nagyobb, mint az EU-15 átlagos évi fejlődési üteme. A 2004-es uniós csatlakozástól kezdődő időszakban ez az ütemkülönbség 0,3 százalékponttal, bár a 2008-as recesszió fékezte a növekedést. Ausztria a keleti nyitás eredményeként megnövelhette külkereskedelmi forgalmát a MOEL térség

termelőivel és fogyasztóival, viszonylag olcsó termelő kapacitásokat érhetett el az FDI révén. Összességében gazdaságilag előnyös Ausztriának az 1989-től bekövetkezett folyamat.

TÁRGYSZAVAK: keleti nyitás, EU-integráció, foglalkoztatás, külkereskedelem, külföldi működő tőke, Ausztria

NÁDUDVARI ZOLTÁN

162/2016

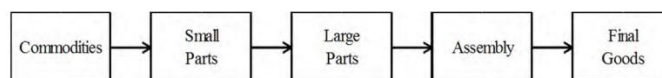
A globális értéklánc beszállítói feldolgozó és szolgáltató tevékenységgel

Kenji Suganuma: Upstreamness in the global value Chain: manufacturing and services
Discussion Paper Series, 2016-E-2. Bank of Japan. 1–30. p.

URL: <http://www.imes.boj.or.jp/research/abstracts/english/16-E-02.html>

A termelési folyamat kezdő lépései tartalmazzák a végső felhasználástól viszonylag távoli technológiai szakaszokat (*upstream*). A folyamat a végtermék vagy szolgáltatás piaci értékesítéséhez szükséges befejező (*downstream*) műveletekkel zárul. A globális értéklánc (*global value chains – GVCs*) keretében több ország termelő beszállítására van szükség a folyamatot irányító megrendeléseinek megfelelő tartalommal.

Egy jármű (*final goods*) termelési folyamatához az autógyártó az ábra szerint felhasznál vásárolt szabványos elemeket (*commodities*), amelyeket a beszállítói viszonylag egyszerű, illetve komplex alkatrészekké (*parts*) dolgoznak fel az „upstream” szakaszok technológiáival. A végtermék (itt a jármű) szerelése (*assembly*) alakítja ki a végterméket (*final goods*), amelyet a termelő vállalat a márkajelével végső felhasználásra bocsát ki.

1. ábra: A félkész és a piaci késztermékek termelési lánc

A tanulmány a feldolgozóipari, valamint a piaci szolgáltató ágazatok nemzetközi termelési láncainak elemzéséhez a *World Input-Output Database – WIOD* adatbázis idősorait alkalmazza, negyven országból kialakított panellal. A beszállító termelők szakosodott sorozatgyártó kapacitásokat működtetnek a világ országaiban és ennek eredményeként növelhetik a termelékenységet, csökkentve a ter-

melés egységkötségeit. A globális termelési lánc résztvevői besorolhatók a „beszállító”, vagy „kibocsátó” kategóriákba attól függően, hogy a végtermék gyártásának teljes folyamatában milyen „távolságban” vannak a szereléstől például az autó esetén. E megközelítés alapján a kutatás-fejlesztés (K+F) az upstream szakaszhoz, a szerelő üzem pedig a downstream szakaszhoz sorolható.

A fémalapanyag gyártása része az upstream szakasznak, itt is megemelkedik a kereslet, amikor több végterméket bocsátanak ki. Ha a bőrtermékek globális kereslete változik, akkor a feldolgozott bőrt, valamint azok alapanyagait beszállító országok (az upstream szakasz) termelői is ennek megfelelő megrendelést kapnak a downstream termelőitől.

A kutatók sokrétű elemzést végeztek a termelési láncok hozzáadott értékének fokozatos növekedésére vonatkozóan, az alapanyagoktól kezdve. Ez a tanulmány a globális beszállítások (GVC) keretei között vizsgálja a végtermékhez igényelt előző feldolgozási szakaszok (upstream) nemzetközi folyamatait, országok szerint, az 1995 és 2011 közötti tárgyevi WIOD adatsorok alapján.

A modell koncepciója szerint az ország összes közbenső termék (*intermediate*) külkereskedelmének értékét viszonyítják a globális értéklánc egészét elhagyó végtermékek értékéhez. Az így meghatározott globális „upstream-mérték” (*aggregated global upstreamness*) időbeli változásai számottevő szerkezeti átalakulással jártak a nemzetközi termékforgalomban, mind az Egyesült Államokban, mind Európában, mind Ázsiában. A vizsgált negyven ország feldolgozóipari ágazatai mellett növekvő globális beszállítást teljesítenek például a lízing szolgáltatásával, nemzetközi szállítással, illetve az információ-kommunikáció tevékenységeivel.

A modellezett termelési folyamatok egy része a vizsgált ágazatokon belüli, egy másik része különböző nemzetgazdasági ágak közötti beszállítás. Az ágon belüli globális termelési kooperációk kétharmada a feldolgozóipari tevékenységekhez tartozik. A japán adatsorok alapján meghatározott globális beszállítói teljesítmény (*aggregated global upstreamness*) értékaránya nagyobb, mint a vizsgált panel átlagos szintje. Hasonlóan magas a termelési célú globális beszállítás aránya például a kínai, a dél-koreai és a tajvani külkereskedelem értékében. A WIOD idősorait országok szerint elemezve kiemelhető a gazdasági fellendülés, majd a válság éveinek hatása a globális termelési kooperációkra. Összehasonlítható a szállítások iránya is, egyrészt a

zömmel beszállítást teljesítők, másrészt (például a német, az olasz, illetve az egyesült államokbeli) végtermékhez megrendelő országok WIOD adatai alapján. Elemezhető, hogy a globális szolgáltatás-kereskedelem keretében melyek az upstream, illetve downstream tendenciák országok szerint, és itt a beszállító országok köre eltér a feldolgozóiparra modellezett termelési folyamatokétól.

A tovaterjedő hatások időadatai szerint a válság időszakában a viszonylag rövid termelési folyamatok végtermékeinek zuhanó kereslete kisebb csökkenést okozott a globális beszállító láncban, mint például a szerszámgépek értékláncában. A szolgáltatások nemzetközi keresletét növelte, hogy a globális értékláncban működő cégek a félkész termékeiket nagyobb mennyiségben szállítják külföldi megrendelőiknek.

Japán adatai alapján megállapíthatók a növekvő globális termelési célú beszállítás hajtóerői, egyrészt az egységnyi kibocsátáson belül mért aránynövekedés hatására, másrészt a kibocsátás számottevő változásának eredményeként. Elsősorban a japán elektronikai ágazatokban figyelhető meg dinamikus fejlődés, mint a kelet-ázsiai térség többi országában is. A korreláció pozitív a beszállítások arányának alakulása és a realizált működési eredmény között, illetve negatív az összefüggésük a japán gazdaság hozzáadott értékével.

TÁRGYSZAVAK: globális termelési lánc, feldolgozóipari beszállítás, szolgáltatói beszállítás, input-output táblák, Japán

NÁDUDVARI ZOLTÁN

163/2016

A gazdaság növekedése, ingadozása, és nemzetközi terjedése a G7-országok adatai szerint

Nikolaos Antonakakis – Harald Badinger: Economic growth, volatility, and cross-country spillovers. New evidence for the G7 countries

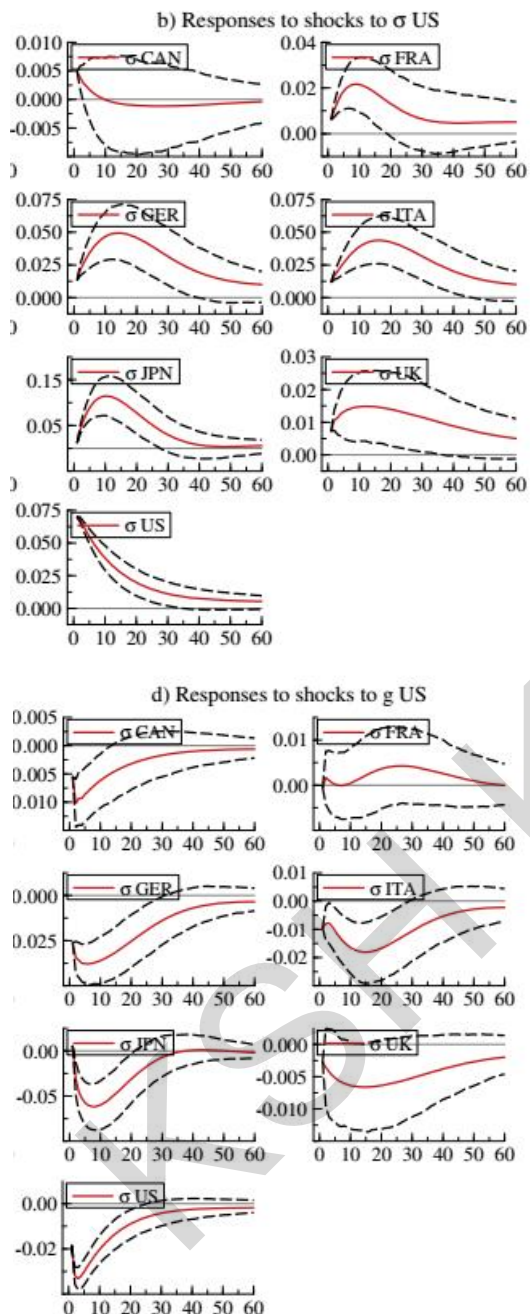
Economic Modelling, 2016. január. 352–365. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999315002588>

DOI: 10.1016/j.econmod.2015.08.035

Az 1958 és 2013 közötti időszak havi gazdaságstatisztikai adatain alapuló elemzés a G7-országok két indikátorának kapcsolatára vonatkozik: az egyik az

ipari kibocsátás növekedése („g” jellel),¹ a másik a kibocsátás ingadozása a tárgyidőszakokban („σ” jellel). A tanulmányban közölt grafikonok első hét ábrája az Egyesült Államok ipari kibocsátásának ingadozását, a második hét ábra az egyesült államokbeli ipari kibocsátás növekedésének (g) nemzetközi tovaterjedését szemlélteti.

1. ábra: Az egyesült államokbeli gazdaság sokkhatásának nemzetközi terjedése (A hónapok: 1985. 11. hó–2013. 8. hó)

A sávos becslés eredményeinek szaggatott vonala ezer véletlen futtatás (Monte Carlo simulation) eredményeként a 95%-os hibahatárokat jelzi.

¹ A modellben a nemzetközi adatsorok az ipari termelés szezonálisan kiigazított havi volumenindexeit (seasonally adjusted industrial production growth) tartalmazzák.

Az Egyesült Államok két vizsgált mutatója a legnagyobb hatású a másik hat nemzetgazdaság (Kanada, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán, Egyesült Királyság) kibocsátásának növekedésére és az ipari kibocsátás ingadozásaira.

A nemzetgazdaságok a tárgyidőszakok sokkhatásaira reagáltak, az elvégzett számítássorozat (vector autoregressive [VAR]-based spillover index) az országok két mutatójának változásait modellezi. A G7-országok gazdasági folyamatai között erős kölcsönhatások érvényesülnek az Egyesült Államok sokkhatását követő hatvan hónapos nemzeti adatsorok alakulása szerint, bizonyos nemzeti késleltetésekkel, illetve tompításokkal. Az Amerikai Egyesült Államokban ugrásszerűen megváltozott termelési folyamatok hatása más nemzetgazdaságokra is tovaterjedt, különösen a gazdasági válság időszakában. A kibocsátás növekedésének sokkja a G7-országok körében mérsékelt hatású volt, mint amikor az Egyesült Államok ipari kibocsátása ingadozik.

A szerzők igazolják a kétirányú kölcsönös kapcsolatot e két indikátor-sorozat között:

- a növekedés alakulásának egyik tényezője a nemzetgazdaság és az ipari ágazatok kibocsátásának **ingadozása**,
- az ingadozásokat az ipari **kibocsátás globális alakulása** is alakíthatja a G7 országokban.

A gazdasági ciklusok időbeni alakulása arra utal, hogy növekvő szerepük volt a globális hatásoknak is (world component in countries' business cycles) a fejlett G7-országokban. A tanulmány táblázata a havi kibocsátási (g) indexek évre összesített hatásait is bemutatja, legfeljebb hatvan hónapos távon mind az ipari kibocsátás növekedésére, mind a kibocsátás ingadozására. Hasonló időtávon közlik az ingadozások modellezett kumulált hatásait a két említett mutatóra a G7-országokban.

A G7-országok stabilizáló programokkal reagáltak a rövid távú ingadozásokra, és ezek a szakpolitikák elősegítették a későbbi gazdasági növekedést. Másrészről az ipari kibocsátást ösztönző intézkedések támogatták a gazdaság stabilizálását mind nemzeti keretek között, mind más fejlett országokban is. A nagy ingadozás negatív hatású a gazdaság növekedésére, és igazolható, hogy minél erőteljesebb a kibocsátás növekedése, annál kisebb az ingadozás. A globális termelési kapcsolatok következtében a sokkhatások tovaterjedtek, sérülékennyé tették a G7-országait a más nemzetgazdaságokban zajló folyamatokra. Ideális esetben összehangolják a nemze-

ti stabilizálás szakpolitikáit, hogy erősítsék a gazdaságok növekedését és csökkentsék az ingadozásokat.

TÁRGYSZAVAK: gazdasági növekedés, ütemingadozás, G7-országok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

164/2016

A brit gazdaság eszközállományának és tőkeszolgáltatának integrált becslése, 1950–2013

Nicholas Oulton – Gavin Wallis: Integrated estimates of capital stocks and services for the United Kingdom: 1950–2013

CEP Discussion Paper, 1342. sz. 1–32. p.

URL: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1342.pdf>

A nemzeti számlák eszközsámlái tárgyévек szerint tartalmazzák az állóeszköz-állomány (*capital stocks*) adatsorát, ehhez kapcsolódóan becslések készültek az úgynevezett tőkeszolgáltat (*capital services*) alakulásáról a brit gazdaság modellszámításaival. Az elemzések mutatója az eszközök éves értékcsökkenésének becsült aránya a GDP százalékban. Meghatározható továbbá az állóeszközök állományának egységnyi kibocsátásra jutó „eszközintenzitása” (a lakásállomány nélkül) a gazdaság ágazatai szerint. A munkatermelékenység szervesen kapcsolódik a termelőeszközök hatékonyságához, amelynek adatsorai a tőkeszolgáltat becsléseivel állíthatók össze, a befektetett vagyon tárgyévi hozama összefügg megtérülés alakulásával. A felhasznált állóeszközök számviteli szabályok szerint képezhető (például lineáris, geometrikus stb. függvény szerinti), éves értékcsökkenési leírása eltérhet a becsült tőkeszolgáltatától, ahol például az avulás gyors, illetve eszközkihasználása romlik az évek során a kibocsátás felmért adatsora szerint. A válság éveiben az egy teljesített munkaóra jutó tőkeszolgáltat (a tőkeintenzitás) növekedett, bár csökkent a munka termelékenysége, ahogy visszaesett a kibocsátás.

A nemzetközi eszközstatisztikai elszámolási szabályok szerint elemezték a brit gazdaság eszközállományának alakulását. Az 1950 és 2013 közötti időszak éveire elérhető adatsorok alapján készültek becslések az egyes eszközkategóriák állományának és éves tőkeszolgáltatata (*capital services*) alakulására.¹

¹ A tanulmány a folyamatos leltározás módszere (*Perpetual Inventory Method – PIM*) modelljére alapozott becslést tartalmaz, ahol az állóeszköz-felhasználás elszámolására geomet-

A fontosabb állóeszköz-kategóriák gazdasági élettartama egymástól eltérő, a becslések erre is tekintettel elhatárolják a következő kategóriákat (*asset types*) mind a nemzetgazdaság egészére, mind a piaci termelő szektorokra (zárójelben az éves értékcsökkenés paramétere):

- építmény (0,01–0,05)
- gépi berendezés (0,06 –0,17)
- közlekedési eszköz (0,19)
- informatikai, számítástechnikai felszerelés (0,40)
- vásárolt szoftver (0,40)
- saját előállítású szoftver (0,40)
- ásványvagyon kitermelése (0,20)
- művészeti alkotás eredeti példánya (0,13)
- a kutatás-fejlesztés (K+F) eszközként alkalmazott (immateriális) eredménye (0,2)

A brit nemzeti számlákban az utólagos (exogén, illetve endogén) modellvizsgálattal az éves tőkeszolgáltat kétféle becsült megtérülési rátája határozható meg. Az egy munkaóra jutó tőkeszolgáltat adatsorai jelzik az eltéréseket az eredetileg feltételezett megtérülési időtartamoktól, például a kibocsátás számottevő ingadozása következtében.

Ilyen elszámolást alkalmaztak a K+F eszközkategória tőkeszolgáltatataira is.² Az elemzés a modellezett éves értékcsökkenési leírás³ alakulását az éves GDP-hez mérten hasonlítja össze a brit gazdaság tényleges teljesítményeivel, az állóeszköz-felhasználás adatsorai szerint. Eltérés van az éves értékcsökkenési ráták mértékeiben az eszközkategóriák, illetve gazdasági ágazatok szerint. A modellben konstans a becslés leírási függvénye a teljes gazdasági élettartam éveiben.

Tizenkilenc ágazatcsoport aggregált eszközállománya említett kategóriáinak állományára készült

rikus értékcsökkenési függvényt alkalmaztak a gazdasági élettartam tárgyévек szerint. Az eszközsámla módszertanának forrása az OECD 2009-ben kiadott kézikönyve: *Measuring Capital. OECD Manual*.

² A PIM modellje a beruházás eszközkategóriák szerinti értékadatait az 1948 és 2013 közötti időszak éveire számítja, a K+F eszközök felhalmozási adatai csak 1981-től érhetőek el. A becslések a lakásberuházások adataival nem számolnak. A becslés nem terjedt ki a föld és természeti erőforrások tőkebefektetéseire az ágazatokban lekötött állóeszközök hozamainak meghatározása kapcsán.

³ A bruttó nemzeti jövedelem (*Gross National Income – GNI*) keletkezése tartalmazza az elszámolt éves értékcsökkenést (depreciation, capital consumption) szektorok, azok ágazatai szerint, ebből vezethető le a nettó nemzeti jövedelem (*Net National Income – NNI*) levonva a tárgyév becsült állóeszköz-felhasználásait.

becslés láncolt volumenindexekkel, ahol a súlyrendszer alapja az egyes eszközkategóriák részesevé az összes eszköz értékében. Az OECD kézikönyvének megfelelően készült becslés az éves tőkeszolgáltat volumenindexére (*Volume Index of Capital Services – VICS*) eszközkategóriák szerint. A súlyozás alapja a bruttó működési eredmény keletkezésének eszköz-költsége (*cost-of-capital*) például az eszköz bérleti tranzakcióinak tárgyévi értékadataival.

A tőkeszolgáltat becsléseinek fontosabb adatforrásai a következők:

- a **beruházások** idősorai folyó áron és változatlan áron, ágazatok, valamint eszközkategóriák szerint;
- az **eszközök állománya** az időszak kezdetén;
- **értékcsökkenési ráta** ágazatok és eszközkategóriák szerint;
- bruttó **működési eredmény**;
- tényezők az **adóztatás** kiigazítására.

A beruházás statisztikai adatbázisában mintegy negyvenkét ágazat és négy eszközkategória idősorai érhetők el, ebből számították a becslések tizenkilenc ágazatcsoportját a jelenlegi (SIC07) tevékenységi osztályozásnak megfelelő tartalommal. A korábbi bontás szerinti ágazati adatok átszámítása az értékesítési árbevétel súlyaival történt. A becslés felhasználta a forrásfelhasználás-táblák viszonyszámait is, ahol nem érhetők el külön felmért statisztikai adatok. A „számítástechnikai eszköz” és „szoftver” kategóriákat például a történelmi időszakok nem határolták el a „gépi berendezés” felmért értékadataiban. Az 1948 és 2013 közötti időszak egységes becsléseinek referenciaéve 1997. A tanulmány táblázata tartalmazza a PIM modell értékcsökkenési rátáit.

A táblázatok az eszközállomány és az éves tőkeszolgáltat (VICS) indexsorainak becsléseit a K+F eszközökkel és azok nélkül is tartalmazzák, a volumen számításait mind a Laspeyres mind a Törnqvist indexek láncolásával elvégezték. A VICS 1950 és 2013 közötti időszakra számított láncolt volumenindexe 29%-kal nagyobb, mint a becslött eszközállományé. A VICS többlete K+F beruházásokkal átlagosan évi 0,15 százalékpont a K+F nélkül számított volumenindexhez mérten az 1981-től 2013-ig terjedő időszakban.

A piaci termelő ágazatok tőkeszolgáltatásainak becslései nem tartalmazzák a közigazgatás és közvédelem, az oktatás és az egészségügy eszközszámláit. A brit piaci termelő ágazatok eszközállományának, illetve a VICS növekedési üteme átlagosan évi

0,1, illetve 0,2% százalékponttal meghaladja az összes nemzetgazdaság ág becslött ütemét.

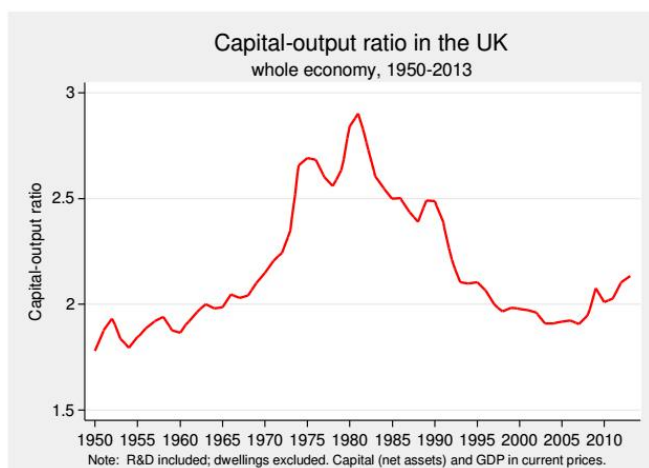
A tőke megtérülésének reálüteme úgy becsülhető az 1950 és 2013 közötti időszakra, hogy a folyó árakon becsült rátából a GDP deflátorának bázisáron mért mutatóját (*GDP deflator at basic prices*) kivonják.

A brit gazdaságban, ezen belül a piaci termelő ágazatokban az elvárt tőkehozam (*required real rate of return*) stabil középértéke reálértéken évi 7,92%-os ráta az 1975-től 2013-ig terjedő időszakban, a korábbi években nagyobb kilengések voltak. A tőkeszolgáltat reálindexének becslései ezzel az átlagos megtérülési mértékkel készültek az időszak tárgyéveire.

A válság időszakában a beruházás, valamint az egy teljesített órára jutó kibocsátás sokkal kisebb volt, mint a korábbi években, viszont ebből nem következik, hogy a tőkeszolgáltat egy munkóra jutó értéke 2008 után is csökkent. A PIM brit modellje nem számol az állóeszköz-állomány rendkívüli selejtezéseivel (*premature scrapping*), ezért a modell szerinti eszközállomány nagyobb, mint a tényleges tárgyévi érték, ahol a gazdasági élettartam vége előtt megszüntettek belföldi termelő kapacitásokat.

Az 1. ábra bemutatja a brit gazdaság állóeszköz-állományának becslött értékét a tárgyévek GDP folyó árak értékének százalékában az 1950 és 2013 közötti időszak éveiben, a K+F eszközökkel együtt, de a lakásállomány nélkül.

Az eszközszámla konzisztens becslései mind a piaci termelők, mind a teljes brit nemzetgazdaság adatsoraiból integráltan készültek, közösek a gazdasági élettartam, illetve az értékcsökkenési függvény feltételezései az állóeszköz-állomány és a tőkeszolgáltat modellezésében. Az aggregált tőkeszolgáltat (VICS) volumenindexe átlagosan évi 0,4% a 1950 és 2013 közötti időszakban. Ez az ütem nagyobb, mint az aggregált állóeszköz-állomány volumenének növekedési üteme. Az egységnyi kibocsátásra jutó eszközérték a brit gazdaságban 1981-ben érte el a csúcsát, majd egy hosszabb időszakban csökkent, a növekvő termelékenység jeleként, egészen 2008-ig, a globális válság kezdetéig. (1. ábra)

1. ábra: Az eszközök aránya a brit gazdaság összes kibocsátásának értékében, 1950–2013

A modell szerinti aggregált értékcsökkenési ráta 1950-től 1995-ig nőtt, majd ezt követően (a termelő ágazatokban) csökkenő tendenciát mutat. Ennek megfelelően alakult az évenként elszámolt értékcsökkenés a GDP tárgyévi értékének százalékában, és az utóbbi években csökkent a különbség a brit GDP és a nettó hazai termék (NDP) értéke között.

TÁRGYSZAVAK: eszközállomány, tőkeszolgáltat, modellszámítás, folyamatos leltározási módszer, a kibocsátás egységének eszközigenye, Egyesült Királyság

NÁDUDVARI ZOLTÁN

165/2016

A németországi munkaerő-piaci reform és a külföldi beszállítás szakpolitikai vizsgálata

Thomas Beissinger – Nathalie Chusseau – Joël Hellier: Offshoring and labour market reforms in Germany: assessment and policy implications
Economic Modelling, 2016. február. 314–333. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999315004009>

DOI: 10.1016/j.econmod.2015.12.007

A kilencvenes évek közepétől mélyreható változások tapasztalhatók: megnöttek a külföldi beszállítások. A belföldi termelő kapacitások szerkezetének változása Németország munkaerőpiaci folyamataira is hatással vannak. A 2003 és 2005 közötti időszakban megalkotott munkaügyi (úgynevezett Hartz-) jogszabályok növelték az ország termelőinek nemzetközi versenyképességet, a fontosabb külkereskedelmi teljesítménymutatók is javultak. A munkaerőpiac reformja átalakította a képzetlen munkaképes korú réteg munkanélküli ellátásait, és szélesítette a nem

tipikus foglalkoztatás lehetőségeit. A munkanélkülségi ráta 2005-től csökkenő tendenciájú, a 2008. évi pénzügyi válság nem törte meg ezt a kedvező folyamatot.

Az elemzések a németországi gazdasági fejlődés adatsorai alapján kiemelik, hogy

- a munkaerő rugalmasabban alkalmazható;
- erősödött a német gazdaság nemzetközi versenyképessége;
- megnőtt a termelés kibocsátása és az ország kivitele;
- csökkent a munkanélküliség.

Ezeket azonban jórészt már az 1993 és 2005 közötti időszak intézkedései megalapozták, amikor a Hartz reform hatásai még nem érvényesülhettek. A munkaerőpiac a reform során úgy alakult át, hogy többszörösére nőtt a nem tipikus alkalmazások számaránya. A németországi cégek munkaerőköltsége nemzetközi összehasonlításban kiemelkedően nagy volt az átalakulás hajtóerejeként. Az alacsony és a közepes képzettséget igénylő termelési szakszokat érdemes volt az olcsóbb bérű (főként középkelet-európai) országokba átvinni. A termelő kapacitások külföldre telepítését a német tulajdonú cégek sikerebben végezték, mint nemzetközi versenytársaik.

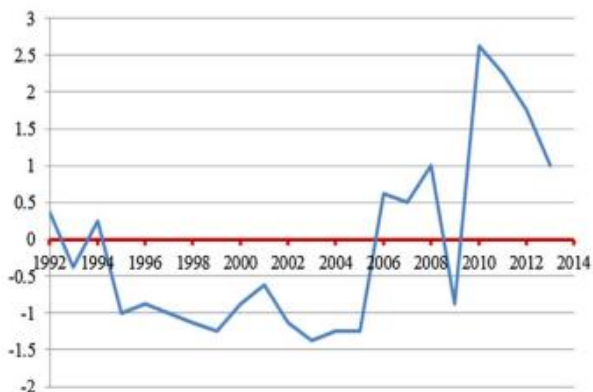
Volt azonban ára ennek a növekvő versenyképességnek, valamint javuló külkereskedelmi mérlegnek: a németországi alacsony képzettségűek nagyobb munkanélkülisége, ahol bezárták korábbi munkahelyeiket. A képzett és a képzetlen munkaerő közötti keresetkülönbségek megnöttek, főként az utóbbiak csökkentett bérei következtében. A termelési folyamatokban mind több importált közbeső termék helyettesítette az alacsony képzettségűek korábbi foglalkoztatását.

Az ezredforduló éveiben éppen a munkanélkülségi ráták kedvezőtlen alakulására volt válasz a munkaerőpiac reformja, amely keretében a németországi költségvetés támogatást ad a nem tipikus foglalkoztatás (*non-standard employment*) elősegítésére. A bővülő kibocsátás és a külföldi beszállításokat is felhasználó nagyobb kivitel hatására a munkanélkülségi ráta úgy csökkent, hogy erőteljesen nőtt a kereslet a németországi munkaerő iránt.

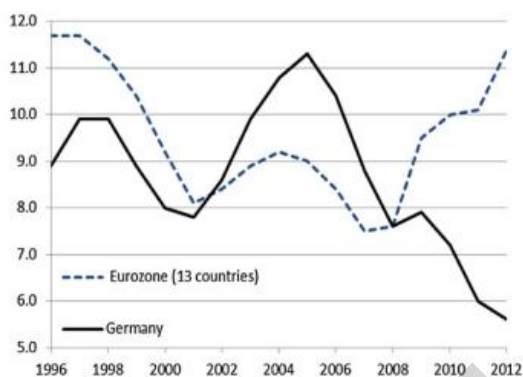
A szerzők modellezéssel (*general equilibrium framework – GE*) a külföldi beszállítás, valamint a munkaerőpiac reformjának (*outsourcing + labour market reform*) mutatói közötti kapcsolatokat vizsgálják.

Az 1.a ábra az 1992 és 2014 közötti időszak éveiben vázolja Németország gazdasági növekedésé-

nek alakulását az euróövezet országainak átlagos ütemétől mért százalékos eltérésekkel. Az 1.b ábra a munkanélküliségi ráták alakulását hasonlítja össze 1996-tól 2012-ig.

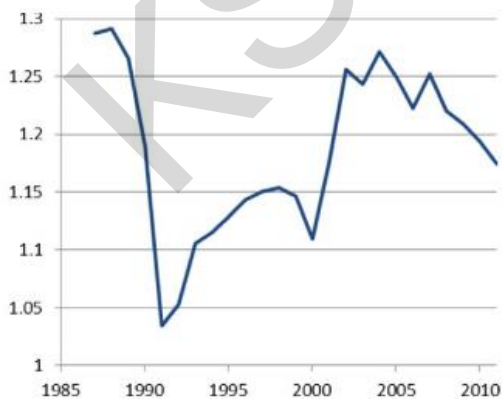

1.a ábra: Az euróövezet és Németország GDP-növekedési ütemének különbsége 1992–2014, %

1.b ábra Az euróövezet és Németország munkanélküliségi rátája, 1996–2012, %

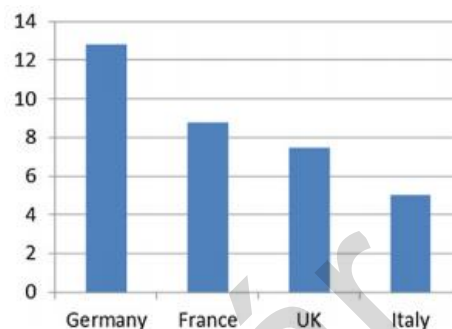
A 2. ábra az export és import értékeinek viszonyszámát tartalmazza az 1985 és 2010 közötti időszakra. Az ábrán látható, hogy a külföldi beszállítások importja gyorsabban nőtt, mint Németország exportja, ezért a viszonyszám csökkenő tendenciájú 2005-től.

2. ábra: A termékek németországi kivitelének aránya a behozatal értékében, 1985–2010.

A 3. ábra a külföldi termelési beszállítások értékarányának változását a féltermékek összes felhasználásának százalékában méri, és összehasonlítja a német, a francia, a brit és az olasz gazdaság

2008. évi mutatójának változását az 1995. évi arányokhoz mérten. A német feldolgozóipari inputban a termelési célú import értékarányának növekedése 1995 és 2008 között mintegy 13%, az olaszországi változás 5, a brit közel 8%.

3. ábra: A német, a francia, a brit és az olasz feldolgozóipari féltermékek külföldi beszállításainak arányváltozása, 1995–2008, százalékpont

A németországi idősorok elemzésénél három kategóriát különböztettek meg: a „szakképzett” (*skill-intensive sector*) és a „képzetlen” (*unskilled segment*) piaci termelést, illetve a harmadik, a nem piaci termelés alapvetően képzetlen munkaerő részvételével (*non-tradable unskilled-intensive service*).

A modell három földrajzi térsége: a német gazdaság, továbbá „észak” a fejlett országokkal és „dél” a többi térséggel. A forgatókönyvekben a „dél” azzal jellemezhető, hogy versenyelőnyt ad az alacsony képzettségű globális termelési szakaszok külföldi beszállításai esetén.

A 4. ábra a németországi keresetek legkisebb (D1) és a második legnagyobb (D9) decilisének arányát vizsgálja fel az 1995 és 2010 közötti időszakban. A grafikon 2005 után mutatja a Hartz-jogsabályok átmeneti hatását, illetve azt, hogy a kereseti különbségek ismét nőni kezdtek.

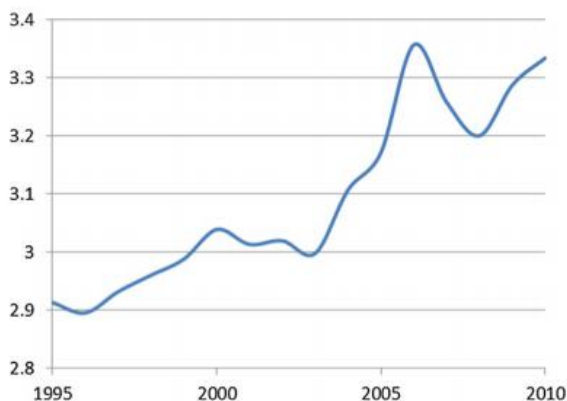

Fig. 5. Inequality (D9/D1, earnings). Source: OECD Database. <http://stats.oecd.org/>.

4. ábra: A németországi keresetek egyenlőtlenségének alakulása, 1995–2010 (a D9/D1 decilisek aránya)

Kibocsátásban a kivitel növekvő aránya azt eredményezte a 2005 előtti időszakban, hogy a német gazdaságban nőtt a munkanélküliség és a keresetek közötti különbség, a munkaügyi reformok pedig erre adtak választ. Az euróövezet más országaiban a külföldi beszállítások hatása gyengébb, mint Németországban. Ott egy hasonló munkaerőpiaci reform sokkal költségesebben és lassabban lenne megvalósítható olyan céllal, hogy a nem piaci termelés támogatott munkahelyein a nem képzett munkaerőt nagyobb számban foglalkoztathassák. A kereseti egyenlőtlenségek mérséklésére szakpolitikai stratégia alakítható ki. Átcsoportosítás is szükséges a nem piaci termelés munkahelyeinek támogatásához, illetve az, hogy a közterhek érzékelhetően csökkenjenek, emiatt például a piaci termelésre terhelt adók növelését tervezhetik.

TÁRGYSZAVAK: piacszerkezet, feldolgozóipar, bér, munkatermelékenység

NÁDUDVARI ZOLTÁN

166/2016

A piacszerkezet hatása a munkatermelékenységre és a bérekre

Michael L. Polemis – Thanasis Stengos: Does market structure affect labour productivity and wages? Evidence from a smooth coefficient semiparametric panel model

Economics Letters, 2015. december. 182–186. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176515004607>

DOI: 10.1016/j.econlet.2015.11.004

Az elemzés tárgya az Egyesült Államok feldolgozóiparának 1958 és 2007 közötti termelékenységi, valamint kereseti adatsora, a piaci szerkezet mutatóival összefüggésben. A rögzített hatású nem lineáris modell² mutatói jellemzik a termelők versenyét, és a vizsgált tényezők hatásait a termelékenységre és a bérekre. A tárgykör megjelent tanulmányai erős elméleti feltételezéseket írnak elő a piaci struktúra és a munka termelékenységének összefüggéseire, többek között, hogy a verseny lineáris hatású a feldolgozó ipar említett indikátoraira. A jelen vizsgálat alapján elvetették ezt a nem igazolt

² A modell (smooth coefficient semiparametric model -SCSM) félparaméteres megközelítésű, így nem határolja be a jelenségek eloszlásának típusát és paraméterezését, és „simított” függvényalakot eredményez bizonyos megkötésekkel.

megkötést. Megállapítható, hogy a közreadott paraméteres regressziós modellek torzítják az elemzés eredményeit.

A szerzők az Egyesült Államok feldolgozóipara összesen 459 (négyjegyű) szakágazatának idősorai-ból meghatározták a négy legnagyobb gazdasági szervezet (CR-4) vizsgált mutatóinak regressziós függvényeit. A CR-4 panel lényegében simított küszöbökkel jelöl ki a változókra, vagyis bár a nem lineáris függvények (*nonlinear relationships*) közelebbről nincsenek meghatározva, elemezhetők a heterogén változók együttes változásai. A modell két megközelítése közül az egyik figyelmen kívül hagyja a tárgyveket, a másik felhasználja az időadatokat is (*with or without the year dummies*).

A feldolgozóipari beruházások idősorának pozitív a kapcsolata mind a munkatermelékenység, mind a nem fizikai alkalmazottak bérének növekedésével. Pozitív a kapcsolat a piac mérete és az említett két változó alakulása között. A modell eredményei azonban kevésbé igazolják a koncentráció (a CR-4 részese-dése) pozitív hatását a feldolgozóipari termelékenység növekedésére. A több évtizedes idősor alapján becslés készült a reálbérek átlagos változása és a munkatermelékenység változása közötti viszonyra (az egyik modell együtthatója: 0,452, a másiké 0,473).

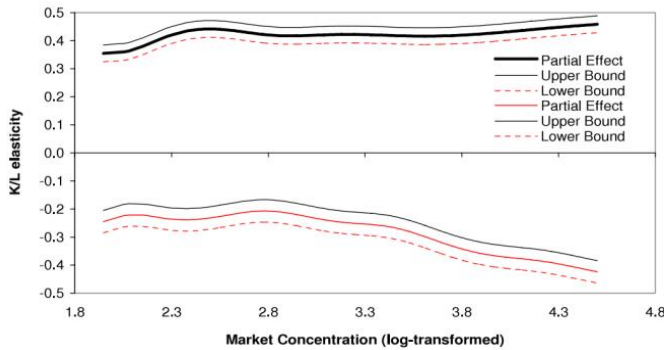
A rugalmasság együtthatóinak (*partial effect, elasticity*) becsült várható értékeit a koncentráció függvényében vázoló ábrák bemutatják a 95%-os konfidencia tartomány alakulását is. Az ábrákon a fekete folytonos vonal jelöli a munkatermelékenység (I. modell), illetve vékony folytonos piros vonal a nem fizikai bérek (II. modell) függő változóit, ezek a következők:

- a tőke-munka viszony rugalmassága (*K/L elasticity*);
- a piac méretének rugalmassága (*market size elasticity*);
- a befektetett tőke rugalmassága (*capital elasticity*);
- a termelés közbenső termékei inputjának rugalmassága (*intermediate inputs elasticity*);
- a termelés energiaigényének rugalmassága (*energy elasticity*).

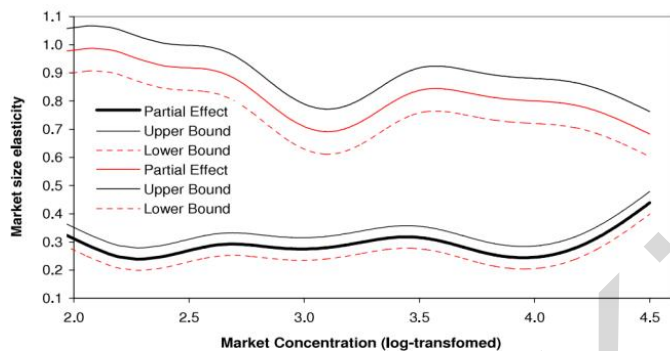
Olyan ipari szakágazatokban, ahol viszonylag nagy a piac koncentrációja és a piacra lépés korlátai is erősek, ott a verseny gyenge és ennek hatására a munka termelékenysége növekvő. A modellezés említett eredményei cáfolják azt a feltételezést, hogy a verseny gyengesége negatív hatású az ipari szakágazatok termelékenységére.

Vizsgálták az oligopólium hatását a nem fizikai munkakörök béreire, eszerint a szakágazat növekvő

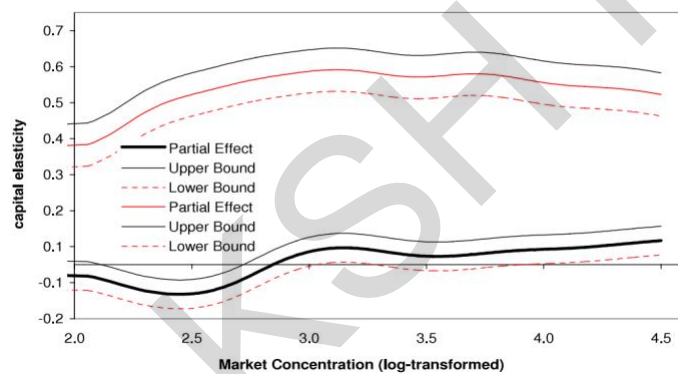
koncentrációja, csökkenti a béreket. A nagy koncentráció összefügg a piac méreteivel és ahol nagyobb a teljesítmény, ott mind a termelékenység, mind a bér növekvő tendenciájú. A befektetett tőke mindkét mutatóval szoros, de nem lineáris kapcsolatban van, növeli a termelékenységet, ha nagyobb a beruházás.

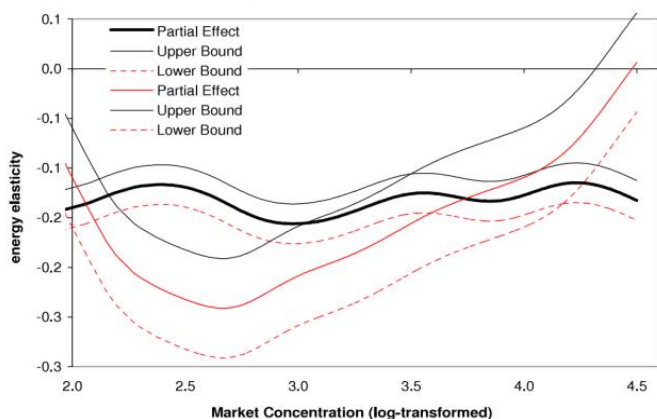
A tőke-munka viszony rugalmassága

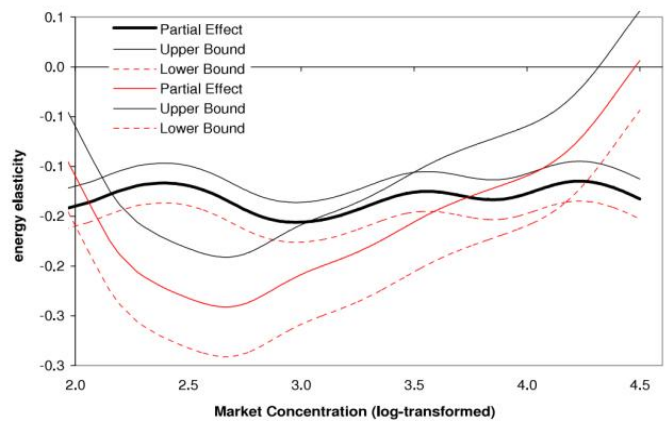
A piac méretének rugalmassága

A befektetett tőke rugalmassága

A közbenső termék inputjának rugalmassága

Az energiaigény rugalmassága

1. ábra: Fontosabb tényezők az ipari termelés koncentrációjának függvényében (logaritmussal)

TÁRGYSZAVAK: feldolgozóipar, munkatermelékenység, bér, oligopólium, panelvizsgálat, Amerikai Egyesült Államok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

167/2016

A kutatás-fejlesztés és az infokommunikáció (IKT) eltérő hatása a teljes tényezős termelékenységre

Harald Edquist – Magnus Henrekson: Do R&D and ICT affect total factor productivity growth differently?

IFN Working Paper, 2016. 1108. sz. 1–29. p.

URL: <http://www.ifn.se/wfiles/wp/wp1108.pdf>

A szerzők a svédországi teljes tényezőtermelékenység (*total factor productivity – TFP*) alakulásának kapcsolatát elemzik az 1993 és 2013 közötti időszak kutató-fejlesztő tevékenység (K+F) eredményeivel, továbbá az információs, kommunikációs technológiák (IKT) bővülő alkalmazásával. A K+F ráfordítások hatása időbeli késleltetéssel mutatható ki, becslések szerint ez mintegy hét-nyolc év. Az IKT hatásvizsgálata külön kezeli az ipar informatikai eszközeit (hardver), valamint a szoftvereket, mint immateriális eszközöket. A „dolgozó IKT hálózata” (*“Internet of things” – IoT*) mélyreható változásokat hoz minden társadalmi, gazdasági területet érintve, így a termelékenységet is növeli a termelő ágazatokban. Becslések szerint az Egyesült Államok gazdaságában a munkatermelékenység növekedésének mintegy 37%-át az IKT eszközeinek felhalmozásával érték el 1995-től 2000-ig. Ökonometriai elemzések készültek a nemzetgazdaság K+F ráfordításainak a kibocsátásra gyakorolt közvetlen hatásáról, ez (az ágazatok saját-

tosságai szerint) 0,10–0,20 rugalmassági tényezőnek megfelelő.¹

Lényegesen ezen túlmenően a K+F és az IKT tovaterjedő közvetett hatásai is, ezeket többek között az egyes ipari ágazatok teljes tényezőtermelékenysége (TFP) alakulásával lehet becsülni. Aki IKT eszköz, K+F eredmény beruházásáról dönt, az hozzájárul a közvetlen gazdasági hozamokon túlmenő (közvetett) megtérüléshez is. A nemzetközi összehasonlítások szerint Svédország az egyike a K+F és az IKT beruházásaira legtöbbit fordító gazdaságoknak.

A svéd nemzeti számlák 2014-ben elvégzett felülvizsgálata során ezeket a ráfordításokat átsorolták, már nem folyó termelési ráfordítások, hanem több év alatt megtérülő eszközfelhalmozások. A termelés egyéb eszközeitől eltérő módszerű a K+F, valamint az IKT értékelése, bizonytalan a megtérülési folyamataik számítási eljárása, a hozamaik nem rendelhetők egyes gazdasági ágazatokhoz (*uncertain and it exhibits considerable non-excludability*). A TFP modellezése képet ad ezekről a tovaterjedő hozamokról, és itt eltérő a hardverek, továbbá a szoftverek beruházásainak (szélesebb körre kiterjedő) megtérülése. Az elemzések a svéd gazdaság mintegy ötven ágazatának adatsorait tartalmazzák, a nemzeti számlák kereteinek megfelelő kategóriákkal.

A szerzők három lényeges kérdéskört vizsgálnak:

- Mi igazolja, hogy a K+F és az IKT hatásai tovaterjedtek Svédországban?
- Mi a különbség a K+F és az IKT felhalmozásnak az ipar TFP növekedésére kifejtett hatásai között?
- Miben térnek el egymástól a hardver és a szoftver beruházásainak TFP-re gyakorolt hatásai?

A K+F ráfordításai az egyes ágazatokon belül közvetlenül és viszonylag rövid késleltetéssel növelik a TFP mutatóit, és elősegítik a felhalmozott eszközök jobb hasznosítását. Itt nem szignifikánsak a tovaterjedő hatások. Az elemzésben hároméves mozgó átlagolással mérték a svédországi ipar IKT ráfordításait. Az IKT az 1993 és 2003 közötti időszakban felhalmozott eszközeinek tovaterjedő hatásai nem közvetlenül, hanem átlagosan hét évnyi késleltetéssel (*lagged ICT coefficient*) igazolhatók, például a TFP 2004 és 2013 közötti időszakban kimutatott növekedésében.

A hardverfelhalmozások hatása nagyobb a TFP javulására, mint a szoftvereké abból eredően, hogy

¹ A vizsgált gazdasági ágazatok megfelelnek az ISIC 2008 osztályozásnak. Adathiányok miatt összesen három ágazat (K66, L68A és P86) nem része az elemzésnek.

ahhoz a tárgyi eszközök kiegészítő beruházásai is kapcsolódnak. Rendszerint a termelés szervezését is korszerűsítik a beszerzett informatikai eszközökkel. A korszerűsítő cserékkel nagyobb teljesítményű, intelligensebb technikát honosítanak meg az avultabb IKT eszközök helyett, ennek hatására a korábbinál nagyobb termelékenységgű technológiák alkalmazhatók.

A termelékenységi mutató számlálója az ágazat hozzáadott értéke (nemzeti valutában, SEK, 1993. évi összehasonlító áron), a nevezője a teljesített munkaórák mennyisége. A felülvizsgált svéd nemzeti számlák K+F ráfordításai bruttó állóeszköz-felhalmozásként (*gross fixed capital formation – GFCF*) számolhatók el, nem folyó termelő felhasználásként. A termelés eszközinputjának mutatója a tőkeszolgáltat (*capital services*) becsült értéke,² amely jobban kifejezi a színvonalat, mint az állományadatok alakulása (*capital stock data*) az egymást váltó technológiák változó teljesítőképességét illetően.

A K+F eszközeinek felhalmozásával rövid követési idővel növelhető az ágazatok TFP mutatója, a megszerzett új ismeretek például javítják a termék minőségét, növelik a termelési folyamat hatékonyságát. Eltér egymástól a K+F és az IKT eszközei hatékonyságjavító hatásának késleltetése: az előbbi beruházásai az évek során a TFP javulásában már nem szignifikánsak, az IKT eszközeinek felhalmozásai viszont több év elteltével fejtik ki a hatásukat (*delayed effects*). A hosszabb távú gazdasági fejlődés egyik alapvető feltétele, hogy növekedjék a TFP, illetve ennek egyik hajtóerejeként IKT eszközeinek beruházása. A szerzők aggályosnak tartják, hogy hátrébe szorulhat az IKT eszközeinek beruházása, ahol erősebb a vállalatok érdekeltsége például a K+F ráfordításaiban, tekintettel azok gyorsabb, közvetlenebb megtérülésére.

TÁRGYSZAVAK: infokommunikációs technológia, kutatás-fejlesztés, teljes tényező termelékenység, paneladatok, Svédország

NÁDUDVARI ZOLTÁN

² A svéd hivatalos statisztika nem publikál adatokat a tőkeszolgáltat becslései alapján, ezeket modell alapján határozzák meg ágazatok szerint, a beruházások, az eszközállomány és a beruházási árindex adataiból. A tőkeszolgáltat becslésében elhatárolják a hardvert és a szoftvert, a többi állóeszköz csoportjai az OECD ajánlásának megfelelően: lakás, egyéb építmény, szállítóeszköz, egyéb gépi berendezés, egyéb állóeszköz.

168/2016

Az európai országok típusai az innováció hatékonysága és a technológiai fejlettség alapján. A kezdő vállalkozások szerepe

Alexandra Kontolaimou – Ioannis Giotopoulos – Aggelos Tsakanikas: A typology of European countries based on innovation efficiency and technology gaps: The role of early-stage entrepreneurship

Economic Modelling, 2016. január. 477–484. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999315002758>

DOI: 10.1016/j.econmod.2015.09.028

A kezdő vállalkozások adatsorai is kapcsolódnak az egyes országok innovációihoz, kiemelik azok fontosabb területeit, mértékei a piaci hatásaiknak. A világ fejlődő, valamint feltörekvő, ármeneti országaiiban az innovációt meghatározó technológiák elmaradnak azoktól, amelyekre a fejlett országok innovációi épülnek, és ezt fejezi ki a „potenciális technológiai különbség” (*potential technological differences*) itt alkalmazott nemzeti mértéke. Az európai rangsort a német, a svájci, a holland, a dán, az osztrák, az izlandi és az olasz gazdaság innovációs teljesítménye vezeti, itt a legkisebb az elmaradás a legjobb technológiai szinttől.

A vállalkozói tevékenységek és a nemzeti innovációk között szoros a kapcsolat. A megvalósult technológiai fejlődés a versenyképesség, a gazdasági fejlődés, a termelékenység növelésének egyik fő hajtóereje. A működő vállalkozások révén terjednek a fontosabb gazdaságilag hasznosítható ismeretek világszerte és ezek segítik az új termékek fejlesztését. A vállalkozások eszközfelhalmozása szükséges az új ismeretek gyakorlati hasznosításához, diffúziójához, piaci hasznosításához.

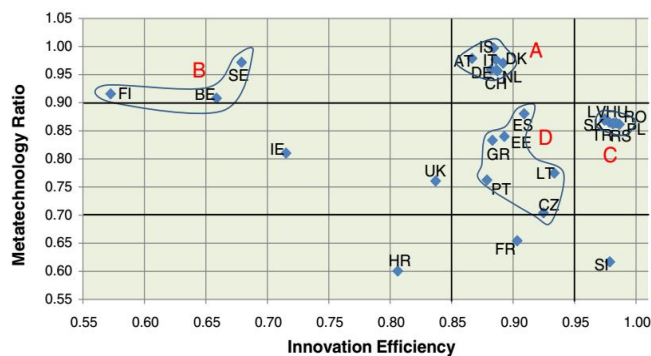
Az innovációk elemzésében sokféle indikátort alkalmaznak, ilyen például a nemzetközi szabadalmak alakulása, a kutató-fejlesztő (K+F) tevékenységek mérete, ráfordítása és eredményessége. A nemzetközi összehasonlítások (például *Innovation Union Scoreboard*) összetett indikátorokra alapoztak, az innovációk inputjaira és outputjaira több adatsort szintetizálva. Az európai országok innovációs teljesítményére, hatékonyságára sokkal inkább jellemző a termelésben is hasznosított eredmény, mint a különféle input felhasználása.

Az innováció hatékonyságát elemző korábbi tanulmányok arra a feltételezésre alapoztak (ha

implicit módon is), hogy az összehasonlított nemzeti rendszerek az innováció inputjait azonos keretek, eljárások birtokában alakítják át a felmért eredményekké. Azért torzítanak az innováció hatékonyságának becsült indikátorai, mert nincs alapja a hasonlóság feltételezésének. A nemzetközi összehasonlításokban az innovációs folyamat hatékonysága az egymástól eltérő gazdasági fejlettség ismeretében értelmezhető. Országoként sajátosak az ismereteket alkalmazó termelő szervezetek. Különbözők az innováció nemzeti forrásainak elérhetősége, a termelés gazdasági környezete, az ország infrastruktúrája az egyéb társadalmi feltételekkel együtt. Nem egységesek továbbá a nemzeti szabályozások, a nemzeti piacok, az innováció jogi, intézményi keretfeltételei.

A szerzők ismertetik az innováció hatékonyságának nemzetközi összehasonlítására kialakított módszerüket. A DEA modell (*bootstrapped data envelopment analysis (DEA) model*) a vállalkozások adatsorait alkalmazza a hatékonyság egyik alapadatáént. A modell alapján az országok több típusát azonosítják, amely kifejezi a gazdasági fejlettség eltéréseit is. A kezdő vállalkozások működése szorosan kapcsolódik az új ismeretek elterjedéséhez, az méri a gyakorlati hatást, ahogy az új eljárás, szabadalom eljut a piacképes új termékek termeléséig. Az ismeret hasznosításának mértéke lehet a kezdő vállalkozások (*early-stage entrepreneurship*) alakulása és túlélése, mint az innováció outputja nemzeti keretekben.

Az országok innovációs hatékonyságának itt ajánlott tipológiájában az a meghatározó, hogy a kor legjobb elérhető technológiáját milyen mértékben alkalmazzák az induló vállalkozások, például a piacképes termékek kibocsátására. A felmért mutatósorozatokra alapozva mérhető a „legjobb” innovációs teljesítményű ország, továbbá a legkedvezőbb ráfordítási arány is az elért eredményhez kapcsolatosan. A többi nemzetgazdaságra olyan (egynél kisebb) viszonyszám képezhető, amely méri az országok elmaradását a csoport legjobbja által meghatározott európai „meta-frontvonalról” (*European metafrontier*), az ábra szerint.

1. ábra: Nemzeti innovációs pozíciók a legjobb színhez mért arányokkal: (Országok a kétbetűs kóddal jelölve).

Az ábra vízszintes tengelye az ország innovációinak hatékonyságát, a függőleges tengely (metatechnológiai arány) a legjobb innovációs teljesítményhez mért elmaradást fejezi ki.

A 2008 és 2010 közötti tárgyévokban mért innovációs hatásokhoz a vizsgált összesen huszonnyolc európai országban egymástól eltérő inputok tartoznak. A modellben a hatékonyság relatív szintje (*innovation efficiency*) annál nagyobb, minél kisebb arányúak a ráfordítások az innováció gyakorlati hatásához mérten. Ez az ábra „B” jelű csoportjára jellemző, itt a finn (FI) a belga (BE) és a svéd (SE) indikátorok láthatók.

Az ábra „C” jelű országcsoportja tartalmazza a lengyel (PL), román (RO), magyar (HU), lett (LV) szlovák (SK), török (TR) és szerb (RS) indikátort, a legjobb innovációs eredménytől legalább tíz százalékkal elmaradva és a legkedvezőtlenebb eredmény/ráfordítás aránnyal.

Az ábra „A” jelű csoportjában az innováció közel azonos hatékonyságú, mint a „D” jelű csoport országaiban, azonban az utóbbiak innovációs eredményei távolabb vannak a legjobb szinttől. Itt két balti ország (Észtország és Litvánia) továbbá Csehország (CZ) mellett három dél-európai ország (ES, GR, PT) is van.

Áttekintve a kezdő vállalkozások ösztönzésére alkalmas szakpolitikai eszközöket, figyelmet érdemelnek azok a tudásra alapozott startup cégek, amelyek elősegítik az innovációs eredmények gyakorlati alkalmazását és a hatékonyság javítását. Az ilyen cégeket nem könnyű megkülönböztetni a válság időszakában nagy számban alakult kényszervállalkozásoktól, önfoglalkoztatóktól, amelyek főként a munkanélküliek foglalkoztatását segíthetik, kevésbé az innovációt. Túl a nemzeti innovációs kereteken a globális ismeretáramlás is szerepet kapott a kezdő vállalkozások teljesítményében, főként a fejlődő és átalakuló nemzetgazdaságok gyorsabb felzárkózása érdekében.

TÁRGYSZAVAK: innováció, DEA modell, technológiai színvonal, tudásalapú kezdő vállalkozás, startup, Európa

NÁDUDVARI ZOLTÁN

169/2016

A bankok versenyének hatása a hitel költségeinek csökkentésére Európában

Zuzana Fungáčová – Anastasiya Shamshur – Laurent Weill: Does bank competition reduce cost of credit? Cross-country evidence from Europe

BOFIT Discussion Papers, 2016. 6. sz. 1–31. p.

URL: http://www.suomenpankki.fi/bofit_en/tutkimus/tutkimusjulkaisut/dp/Documents/2016/dp0616.pdf

A bankhitelek költsége függ a pénzintézetek versenyhelyzetétől. A nemzetközi összehasonlítások egymásnak ellentmondó megállapításokat tartalmaznak.¹ A szerzők a 2001 és 2011 közötti időszak tényleges bankköltségeit alakító tényezők hatásait elemzik húsz európai országra vonatkozó vállalat-soros statisztikai adatokkal (*micro-level data*). A vállalat itt vizsgált hitelköltsége (*cost of credit*) különbségként számítható: az egyes országokban az éves beszámoló pénzügyi költségeinek a bankhitelekhez viszonyított százalékos mértékéből kivonva a rövidlejáratú hitelek kamatrátáját. A teljes állomány tartalmazza a vállalat rövidlejáratú bankkölcsöneit (*loan*), továbbá a több évre szóló adósságállományt (*long-term debt*).

A vizsgált országokban paraméterként számolnak a gazdasági, a monetáris és az intézményi hátérrel. A bankköltségeket általában növeli az erősebb verseny, és ez a pozitív kapcsolat erősebb a kisebb bankok kategóriájában. A válság is alakította a vizsgált évtizedben az európai bankhitel költségeit.

A bankszektor egyik jellemzője az aszimmetrikus információ. A hitelintézet kockázatai összefüggnek a gazdaság stabilitásával is. A válság sok esetben nehezítette a hozzáférést a bankhitelhez. A tanulmány a bankok versenyhelyzetét két strukturális, és két nem strukturális indikátorral hasonlítja össze.² A

¹ Az egyik megközelítés (market power hypothesis) szerint a nagyobb verseny megkönnyíti a hitelhez jutást (access to credit) és leszoríthatja a hitel költségét, egy másik (information hypothesis) szemlélet szerint ahol sok a versenyző bank, ott az információk megszerzése és értékelése növelheti a hitelezés költségeit (cost of credit).

² A bankok versenyének elemzett elméleti, strukturális indikátorai a Herfindahl–Hirschman index és a CR5 (top 5 részese-

bankhitel költségei a hitelfelvevők számviteli adatai alapján becsülhetők, a kimutatott hitelállomány százalékaiban. A vizsgált körben kiemelten kezelték a kisebb vállalatok hitelhez jutási esélyeit a bankok modellezett versenyhelyzetétől (*aggregate measures of competition*) függően. Az adatforrások így megbízhatóbbak, mert a húsz ország pénzügyi tevékenységének meghirdetett hitelkondíciói nem érhetők el a teljes vonatkozási körre az időszak egyes éveire.

A vizsgált vállalati adatsorok üzleti céginformációs adatbázisból (*Amadeus database, Bureau Van Dijk*) származnak. A húsz európai ország³ több mint 4,5 millió vállalatának hitelfelvételét tartalmazó adatállomány a 2001 és 2011 közötti időszak éves beszámolóit (*financial statements*) alapján mintegy tizenhárom millió cég-év megfigyelést tartalmaz. Az *Amadeus* adatbázis tárgyvevények szerinti paneljei a működő cégek hitelezési értékeit tartalmazza. Alaphelyzetben az adatbázisban a minta tíz gazdasági évre vonatkozó vállalati adatsorai érhetők el, és rendszerint nem konszolidált pénzügyi mutatókkal (*unconsolidated financial statements*). Kihagyták a nagyobb vállalatcsoportok konszolidált beszámolóját, ezzel elkerülték a többszörös elszámolást és a minta nem tartalmaz olyan céget, amelynek csak konszolidált beszámolója van. A mintában nem szerepelnek pénzügyi vállalatok (*NACE K64–K66 ágazat*). A vállalat megszűnése esetén annak adatait négy évvel később törlik a vizsgálati keretből, ez csökkenti a túlélés miatti torzításokat (*survivorship bias*).

A minta egyik csoportosítási szempontja a vállalat „mérete” (*size*), ezt az eszközök értéke (logaritmus) méri, a másik az állóeszköz-állomány százalékos aránya az összes eszközben (*ratio of tangible fixed assets to total assets*).

A létszám és az eszközállomány nagyságkategóriái a mintában:

- a **mikrovállalat** eszközeinek értéke kisebb, mint kétfélmillió EUR
- a **kis- és közepes vállalat** (KKV) létszáma kisebb, mint 250 fő, vagy értékesítési árbevétele kisebb, mint ötven millió EUR, vagy a mérleg főösszege kisebb, mint negyvenhárom millió EUR
- az előbbi küszöbszintet meghaladó cégek a **nagyvállalatok**.

dését mérő) viszonyszám, a nem strukturális indikátorok, a Lerner index és a H-statisztika.

³ A panelbe választott húsz EU-tagállam (rövid jellel) AT, BE, BG, CZ, DE, EE, ES, FI, FR, HU, IE, IT, LT, LV, NL, PL, PL, RO, SI, SK.

A húsz országban működő teljes mintának 36%-a mikrovállalat és további 58%-a KKV.

A tanulmány kifejti a bankrendszer versenyhelyzetének mérésére alkalmazott indikátorok módszertani alapjait, valamint a húsz országra mért indikátorok terjedelmét:

- a hagyományos **strukturális** (*Structure-Conduct-Performance – SCP*) modell a koncentrátságot méri, egyrészt a *Herfindahl–Hirschman index (HHI)*, másrészt az első öt cég együttes részesedésének (CR5) összehasonlításával; ezek közvetett mértékei a bankok versenyének.
- a **CR5** Észtországban 100%, és a legkisebb Olaszországban (47,85%).
- a **HHI** (a részesedési arányok négyzetösszegeként) 2001-ben 0,0158 volt, a maximumát 2005-ben érte el (0,4039).
- a **nem strukturális** modellek közvetlen piaci megfigyelésekre alapozottak, ilyenek a *Lerner index*, valamint a H-statisztika, a Rosse-Panzer modell alapján. A *Lerner index* az ár és a marginális költség különbségét méri az ár (itt a hitelezési tranzakció értékének) arányában. Németország mintájában a *Lerner index* csak 0,09, a legnagyobb Bulgáriában (0,27). A *Lerner index* a Világbank adatbázisának (*Global Financial Development Database*) adatsorai alapján a bankok piacának erőviszonyait méri. Az országok indikátorainak növekvő értékei a pénzügyi közvetítő intézmények gyengébb versenyhelyzetére enged következtetni.
- a **H-statisztika** az összes bevétel rugalmasságának mértéke az input árának változása esetén. Ez az indikátor a teljesen monopol bankpiacon nulla (a bevételek alakulása független az input változásának mértékétől), a tökéletes verseny esetén pedig egységnyi. A H-statisztika a Világbank adatbázisának (*Global Financial Development Database*) adatsorai alapján a húsz ország mintájában széles sávban (-0,1575 és 0,8324 között) alakult.

A szerzők megállapítják, hogy a verseny itt meghatározott strukturális és nem strukturális indikátorainak alakulása önmagában nem magyarázza a bankhitel költségének különbségeit, bár az említett négy indikátor alakulása alapot ad a versenyhelyzet mérésére (*competition measures*) országok és időszakok szerint. Magyarázó tényezőként értékelhető továbbá a cég mérete és az állóeszköz-állomány részesedése, mindkettő szignifikáns negatív kapcsolatban van a bankhitel költségével. Más szavakkal:

minél nagyobb és minél fejlettebb technológiájú a vállalat, annál olcsóbban juthat bankhitelhez.

További magyarázó tényező a jogrendszer, eszerint ott olcsóbb a bankhitel, ahol fejlettebb a jogérvényesítés. Amikor és ahol az infláció nagyobb, ott a bankhitel is drágább. Érdekes a kapcsolat a monetáris és gazdasági fejlődés alakulásával: a fellendülés többnyire drágítja a bankhitelt abból eredően, hogy ahol nagyobb a kezdő vállalkozások aránya, ott nő az üzleti kockázat is, amit nagyobb hitelezési költséggel kalkulálnak. A tanulmány táblázatai tartalmazzák a modellszámítás részletes eredményeit, többek között a válság időszaka, a minta vállalatainak mérete, székhelyének országa szerint.

A modellvizsgálat nem igazolt lineáris kapcsolatot a pénzügyi intézmények koncentrációja és a bankkölcsön költsége között. Az említett HHI esetén olyan küszöbszint igazolható, amelynél nagyobb verseny megnöveli a hitelezés költségeit. A minta húsz országára ez az együttesen becsült HHI küszöbszint 0,0026.

A szerzők megállapítják az említett indikátorok kapcsolatai alapján, hogy ahol és amikor erősödik a bankok közötti verseny, ott nőhetnek is a költségek. A szerzők szerint ez a nemzetközi tendencia közelebb van az információs modell feltételezéséhez.

Eszerint ha egy országban nő a hitelkihelyezés kockázata, ott a banki hitelbírálatához több adatot kell gyűjteni, feldolgozni. Lényeges tényezők továbbá a hitelkereslet árrugalmassága, valamint a hitelhez jutás korlátozottsága az egyes időszakokban, illetve országokban. A hitel költségei összefüggnek a nem kormányzati bankok hitelezési tevékenységével, ennek a paramétere a magántulajdonú bankok kihelyezett összes hitelének aránya a GDP értékében a vizsgált országokban és időszakban.

TÁRGYSZAVAK: bankkölcsön, pénzintézetek, hiteldíj, Európai Unió

NÁDUDVARI ZOLTÁN

170/2016

Lassul a termelékenység az Amerikai Egyesült Államokban, vagy hibás a mérés?

David M. Byrne – John G. Fernald – Marshall B. Reinsdorf: Does the United States have a productivity slowdown or a measurement problem?

Brooking papers on Economic Activity, BPEA Conference Draft. 2016. március 10–11. 1–73. p.

URL: http://www.brookings.edu/~media/projects/bpea/spring-2016/byrneetal_productivitymeasurement_conferencedraft.pdf

A „termelékenységi paradoxon” jelenleg úgy mutatkozik, hogy az informatikára alapozott innováció folyamatos és számottevő ráfordításai ellenére 2004-től csökkenő tendenciájú az Egyesült Államok termelékenységének növekedési üteme. A vizsgált teljes tényező termelékenység (*total-factor productivity – TFP*) elemzése elősegíti az index torzításainak felismerését, kiszűrését. Az Egyesült Államok TFP növekedési ütemének 2004-től csökkenő tendenciája összefügghet a statisztikai háttér torzításaival is.

Megállapítható, hogy változott a belföldi termelés szerkezete, az 1995 és 2004 közötti időszakéhoz mérten. Ebben kiemelkedő az információ-kommunikáció technológia (IKT) rohamos globális fejlődésének hatása. Az Egyesült Államok piaci termelésében a kilencvenes évek közepétől nagy fellendülést hozott az informatikai és távközlési eszközök (hardverek) kibocsátásának gyors növekedése. Az IKT Egyesült Államokban gyártott termékeinek importhányada növekvő tendenciájú, és ez a beszerzési szerkezet 2004-től gyorsabban módosult, mint az előző évtizedben.

Az IKT mind több szolgáltatást kínál a globális hálózaton, például az okos telefonokkal, a Google kereséssel, a Facebook oldalakkal és hasonló, nem hagyományos kibocsátásokkal. Az ilyen szolgáltatások növekvő részét a nem piaci tevékenységekhez használják, a TFP nem méri azok kibocsátását, bár a termelékenység ott is növekszik. A nem piaci termeléshez a felhasználók jelenleg azonos hozzáadott értéket viszonylag rövidebb idő alatt és jobb minőségben hozhatnak létre az IKT alkalmazásával.

Az Egyesült Államok jólétét (*well-being*) növelő ilyen IKT-alkalmazások azonban nem ellensúlyozhatják a TFP növekedésében bekövetkezett lassulást. A TFP növekedésének lassulását több folyamat együttesen okozza az Egyesült Államokban, ennek egyik fő oka a belföldi termelők piaci kibocsátásának helyettesítése az IKT növekvő behozatalával. Korunkban a világhálón bármely távoli felhasználó elérhető, és a szolgáltatások személyes megfizetése helyett a hirdetési felületek díjaival fedezik a termelés költségeit a világ országaiban (*online ad spending*). Az IKT szolgáltatásainak egy része nem

piaci értékelésű, a kutatók a háztartási szektorban létrehozott értéket az ilyen célra felhasznált magánidők alapján mérik.

A TFP alakulására lényeges hatású – a digitális technika térhódítása mellett – :

- az immateriális eszközök felhalmozásának torzító elszámolása,
- a globális értékláncok keretében végzett termelés arányának növekedése, valamint
- a palagáz hidraulikus rétegrepesztéses (fracking) kitermelési eljárásának elszámolása.

Az állóeszköz-felhalmozás (például IKT-beszerzések) adatsorának kiigazítása hatással van a tőkeszolgáltatok alakulására is, ezért indokolt a TFP torzításainak korrekciója itt is. A torzítás kiigazítása ajánlott a munkatermelékenység hivatalos idősorában. Komplex feladat a TFP növekedési ütemének, 2004 utáni lassulásának, többtényezős elemzése.

A termelékenységi adatsor kiigazításának egyik területe a termékek minőségváltozásainak elszámolása. Az IKT eszközei és szoftverei konzisztens árindex-soraira a minőség kiigazítása megvalósítható (*quality-adjusted prices*). Az IKT eszközeinek változó minősége érinti a GDP reálértékszámítását is. Már az 1995 és 2004 közötti időszak elemzése is számoltak a hedonikus árindexekkel, a 2004 utáni időszakban is folytatták ilyen hivatalos termelőiár-indexek kiadását.

A GDP reálértéke erőteljesebben csökken az Egyesült Államok piaci termelésének előbbi kiigazításaira való tekintettel, mint amekkora többlet az IKT nem piaci többletkibocsátása alapján számítható. Az Egyesült Államok árindexeinek termékösara az előző években megfigyelt termékválasztékot csak évekkel az új technológiák piaci megjelenése után cseréli fel, egészíti ki az IKT innovációinak alkalmazott eredményeivel. Az IKT termékeinek piaci ára nagyot zuhanhat a kezdő évihez mérten.

Az úgynevezett Boskin-jelentés a mértékadó árindex módszertanát alakította ki, amely elemezte a fogyasztói szerkezet változásait (*consumer substitution*), továbbá a minőség változásainak hatását, és az új termékek kezelését (*hedonic analysis performed to adjust prices*). Az IKT tömeges alkalmazásából eredő árindex-változások is kezelhetők ezekkel a módszertani ajánlásokkal, figyelembe véve a minőség gyors változásának hatásait mind a belföldi termékekben, mind az importban.

Az import részesedése a belföldi végső felhasználásban növekvő tendenciájú. Egymástól eltérők a megfigyelt változások az Egyesült Államok import-

ár-, valamint termelőiár-indexeire (*producer price index –PPI*) az IKT termékei beszerzéseinek változó választékában. A belföldi termelés árszintjének csökkenése gyorsabb volt, mint a behozott IKT eszközöké, például a számítástechnikai termékek esetén. Torzítás forrása lehet a globális vállalatcsoporton belüli beszállítás transzferárazása is, és ez elterhet a piaci értékesítés árszintjétől.

A TFP olyan tőkeszolgáltatokat tartalmazhat az Egyesült Államok beruházási indexeinek standard termékösara alapján, amelyek kiigazítása ugyancsak indokolt. Ennek fő oka, hogy megnő a korszerűsített eszközök használati értéke az IKT minőségjavító hatásának eredményeként.

- Az IKT-beruházás **hivatalos árindexe** az 1995 és 2004 közötti időszakban átlagosan évi hat százalékkal csökkent, majd 2004-től 2014-ig csak átlagosan évi egy százalékkal.
- Az IKT minőségi paraméterek szerint **kiigazított beruházási árindexe** ezekben az időszakokban gyorsabban csökkent: előbb évi 9, majd 4%-kal.

A hedonikus árindexek a műszaki paramétereket veszik figyelembe a kiigazítások módszertanában, azonban ettől eltérő mértékű lehet a felhasználás tényleges hatékonyságára (*user value of the equipment*) jellemző változás az IKT kapcsán. Az Egyesült Államok hivatalos statisztikai programjában a kutatók módszertani ajánlásainak csak egy része érvényesülhet, például az IKT és a TFP itt változott kiigazításainak végrehajtásához.

- Az üzleti tranzakciók egy része közvetlen statisztikai adatgyűjtéssel figyelhető meg, például az árstatisztikában. Kiegészítő információk is kérhetők például az IKT szakmai testületeitől, tanácsadó intézményektől, vagy kereskedelmi hirdetések alapján. Az árindexek hivatalos programja ezeket azonban csak esetenként hasznosítja. Az Egyesült Államok IKT ágazataiban a piaci értékesítés erősen koncentrált, ezért az elmaradó vagy rossz minőségű adatszolgáltatás ronthatja az ágazati adatok **minőségét**, korlátozhatja azok nyilvános elérhetőségét.
- Alapkövetelmény a hivatalos árindexek **reprodukálhatósága**. Az átláthatóság érdekében nem alkalmazhatók például szubjektív értékítéletre alapozott számítási eljárások. Az adatsorok elemzési folyamatai a kiadott hivatalos indexeket nem módosíthatják. Bár korábbi időszakok torzításait megállapíthatják a kutatók, a közölt hivatalos árindex-sorok kiigazítása ebből nem következik.

- A BLS hivatalos ágazati indexei konzisztens koncepcióra alapozottak, ezeket is felhasználva a BEA állítja össze súlyozással az országos **beruházási árindexeket**, amely tartalmazza az importár-indexeket is. Ezek a módszerek azért nem kompatibilisek (*upward bias*), mert más súlyok és kiigazított indexek lehetnek az IKT eszközeinek beruházásában, mint a belföldi kibocsátásban, ahol eltérők az import minőségi paraméterei. A hivatalos termelőiár-indexek az inputköltségekre alapozottak, és az indexek az IKT komponenseinek (például a félvezetők, szoftverek) minőségi tényezőit figyelmen kívül hagyják.
- A kutatók elemzései hosszú idősorokat tartalmaznak, azonban a hivatalos adatsorok ilyen távon nem teljesek, vagy módszereiket módosították. A BLS termelőiár-indexeinek revíziója a közlést követő hat hónapos időszakban engedélyezett, ezután az „időablak” zárt. A BEA által kiadott GDP adatsorok **nagyrevíziója** évekkel később is indokolt lehet, visszszámításokkal.
- A hivatalos statisztika (BLS, BEA, Census) költségvetési korlátai is lényegesek a TFP itt vizsgált kiigazításainak kezelésében.

A GDP kiigazított növekedési üteme az IKT torzításainak kiszűrésének hatására várhatóan kissé megnő a hivatalos adatsorokkal összevetve. Ennek ellenére a TFP növekedése kisebb ütemű, mint 1995-től 2004-ig. Az IKT más területekre tovaterjedő hatásai világszerte befolyásolják a TFP növekedésének ütemét, a globális értékláncok gyorsítják ezt a folyamatot.

TÁRGYSZAVAK: munkatermelékenység, indikátor, modellszámítás, Amerikai Egyesült Államok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

Általános kérdések

171/2016

COUNTER 5 – online szakirodalmi adatbázisok használatának mérési lehetőségei

Oliver Pesch: COUNTER: looking ahead to release 5 of the COUNTER code of practice

The Serials Librarian, 2016. 2. sz. 83–90. p.

URL: <http://dx.doi.org/10.1080/0361526X.2016.1210554>

DOI: 10.1080/0361526X.2016.1210554

Az online szakirodalmi adatbázisok használati adatait elsősorban az úgynevezett COUNTER szabványcsalád¹ által biztosított módon állítják elő. Az első COUNTER kézikönyvet 2003-ban tették közzé. A rohamosan változó digitális környezet azonban újabb és újabb követelményeket támasztott az online források használatának mérésére. Napjainkban a 2014-ben publikált COUNTER 4 szabvány a mérvadó, a tudományos szervezettel foglalkozó szakértők azonban már a COUNTER 5 szabvány részleteit egyeztetik. A tudományos kiadók és könyvtárak számára kiemelt fontosságú az online adatbázisok használatának szabványosított és következetes nyomon követése. A COUNTER munkájában napjainkban több mint kétszáz intézmény vesz részt: kiadók, forgalmazók, könyvtárak, tudományos egyesületek.

A COUNTER szabványcsalád meghatározza, hogy milyen típusú adatok várhatók el az online szakirodalmat szolgáltató szervezetektől. Az első, 2003-as szabvány hét jelentést határozott meg. Ezek közül az első öt kötelező, az utolsó kettő ajánlott lekérdezési lehetőség volt:

JR1 – Sikeres folyóiratcikk-letöltések havi és folyóiratcím szerinti bontásban

JR2 – Visszautasított keresések havi és folyóiratcím szerinti bontásban (amennyiben olyan folyóiratcikket szeretett volna letölteni a felhasználó, amelyre az intézményben nem volt előfizetés)

DB1 – A keresések és munkamenetek száma havi és adatbázis szerinti bontásban (egy munkamenetnek számít, ha egy felhasználó több keresést/letöltést futtat egymás után)

DB2 – Visszautasított keresések havi és adatbázis szerinti bontásban

¹ Az elnevezés a *Counting Online Usage of Networked Electronic Resources* kifejezés rövidítése.

DB3 – Keresések és munkamenetek száma havi és szolgáltató szerinti bontásban

JR3 – Sikeres és visszautasított letöltések száma havi, folyóiratcím és oldaltípus szerinti bontásban

JR4 – A keresések száma havi és szolgáltató szerinti bontásban

A COUNTER 4 már huszonhárom különböző jelentést határoz meg, amelyek között szerepelnek az e-könyvekre, a keresőfelületekre, a megjelenés éveire, a multimédia-tartalmakra és a nyílt hozzáférésű (open access) tartalmakra vonatkozó jelentések.

Az évek során nem csak új jelentésekkel gazdagodott a COUNTER-család. Elvárássá vált a többszöri kattintások szűrése (például amikor a lassú internetkapcsolat miatt türelmetlen felhasználó egymás után többször kattint ugyanarra a cikkre), az automatikus lekérdezések megkülönböztetése a személyes lekérdezésektől (például amikor egy adott intézményre vonatkozó szerzői adatokat kérnek le repozitóriumi áttöltésre), az asztali és mobil számítógéppel történő lekérdezések megkülönböztetése. A COUNTER 5 egyik legnagyobb kihívása éppen az, hogy az online világ sokszínűségét egyszerű és közérthető szabvány-családban tükrözze. A legfontosabb elvárás az összehasonlíthatóság, az egyértelműség, az egyszerűség, a rugalmasság és a folyamatos fenntarthatóság.

Összehasonlíthatóság

Az első COUNTER jelentések emberi felhasználásra készültek. Az évek során azonban elvárás lett a jelentések számítógépes kezelhetősége és bevezetésre került a SUSHI-szabvány² valamint az addigi XLS-formátum mellett bevezették az XML-formátumot az automatikus lekérdezések kezelésére. A kétféle formátum következtelenséget vont maga után. Például a JR1-jelentés esetén az XLS-formátum összeadva, az XML-formátum azonban megbontva közölte a HTML- és PDF-letöltések számát. Érthető elvárás a szabvány-családdal szemben, hogy valamennyi jelentés formátumától is függetlenül azonos szerkezetben legyen hozzáférhető. Az ehhez szükséges mezőket a COUNTER 5 szabályozza majd.

Egyértelműség

Az évek során több útmutató és szöveget is napvilágot látott a COUNTER jelentésekhez. A COUNTER 5 szeretné ezeket tovább bővíteni és kiegészíteni a jelentések lehetséges használatára vonatkozó útmutatókkal és példákkal.

Egyszerűség és rugalmasság

A jelentések egyszerűsítését elősegíti a már említett összehasonlíthatóság és a jelentések egységes szerkezete. De a jelentések számának csökkentése is az egyszerűséget támogathatja. A jelenlegi huszonhárom jelentés mindegyike egy-egy speciális kérdésre ad választ. Ennek következtében egyes jelentéseket gyakrabban, másokat ritkábban alkalmaznak. A COUNTER jelentések ritkíthatók a ritkábban használt jelentéstípusok összevonásával, illetve azzal, ha a jelenleg egy-egy jelentésre jellemző adattípust több jelentésre kiterjesztik. Ilyen például a mobilszközettel történő lekérdezések számát megadó jelentés. A mobilszközökre vonatkozó bontás kiterjeszthető az összes lekérdezésre, és így ezek a speciális jelentések törölhetők a rendszerből. A rendszer így egyszerűsödik, de rugalmasabbá is válik, hiszen több adattípus is jellemezhető lesz a mobilszközettel történő használat szempontjából.

Fenntarthatóság

A COUNTER 4-et 2014-ben vezették be, a COUNTER 5-öt pedig várhatóan 2019 elején teszik kötelezővé. Az ötéves periódus túl hosszú az online világ és az azzal szemben támasztott igények rohamos változásához képest. A fenntarthatósághoz szükséges az esetleges kisebb változások perióduson belüli érvényesíthetősége. Ez természetesen nem jelentené a szabványok lényegét érintő változások rendszertelen bevezetését.

A fenti szempontok mellett a COUNTER 5 fontos célja az e-könyvekre vonatkozó használati adatok szabályozása. Ebben lényeges szerepe lesz a megtekintésszámok vizsgálatának. Egy-egy e-könyv esetén tehát nem feltétlenül a megtekintett oldalak vagy fejezetek száma lehet a legfontosabb mutató, hanem a megtekintések száma – függetlenül attól, hogy a felhasználó az egész könyvet, egy könyvfejezetet vagy csak egy oldalt tekintett-e meg.

Fontos feladat a keresőfelület hatásának szűrése is. Előfordul, hogy a szolgáltató a felületen automatikusan egy-egy tanulmány HTML-változatát jeleníti meg, de lehetőséget biztosít a PDF-változat letöltésére. Sok esetben a felhasználó a cikk gyors megtekintése után a PDF-változatot tölti le. Ez az eljárás a használati adatokat a duplájára torzíthatja – tényleges használatnövekedés nélkül. A COUNTER 5 jelentéseknél figyelni kell ezeknek a hatásoknak a mérséklésére, amire lehetőség lehet az egy-egy munkameneten belüli megtekintéseknél a duplumok szűrése.

² Az elnevezés a *Standardized Usage Statistics Harvesting Initiative* kifejezés rövidítése.

A COUNTER 5 esetén már nem lehet elkerülni az intézményi repozitóriumokra vonatkozó jelentések kidolgozását. Új területet jelenthet az online szakirodalom használatának mérésére, ha a letöltött tanulmányok további felhasználásának nyomon követésére is lehetőség nyílik. Erre vonatkozóan már végeztek vizsgálatokat tudományos közösségi oldalak és hivatkozáskezelő szoftverek bevonásával. A kiadó így nyomon követhetné tartalmainak felhasználását az online világban a saját felületén túlmutatóan is.

A COUNTER 5 tervezetét 2017 elején teszik közzé, a végleges változatot pedig 2017 nyarán tervezik publikálni. A szolgáltatóknak így 18 hónap áll majd a rendelkezésére ahhoz, hogy felületeiken 2019 elején már a COUNTER 5 szabványcsaládnak megfelelően biztosítsák a használati adatokat.

TÁRGYSZAVAK: szakirodalmi adatbázis, adatszolgáltatás, COUNTER 5

LENCSES ÁKOS

172/2016

A hivatalos statisztika értéke (második rész)

Value of Official Statistics

UNECE, 2016. január 21. 1–61. p.

URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/bur/2016/February/16-Add1_-_Value_of_official_stats.pdf

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága Európai Statisztikusok Értekezlete (UNECE/CES) 2016. áprilisi ülésén tárgyalt a hivatalos statisztika értékéről. A szakértői csoport jelentése a vezetői összefoglalót (I.) és a bevezetőjét (II.) követően ismerteti a jelenlegi helyzetet (III.), a hivatalos statisztika komparatív előnyeit (IV.), az érték meghatározásának és tudatosításának gyakorlatát (V.), az értékalkotás partnerségét (VI.). A jelentés ajánlásainak (VIII.) az a célja, hogy a hivatalos statisztika értéke jobban mérhető legyen (VII.)

A kiadvány öt melléklete:

1. A hivatalos statisztika érzékelt hasznosságának példái;
2. A felmért nemzeti statisztikai hivatalok fő üzenetei, szlogenjei;
3. A nemzeti statisztikai hivatalok felvételének, monitorozásának témái, vizsgálati pontjai;
4. Más ágazatok szervezeti értékalkotásának és az érték tudatosításának esettanulmányai;
5. Partnerségek a nemzeti statisztikai hivatalok részvételével.

Bevezetés (II.)

A hivatalos statisztika nemzeti intézményei (NSI) évtizedek óta világszerte sikeresen szolgáltatnak jó minőségű és megbízható információkat. Az NSI költségvetési előirányzatai az évek során szűkülnek, erősödik az igény a források és kapacitások hatékonyabb felhasználására. Reális a veszély, hogy az NSI nem ismeri fel kellő időben a fejlesztések szükségességét, az új technológiák alkalmazásának jelentőségét. A hivatalos statisztika válaszúthoz ért napjainkban.

Forradalmi hatású a fejlődés, különösen a digitális technológiák globális térhódítása, távlatilag mind több új, releváns tömeges adatforrás lép be. A hivatalos statisztika gazdasági, társadalmi elfogadottsága és a működés hatékonysága új megközelítéseket igényel az adatáradat (a Big Data) kínálatával összevetve. Továbbra is elfogadott érv a hivatalos statisztika mellett, hogy a helyes döntés előfeltétele az NSI megbízható információforrása. Az NSI korszerű önmeghatározása közelebb van az „információszolgáltató”, mint a „statisztikai” ágazat tevékenységéhez.

A jelenlegi helyzet (III.)

A dolgok értéke sokféle megközelítéssel meghatározható. Az értékelés alapja a tevékenység és eredményeinek fontossága, a hasznosság minősítése. Értékadatban mérhető az érték, ha az információ a piacokon forgalomképes. A piaci tevékenység rendszeres kibocsátása anyagi, valamint pénzben kifejezett ismérvekkel értékelhető, az ellenértéket összevetik a termék és szolgáltatás ráfordításaival.

Az érték a közszolgáltatások esetén is fontos elemzési szempont. Itt a közszolgáltatás értékére a társadalmi hasznosság mérése ajánlott, sajátos tényezőkkel. A hivatalos statisztika értékelésében mellékes például, hogy a felhasználó milyen (pénzértékben mérhető) térítéssel, egyéb közteherrel jut a kiadott információhoz.

Nem statikus az érték, hanem koronként változnak az értékelés ismérvei. Ismert példa a „világító eszköz” értéke, a korábbi századokban ennek felelt meg a mécses, majd a petróleum- és a gázlámpa, azonban a villanyvilágítás megjelenése után azok avulttá, értéktelenné váltak. A gőzgép kora értékelte ezt a hajtóerőt, de megszűnt az értéke, amikor hatékonyabb energiahordozók terjedtek el. Ilyen dinamikus változások érvényesülnek korunkban, a hivatalos statisztikában is világszerte.

A döntési folyamatok aktuális igényei határozzák meg a szolgáltatott közhiteles adat értékét.

A hivatalos adat akkor értékes, ha megfelel az üzleti, a háztartási, a nemzeti és a nemzetközi elszámolások igényeinek. Igény van arra, hogy a közérdekű információ friss, megbízható, elvárt minőségű legyen. Értékes az a statisztika, amelynek tartalma keresett és releváns.

Az UNECE szakértői negyvenkilenc választ értékelték a hivatalos statisztikáról.¹ A 2015. októberi felvétel válaszolóinak kétharmada úgy minősítette a helyzetét, hogy az NSI tevékenységének értéke növekvő tendenciájú, bár három válasz csökkenést említ. A válaszolók több mint fele szerint határozottan növekszik a bizalom a hivatalos statisztika közléseit illetően, a többi esetben nem volt ilyen értékelés. A válaszolók kétharmada szerint növekvő a hivatalos statisztika relevanciája, a felhasználók elérhetik a számukra fontos adatsorokat, a többi esetben ezt nem értékelték.

A hivatalos statisztika érzékelt értéke az alkalmazók igényeinek rendszeressége szerint változik. Vannak gyakran visszatérő felhasználók, és olyanok is, akik csak alkalmanként kérnek statisztikai információt, előfordul első alkalommal felhasználó is. Nő az utóbbiak (nem rendszeres) felhasználásainak részesedése, mind többen igényelnek viszonylag egyszerű, gyors választ az adatkérésre. A világhálón végzett keresés aránya gyorsan nő, viszonylag kevés felhasználó fordít időt a nagyobb adattáblák tanulmányozására. A világhálón elérhető adat háttérbe szorította a hagyományos nyomtatott tájékoztatást. A felhasználók átlagosan 50%-a szerint nem könnyű fellelni a statisztikai adatokat.

A nemzetközi adatbázisok felhasználói körében indokolt az igény arra, hogy az NSI javítsa a mutatóinak nemzetközi összehasonlíthatóságát. A piaci szereplők és a gazdasági döntést hozók bizalma kisebb a hivatalos statisztikában, mint a kormányzati felhasználóknak, az előbbi felhasználók ezért

kisebb érzékelt értéket tulajdonítanak a kiadott adatsoroknak.

Lényeges az értékelésben a hivatalos statisztikák forrása, módszere, megbízhatósága, összehasonlíthatósága stb. A felhasználók sok esetben nem tudják, hogy miként érhető el ilyen információk. Gyakran keresik az adatok összefüggését, közérthető mondanivalóját, „sztoriját”, hiányolják, ahol ezek nem segítik a hivatalos statisztika felhasználását.

A hivatalos statisztika sokféle döntéshez szolgáltat mutatósorozatot, ilyen témakörök például:

- a minimálbér;
- az üzemanyagok adótartalma,
- a foglalkoztatottság, munkanélküliség, szegénység szakpolitikái;
- a népesség és aktív korcsoportok előreszámítása;
- az ingatlanok, lakásbérlet piaci elemzése;
- a város- és vidékfejlesztés tervei;
- a szakszervezeti egyeztetés;
- a szállítás infrastruktúrája;
- az oktatás szakpolitikája,
- a költségvetési támogatás, közterhek alakulása;
- a választás és népképviselő adatsorai;
- a bevándorlás;
- a nemzetközi áruforgalom, szolgáltatások külkereskedelme;
- az életminőség összehasonlítása;
- a bankok kamatainak alakulása;
- az állami pénzügyek, költségvetés;
- a stratégia tervek a helyi, nemzeti és nemzetközi fejlesztésre;
- a beruházások stb.

Ahol az NSI figyelemmel kíséri a hivatalos statisztika eredményeinek felhasználását az itt említett témák döntéseikhez, ott kedvező tendenciájú a tevékenységének értékelése, például a médiában megjelenő vélemények elismerik az adatok hasznosságát, javul a bizalom.

- Az ír, a finn és a brit esettanulmányok a hivatalos statisztikák javuló értékelését említik;
- A kanadai, a litván, a magyar, az olasz vagy a svájci esettanulmányok említik olyan eseteket is, amelyekben a hivatalos statisztikai adatsort félreértették, figyelmen kívül hagyták, illetve tévesen értelmezték.

Az esettanulmányok (a jelentés 1. mellékletében) kiemelik a hivatalos statisztika komparatív előnyeit, amelyek értékalkotó tényezők. Az NSI mellett nagy teljesítményű egyéb információforrások is elérhetők, érdemes azokkal együttműködni.

¹ Az UNECE felvételében résztvevő országok: Örményország, Azerbajdzsán, Fehér-Oroszország, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Kanada, Chile, Kolumbia, Horvátország, Észtország, Finnország, Grúzia, Görögország, Magyarország, Izland, Írország, Izrael, Olaszország, Japán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Mexikó, Moldávia, Hollandia, Új-Zéland, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, Svájc, Tadzsisztán, Törökország, Ukrajna, Egyesült Királyság, az Egyesült Államok kormányzati intézményei (United States Energy Information Administration, United States Social Security Administration, United States Bureau of Labor Statistics). Nemzetközi szervezetek is válaszoltak: például az Eurostat.

A hivatalos statisztika komparatív előnyeinek kihasználása (IV.)

Az NSI kiemelheti a hivatalos statisztika fontosabb értékeit más adatforrásokkal összehasonlítva és széles körben tudatosíthatja a versenylőnyöket. A hivatalos statisztika összeállítása megalapozott szabványos módszerekkel történik. Előnyös a jogszabályok szerint kialakított stabil intézményrendszer. Az NSI tájékoztatásai konzisztens, pontos, hiteles adatsorokat tartalmaznak.

Potenciálisan erősek az említett versenylőnyök, azonban nem automatikus a felhasználók kedvező értékelése. Az NSI több módon érvényesítheti a komparatív előnyét. A márka megalkotása, védelme és javítása aktív intézkedést igényel. A felhasználók legyenek az NSI stratégiájának fókuszában, ezt szolgálják a termelési folyamatok. Tárják fel az igényeiket és adjanak rugalmas és gyors választ azok változásaira. Az NSI legyen kész és képes az új módszerek, technológiák befogadására, hogy ezzel növelje statisztikáinak értékét.

E számunk szerzői

BÁNDI MELISSA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
tájékoztató könyvtárosa

BEDECS ÉVA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
tájékoztató könyvtárosa

ERÁT DÁVID,

a Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Demográfia és Szociológia Doktori Iskolájának
doktorandusza

HAJNAL BÉLA,

a Debreceni Egyetem főiskolai tanára

HOLKA LÁSZLÓ,

a Központi Statisztikai Hivatal
ny. vezető főtanácsosa

HORVÁTH BALÁZS,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
kutatótámogató könyvtárosa

HORVÁTH VERONIKA,

a Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Demográfia és Szociológia Doktori Iskolájának
doktorandusza

KÁLMÁN RITA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
főosztályvezetője

LENCSES ÁKOS,

a Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtár és Információs Központ
főkönyvtárosa

NÁDUDVARI ZOLTÁN,

a Központi Statisztikai Hivatal
ny. főtanácsosa

PÁRI ANDRÁS,

az Emberi Erőforrások Minisztériuma
stratégiai referense

RÓZSA GÁBOR,

a Központi Statisztikai Hivatal
ny. főosztályvezető-helyettese

SZULY RITA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
kutatótámogató könyvtárosa

TÁRGYSZAVAK: hivatalos statisztikai intézmény, ENSZ
EGB Európai Statisztikusok Értekezlete

NÁDUDVARI ZOLTÁN

Nemzetközi Statisztikai Figyelő

ISSN 2416-0814

Megjelenik évente négyszer

II. évfolyam 4. szám

Főszerkesztő

Rózsa Dávid

Főszerkesztő-helyettes

Pásztor Angelika

Rovatszerkesztők

Holka László (Társadalom)
Nádudvari Zoltán (Gazdaság)
Rózsa Gábor (Demográfia)

Olvasószerkesztő

Szuly Rita

Lapterv

Domonkos László

Kiadó

Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
Budapest II., Keleti Károly u. 5.

Felelős kiadó

Fülöp Ágnes

A szerkesztőség elérhetősége

Telefon: +36 (1) 345-6406

E-mail: david.rozsa@ksh.hu

Honlap

http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kiadvany_nsf

